

Павутинка (збірка)

Рюноске Акутагава

Акутагава Рюноске

ПАВУТИНКА

Переклав Іван Дзюба

РАСЬОМОН

Смеркало. Під брамою Расьомон[1] якийсь самотній слуга чекав, коли передощиться. Під тою широкою брамою не було більше нікогісінько. Тільки на круглому з плямами облупленого червоного лаку стовпі сидів цвіркун. А тому що брама височить на головній вулиці Судзаку, тут могли б перечікувати негоду жінки в ітімеґаса й чоловіки в момієбосі[2]. Одначе, крім слуги, під брамою не було живого духу.

А все через те, що протягом кількох минулих років одне за одним лихо – землетрус, ураган, пожежа й голод – падало на столицю. Тим-то занедбання всюди було жахливе. Літописи розповідають, що розбиті фігури Будд. поламані вівтарі, котрі колись мінилися барвами, сріблом і злотов, тепер лежали купами на узбіччі й люди купували їх на дрова. За таких обставин нікому й на думку не спадало полагодити браму Расьомон. Обернувши руїну собі на лігво, тут окублилися лисиці і борсуки. Знайшли тут притулок і розбійники. Врешті стало звичним приносити до брами невпізнані трупи й залишати їх тут напризволяще. Тому-то, щойно сонце ховалося за обрій, як брама кожному наганяла страху і ніхто не зважувався туди й ногою ступити.

Натомість бозна-звідки сюди зліталоя гайвороння. Вдень їхні зграї, пронизливо кричучи, кружляли довкола собі[3] на верху брами. А коли в небі над Расьомоном спалахувала вечірня заграва, гайвороння скидалоя на розсіяні в повітрі кунжутові зернятка. Певна річ, воно зліталоя сюди поласувати людським м'ясом. Однак того дня – може, через пізню годину – не було видно жодного ворона. Тільки де-не-де на полупаних негодою кам'яних сходах, що з їхніх розколин витикалися жмутики гіркої трави, білими плямками виднів пташиний слід. Слуга сидів на останній, сьомій, сходинці, підібгавши під себе полу вутленької темно-голубої куртки, і, колупаючи великого прища на правій щоці, байдуже споглядав, як періщить дощ.

Раніше автор написав: "Слуга чекав, коли передощиться". Проте, якби дощ і перестав, слуга все одно не знав би, що йому робити. Звичайно, він мав би повернутися до свого пана. Однак яких чотири дні тому той пан вигнав його з дому. Як уже мовилось, за тих часів столиця переживала нечуваний занепад. Отож, якщо господар і прогнав слугу, котрий вірно служив йому протягом багатьох років, то це був лише слабкий відгомін того занепаду. Слушніше буде сказати, що слуга не чекав, коли передощиться, а "загнаний негодою у сховок, бездомний, він не знав, куди подітися". Та й негода великою мірою впливала на сентиментальний настрій того хейанського слуги. А дощ, що припустив ще від години мавп[4], наче й не збирався вщухати. Отож,

слуга, поринувши в глибоку задуму, як то його перебути безпросвітний завтрашній день, – іншими словами, як здолати неможливе, – мимоволі наслухав, як дощ невгавучо хльоскає по вулиці Судзаку.

Крізь дощову запону, що оповила браму Расьомон, здалека долинав шум зливи. У вечірньому присмерку небо поволі спускалося додолу, і ось, уже важка темно-сіра хмара зависла на кінчиках черепиці, що косо виступала на гребені даху.

Слуга не мав часу розмірковувати, якого способу добрати, щоб зробити неможливе. Якщо він довше перебиратиме, до чого йому вдатися, то напевне помре з голоду де-небудь під муром чи в рівчаку на узбіччі дороги. І тоді його виволочуть на горище брами й покинуть, як того собаку. А якщо він зважиться... Думки його знову й знову, вже вкотре, снували второваною стежкою, але верталися до початку. І хоч скільки разів він повторював оте "якщо", воно його нікуди не допроваджувало. Слуга вже був погодився, що треба шукати порятунку, але, природно, не мав відваги остаточно визнати, що йому лишається одне – стати розбійником.

Слуга голосно чхнув і стомлено підвівся. Холодний кіотський вечір навіював думку, яка то насолода в таку пору сидіти коло жарівниці. Вітер зухвало висвистував у пітьмі. Цвіркун на лакованім стовпі вже десь зник.

Зіщулившись і високо піднявши плечі темно-голубої куртки поверх жовтого кімоно, слуга озирнувся довкола. Якби ж то знайшовся хоч який закуток, де можна було б сховатися від негоди й від людського ока та спокійно влягтися, він залюбки перебув би там до ранку. На щастя, його увагу привернула широка фарбована драбина, що вела на горище брами. Якщо нагорі щось і є, то це, напевне, людські трупи. Отож, пильнуючи, щоб меч з простим дерев'яним руків'ям при боці не вислизнув з піхов, ногами в дзорі[5] слуга ступив на перший щабель.

Збігло кілька хвилин. Зіп'явшись до половини широкої драбини, скулений, мов кіт, слуга, тамуючи віддих, пильним поглядом удивлявся вгору. Якесь світло, що лилося з вежі, тьмяно освітіло праву щоку слуги. Ту саму, де з-під щетини виглядав червоний гнійний прищ. Спочатку слуга був певен, що нагорі, крім трупів, нікого іншого немає. Проте, ступивши кілька щаблів вище, він помітив, ніби там хтось не тільки засвітив вогник, але ще й ним водить. Це було видно по жовтуватих відблисках, що витанцьовували на павутинні в кутках стелі. Там, мабуть, щось незвичайне! Адже такої дощової ночі проста людина не зважиться світити на вежі брами.

Нечутно, мов ящірка геко, слуга доповз до останнього щабля стрімкої драбини, причаївся і, якомога далі витягши шию, боязко заглянув на горище.

Там, як і подекували люди, безладно валялися людські трупи. А що світляне кружало було менше, ніж здавалося, то годі було вгадати, скільки їх там лежало. У блідому світлі йому тільки вдалося розрізнити, що були серед них голі й одягнені в кімоно, звалені до купи чоловічі трупи і жіночі. Схожі на виліплених з глини ляльок, мерці лежали покотом, широко розтуливши роти й розпростерши руки, що навіть брав сумнів, чи взагалі вони колись були живі. Трупи лежали, навіки занімівши, а тьмянний вогник освічував груди чи плечі і робив западини на тілі ще темнішими.

Від трупного смороду слуга несамохіть затулив носа долонею. Та наступної миті його рука опустилася – вражаюче видовище відібрало йому нюх.

Саме тої миті серед трупів слуга вздрів скоцюрблену людську постать. То була якась стара баба в темно-брунатному кімоно, схожа на мавпу, приземкувата, сивоголова й вкрай змарніла. Тримавши в правій руці запалену соснову скалку, стара приглядалася до обличчя одного мерця. Довге волосся виказувало, що то був жіночий труп.

Слуга більше з переляку, ніж із цікавості якусь мить навіть не дихав. Або якщо казати словами літописця, він відчув, як "волосся на голові стало дуба". Тим часом стара, встромивши запалену скалку в шпарку між мостинами, підняла руками голову, на яку досі дивилася, і так, як мавпа вишукує воші у свого дитинчати, заходила висмикувати одну по одній довгі волосинки. Вони начебто легко подавалися старій.

Щоразу, як стара видирала волосинку, страх його потроху вщухав. Водночас у душі зроджувалась дедалі лютіша відраза до старої. Може, не зовсім слушно казати, що до старої. Вірніше, щомиті в його душі дедалі зростала огида до всякого зла. Якби під ту пору хтось знову звернув його роздуми на те, про що він міркував недавно під брамою – померти йому з голоду чи стати розбійником, – то слуга, напевне, без вагання вибрав би голодну смерть. Полум'ям застромленої між дошками соснової скалки в його серці спалахнула зненависть.

Певно ж, слуга не здогадувався, задля чого стара видирає волосся. Отже, й не знав, як людським розумом має збагнути той вчинок: вважати його за добро чи зло. Як на нього, то вночі в таку негоду на горищі брами виривати з трупів волосся – неприпустимий злочин. До того ж слугі навіть на думку не спало, що оце недавно він сам мало не став розбійником.

Отож, напруживши ноги, слуга притьмом скочив з драбини на горище і, притримуючи меч за руків'я, сягнистою ходою кинувся до старої. Що й казати – стара перелякалася до нестями.

Уздрівши слугу, вона підскочила, як опечена.

– Ти куди, стара відьмо?! – лайнувся слуга, заступаючи їй дорогу, коли вона, спотикаючись об мерців, поривалася тікати. Стара все силкувалася відштовхнути слугу й прослизнути мимо, але він одіпхнув її назад. Якусь мить обое мовчки борюкалися серед трупів. Зразу було ясно, чия візьме гору. Нарешті слуга скрутив старій руки й силоміць жбурнув її на поміст. Її руки – сама шкіра й кості – скидалися на курячу ніжку.

– Ти що тут робиш? Кажі! Бо як не скажеш, то ось тобі! – І слуга, стоячи біля старої, враз витяг із піхов меч і помахав білою крицею перед її очима. Але стара мовчала. Руки її тряслися, мов осиковий лист, вона засапалася, очі мало не вискакували з орбіт, і вперто мовчала. Цієї миті слуга ясно усвідомив, що життя і смерть старої в його руках і залежать од його волі. І те усвідомлення непомітно остудило люту ненависть, що була зайнялась у його серці. Залишилася тиха радість і задоволення, ніби від вдало завершеної роботи. Тепер, поглядаючи на стару згори вниз,

слуга трохи полагіднішав:

– Я не урядник з канцелярії кебіісі[6]. Я просто подорожній, що випадково заскочив під цю браму. Тож не збираюся в'язати тебе мотузкою й тягти до суду. Ти тільки мусиш сказати, що ти робиш на цьому горищі такої пори, і все.

Стара ще більше витріщилася на слугу. Її гострий погляд з-під почервонілих повік скидався на погляд хижого птаха. Потім, наче щось переживуючи, вона заворушила губами з захованим у зморшках носом. Було видно, як на тонкій шиї сіпався гострий борлак. Цієї миті з її горла, як вороняче крикання, здавлено вихопилось:

– Я висмикую... висмикую волосся... на перуки.

Така несподівано проста відповідь геть-то розчарувала слугу. І водночас серце його знову пойняла недавня зненависть, змішана з холодним презирством. Стара, мабуть, це помітила, бо, не випускаючи з руки висмикнутого волосся, прошамотіла, скрекочучи як ропуха:

– Воно, може, й справді гріх висмикувати волосся з мерців. Але оці небіжчики – загалом люди, які того варті. От, приміром, ця жінка, з котрої я висмикувала волосся, розрізувала гадюк на невеликі шматки, сушила їх і носила продавати двірцевій сторожі замість сушеної риби. Якби вона не упокоїлася від пошесті, то і досі чинила б так. А ту сушену рибу, що її продавала жінка, всі ще й вихвалювали і завжди купували до рису. Я не вважаю, що вона тим згрішила. Інакше вона з голоду вмерла б. Тож і в моїй роботі не бачу нічого поганого.

Іншої ради нема: якщо цього не робитиму, то теж умру з голоду. І гадаю, що ця жінка зрозуміла б і простила б мені.

Ось так відповіла стара. Вклавши меч в піхви і притримуючи його за руків'я лівою рукою, слуга з холодним серцем прислухався до її розповіді, а правою рукою тим часом обмацував великий червоний гнійний прищ. А слухаючи виправдування старої, він набирався відваги, відваги, якої йому бракувало під брамою. Вона спрямовувала його думки в інший бік, протилежний тому, що він лаштувався робити, коли піднявся на горище й спіймав стару. Тепер він уже не вагався, чи вмирати з голоду, чи стати розбійником. Його душевний стан тепер був такий, що недоречна думка про голодну смерть уже не клопотала йому голови.

– То це правда? – кинув слуга глузливо, коли стара змовкла. Ступивши уперед і нараз відсмикнувши руку від прища, він ухопив стару за комір і крізь зуби процідив: – Отже, і ти не гніватимешся, якщо я тебе обдеру. Бо мене теж чекає голодна смерть.

Слуга мерщій зірвав зі старої кімоно, а тільки-но стара спробувала вчепитися йому за ноги, грубо штурхнув її на мерців. До драбини було яких п'ять кроків. Схопивши під пахву темно-брунатне кімоно, слуга миттю спустився вниз і зник у нічній пітьмі.

Роздягнена стара полежала трохи, відтак підвелася з-поміж мерців і, щось бурмочучи, чи то стогнучи, присвічуючи скалкою, підповзла до драбини. Потім перекилилася, аж коротке, сиве волосся звисилося додолу, і глянула під браму. Там було темно, хоч в око стрель.

А за слугою вже й слід загув – тільки його й бачили.

НІС

В Ікеноо годі було знайти людину, що не чула б про ніс Дзенті Найгу. А ніс і справді був незвичайний: завдовжки десь з п'ять сунів[7], всюди однаково грубий, він нависав над губами й сягав аж підборіддя. Здавалося – посеред обличчя теліпається ковбаска.

Найгу, якому вже переступило за п'ятдесят, завжди потай страждав через свого носа: і за давніх часів свого послушництва, і тепер, дійшовши посади священника в двірському храмі. Щоправда, назовні він того не виказував – удавав, ніби йому байдуже. І не тому, що вважав турботу про ніс марницею, негідною справою для бонзи, який готується до прийдешнього життя на тому світі. Скорше тому, що йому страх не хотілося, аби й люди бачили, як його непокоїть той ніс. У буденних розмовах Найгу навіть згадки про нього боявся.

Було дві причини, чому Найгу не знав куди подітися зі своїм носом. Перша та, що довгий ніс завдавав йому клопоту. Передусім Найгу не міг сам наїстися. Бо тільки-но він брався до страви, як кінчик носа занурювався в рис у металевій мисці. Отож, як наставав час їсти, Найгу садовив послушника, по той бік столика і той підтримував носа дощечкою завширшки сун і завдовжки два сяку[8]. Однак з таким трапезуванням обом була морока: і бонзі, й послушникові, що підтримував носа дощечкою. Тоді саме навіть у Кіото ходила чутка, нібито одного разу хлопець на побігеньках, що заступив був послушника, чхнув, рука його труснулася і Найгів ніс заїхав у кашу. Але то була не найповажніша причина, чому Найгу так мучився. Насправді його турбувало те, що ніс шкодить самоповазі, вщерблює його гідність.

"То велике щастя, що носатий Дзенті Найгу не мирянин", – казали мешканці Ікеноо, бо вважали, що за такого носача навряд чи б вийшла заміж яка жінка. Були й такі, що навіть постриження в ченці пояснювали довгим носом. Та сам Найгу не počував, нібито ніс завдає йому менше страждань лише тому, що він, Найгу, священник. А що така поважна справа, як шлюб, не могла не розворушити його вразливої натури, то Найгу поклав собі будь-що загладити шкоду, завдану його гідності. Першою думкою було добрати такого способу, щоб довгий ніс здався коротшим, ніж був насправді. Як поруч не було нікого, Найгу заглядав у люстерко, роздивлявся носа з усіх боків і гарячково шукав рятунку. Іноді, невдоволений поворотом голови, він обхоплював лице руками, випинав уперед підборіддя і втуплювався в люстерко. Але ніс так і не здавався коротшим, аби принаймні Найгу задовольнити. Часом йому видавалося, немов усе йде на гірше: чим більше він думає, тим ніс довшає. Тоді Найгу ховав люстерко у скриньку і, як звичайно, тихо зітхаючи, неквапом ішов читати на пюпітрі сутру про Каннон[9].

Відтоді Найгу безперестанку приглядався до чужих носів. У храмі в Ікеноо часто правилася служба, було чимало чернечих келій, а в лазні щоденно гріли воду. Тож сюди навідувалося багато мандрівних ченців і мирян. Найгу пильно вдивлявся в їхні обличчя, прагнучи уздріти хоч одну людину з його носом і розрадити душу. Тож і не помічав ні темно-синіх суйканів[10], ні білих катабіра[11], ні жовтогарячих шапочок і чорних ряс, що до них звик, – вони для нього не існували. Найгу бачив не людей, а їхні носи. Хоч закандзюблені й траплялися, а от такого, як Найгів, не було. Після таких

пошуків Найгу смутнішав. Тож, коли він розмовляв з людьми і несамохіть хапався за кінчик носа й шарівся, немов дівчина, то причиною, і головною, був його ніс.

Врешті Найгу навіть подумав, що йому було б трохи легше, якби хоч у книжках, священних чи світських, натрапив на праведників з таким носом, як його. Та в жодній з них не згадувалось, що Мокурєн або Сяріхоцу[12] мали довгі носи. Певна річ, і Родзю і Мемьо[13] були праведники з пересічними людськими носами. Довідавшись якось з оповідання про Китай часів Шуханського царства[14], що імператор Лю Сюаньде був клаповухий, Найгу мимоволі подумав, як би то йому відлягло, коли б Лю Сюаньде натомість був довгоносий.

Що й казати, Найгу не тільки споглядально, але й активно намагався вкоротити собі носа. До чого він тільки не вдавався: і пив гарбузовий відвар, і навіть щурячою сечею носа натирав. Та марно – ніс завдовжки п'ять сунів все звисав до підборіддя.

Аж якось восени послушник, що їздив у справах до столиці, вивідав у знайомого лікаря рецепт, як укоротити ніс. Той лікар походив з Китаю, але переселився в Японію і був священиком у храмі Тьоракудзі.

Найгу, як звичайно, вдавав, ніби йому й горя мало, навіть словом не натякнув, щоб негайно випробувати на собі новий метод. Та водночас він бадьорим голосом просив вибачення за те, що під час обіду завдає послушникові стільки клопоту. Щоправда, Найгу тільки й чекав, коли послушник умовить його випробувати цей рецепт. Звісно, й послушник здогадувався, що Найгу хитрує. Але над відразу до хитрощів узяло гору співчуття до Найгу, до його душевного стану, що спонукав до тих хитрощів. Отож, послушник, як і сподівався Найгу, заходився настійно рекомендувати новий метод. А Найгу так само кінець кінцем піддався на наполегливу підмову.

Метод був на диво простий: ніс треба ошпарити окропом, а потім потоптати ногами.

У храмовій лазні щодня грілась вода, і послушник приніс звідти коновку окропу. Та якщо просто занурити носа в таку гарячу воду, то можна обпарити все обличчя. Тому-то й вирішили приладнати до коновки покришку, повертіти в ній дірку й через неї встромляти носа у воду. Коли Найгу так зробив, то його зовсім не пекло. Незабаром послушник мовив:

– Мабуть, уже напарився.

Найгу силувано всміхнувся. Бо подумав: якби хтось підслухав, то ніколи в світі не здогадався б, про що мова. А ніс, ошпарений в окропі, свербів, ніби покусаний блохами.

Коли Найгу витягнув розпашілого носа з дірки у покришці, послушник заходився щосили м'яти його обома ногами. А Найгу, лежачи на боці, тільки й бачив послушникові ноги перед очима. Іноді послушник жалісно позирив на Найгову лису голову й запитував:

– Не боляче? Лікар наказував топтати навіть коли вже несила терпіти. Ну то як? Не боляче?

Найгу силкувався кивнути головою і подати знак, що, мовляв, не боляче, але послушник усе м'яв і м'яв носа, тож Найгу не міг ворухнути головою так, як йому кортіло. Підкотивши очі догори і вп'явшись поглядом у порепані послушникові п'яти,

Найгу лиш трохи роздратовано відказав:

- Ні, не боляче.

Як послушникові ноги м'яли там, де свербіло, Найгу відчував скоріш полегкість, ніж біль. Незабаром на шкірі повиступало щось схоже на пшоно, а ніс скидався на обскубану й засмажену на вогні пташку. Запримітивши таке, послушник перестав тупцяти й наче сам до себе промовив:

- Лікар радив усе це щипчиками повитягувати.

Надувши невдоволено щоки, Найгу мовчки дозволив послушникові робити з собою усе, що тому заманеться. Певна річ, Найгу цінував його добрість. Та все ж таки відчував й образу, що з його носом обходяться нецеремонно. Наче пацієнт, що лежить на операційному столі, але хірургів не довіряє, Найгу мимоволі стежив, як послушник щипчиками витягує сальні дрібочки з дірочок на носі. Сало виходило назовні схожим на пір'яні колодочки завдовжки десь один сантиметр.

Упоравшись з носом, послушник полегшено зітхнув і сказав:

- Гадаю, не завадило б іще попарити.

Насуплений і, ясна річ, невдоволений, Найгу, однак, не перечив послушникові.

А коли Найгу вдруге випарив носа, то побачив, що той таки покоротшав і тепер не надто різниться від звичайного, закандзубленого. Обмацуючи його пальцями, Найгу сором'язливо й тремтливо зазирнув у люстерко, подане послушником. Ніс - той самий, аж до підборіддя! - зморщився, як брехня перед правдою, і тепер скромно тулився над верхньою губою. Де-не-де видніли червонясті цятки - очевидно, послушник ногами натоптав. "Ну, тепер уже ніхто не глузуватиме", - Найгове зображення моргнуло до Найгу з люстерка.

Однак цілісінький день Найгові не давала спокою одна думка: "А раптом ніс видовжиться?" Тому Найгу безперестанку, як тільки була нагода, - коли читав молитву чи сидів коло страви, - мацав кінчик носа. А той, чемно вмостившись над верхньою, губою, наче й не збирався перевисати над ротом.

Найгу переспав ніч, а прокинувшись, передовсім помацав носа. Ніс був короткий, як і вчора. Вперше за стільки років Найгу відчув на серці полегкість, якої зазнав, хіба коли зробив святе діло - переписав сутру Хокке.

Та збігло два-три дні - і Найгу застигла несподіванка: самурай, що саме нагодився до храму, як ніколи насмішкувато подивився на Найгового носа. Крім того, хлопець на побігеньках, що колись упустив Найгового носа в кашу, щоразу при зустрічі спершу втуплював очі в землю і душив у собі напад сміху, а нарешті, уже не мігши стриматися, пирхав. А було не раз і не два так, що ченці, яким Найгу загадував щось робити, опинившись перед ним, шанобливо слухали, а поза очі завжди хихотіли, - Найгу ловив їх на цьому, коли оглядався.

Спочатку Найгу вважав, що до цього спричинилася зміна обличчя. Але тільки така причина всього не пояснювала. Певна річ, сміх хлопця на побігеньках і ченців можна було цим пояснити. Однак тепер у їхньому сміхові було щось таке, чого не було перше, як ніс був довгий. Ну, хай незвично короткий ніс видається смішнішим, ніж звичайний

довгий. Та ні, мабуть, не в тому сила. "Раніше вони так в очі не насміхалися", – бурмотів Найгу, відриваючись від сутри й схиливши гиряву голову набік. У такі хвилини скромний Найгу неуважно споглядав образ святого Фугена, що висів поряд, і згадуючи про ті дні, коли його ніс ще був довгий, занепадав духом, як "пропаща людина, що їй навертаються на пам'ять дні достатку й слави". Та, на лихо, Найгові бракувало хисту розгадати цю таємницю.

У людському серці змагаються два суперечливі почуття. Безперечно, немає на світі людини, яка не співчувала б покривдженому й нещасному. Та коли бідолаха насилу вирятується, людина, яка йому раніше співчувала, тепер чомусь невдоволена. Коли вже на те, то їй кортить знову бачити бідолаху в лабетах того самого лиха. І непомітно, несвідомо людина починає на бідолашного злом дихати. Що ж до Найгу, то йому було прикро відчувати на собі погляди байдужих, егоїстичних спостерігачів, ченців і мирян. Тим-то Найгів настрій щодень псувався. Скаже хто якесь слово – він його почне картати, нікого не обминає; тож кінець кінцем навіть послушник, який лікував йому носа, поза очі почав казати, що Найгу зазнає кари за гріхи на тому світі. А надто розгнівав Найгу капосний хлопець на побігеньках. Якось одного дня Найгу, зачувши несамовите скавучання, вихопився надвір і побачив, як служка, розмахуючи дощечкою завдовжки два сяку, навперейми ганяє за схудлим псом. Та він не тільки бігав за собакою, але ще й глузливо викрикував: "Диви, не розбий носа! Не розбий носа!" Висмикнувши дощечку (ту саму, якою Найгів ніс підтримувано під час обіду) з хлопцевих рук, Найгу щосили мазнув йому по обличчю.

Найгові стало прикро, що він так нерозважно, ні сіло ні впало, вкоротив носа.

Якось уночі – може, через те, що вітер звечора видзвонював дзвіночками на пагоді, їх теленчання докучливо лізло у вуха, а надворі схолодніло, – Найгу ніяк не міг заснути. Втупившись у темряву, він зненацька відчув, що ніс його нестерпно засвербів. Найгу помацав: кінчик носа, здавалось, набряк і пашів жаром. "Я його силоміць укоротив, от він і болить", – мимрив Найгу, торкаючись носа так шанобливо, наче ставив кадильні палочки й квіти перед образом Будди.

Як завжди, на завтра Найгу пробудився рано-ранісінько. Мабуть, тому що за ніч обсипалося листя з адіантумів і каштанів, дах пагоди узявся памороззю, а в сіруватому ранковому повітрі на шпилі пагоди відсвічувало дев'ять металевих кілець, – храмовий сад блищав, наче золотом усталений. Найгу вийшов на веранду, розчинив віконниці й глибоко вдихнув повітря.

І в одну мить знову вернулося те відчуття, що вже, здавалось, покинуло його. Найгу хапливо торкнувся носа. Помацав – ніс уже не був такий короткий, як звечора. Тепер це був той самий ніс, завдовжки десь з п'ять сунів; як і раніше, він перевисав над губами й сягав аж підборіддя. Найгу зрозумів: протягом ночі ніс знову видовжився. І так само, як тоді, коли ніс пощастило вкоротити, Найгу відчув, що його переповнює велика радість.

"От тепер уже, напевне, ніхто не глузуватиме", – в думці проказав Найгу, коли ранковий осінній вітер злегка погойдував його довгим носом.

ХУСТОЧКА

Кіндзо Хасеґава, професор юридичного факультету Імператорського університету в Токіо, сидів на веранді у плетеному кріслі й читав Стріндберґову "Драматургію" [15].

За фахом професор вивчав колоніальну політику. Тим-то читач, мабуть, трохи здивований, що професор читав Стріндберґа. Але славнозвісний вчений і педагог професор Хасеґава, як тільки трапиться вільна часинка, не цурався заглядати в книжки, що, хоч і не стосувалися його наукових студій, але володіли думками й почуттями сучасної молоді. От, приміром, нещодавно професор не полінувався прочитати "De Profundis" і "Наміри" Оскара Вайльда лише тому, що студенти юридичної школи, де він за сумісництвом був директором, зачитувалися цими творами. Отож, коли вже професор був такої вдачі, то й не дивно, що тепер він узявся до трактату про європейську драму й акторське мистецтво. Адже серед його вихованців були не тільки студенти, що залюбки писали критичні статті про Ібсена, Стріндберґа й Метерлінка, але й траплялися ентузіасти, готові ступити у слід тих сучасних драматургів і присвятити своє життя драматургії.

Щоразу, дочитуючи цікавий розділ, професор одкладав книжку на коліна й знічев'я позирав на паперовий гіфський[16] ліхтар, що висів над верандою. І дивна річ – тільки-но він одвертався від книжки, як одразу забував про Стріндберґа. Натомість на гадку спливало, як він з дружиною ходив купувати собі той ліхтар. Професор оженився, перебуваючи на навчанні в Америці. Ясна річ, дружина була американка, та Японію і японців вона полюбила не менше, ніж сам професор. Понад усе припали їй до вподоби по-мистецькому виконані японські художньо-промислові вироби. Певно, і те, що на веранді висів гіфський ліхтар, скоріше слід уважати виявом її смаку до витворів японського мистецтва, ніж професоровим уподобанням.

Щоразу, відкладаючи книжку, професор думав про дружину, гіфський ліхтар і про японську цивілізацію, що її проявом був той ліхтар. На його думку, за останні п'ятдесят років японська цивілізація досягла знаменного успіху в матеріальному виробництві. А от духовного поступу за той час майже непомітно. Ба навіть навпаки – духовне життя до певної міри занепадало. А як можна вирятувати країну з того занепаду? Ось що має турбувати сучасних мислителів. Професор доходив висновку, що не залишається нічого іншого, як спертися на питому японську систему бусідо[17]. Бусідо аж ніяк не слід уважати за якусь упереджену й обмежену мораль острівної країни. Навпаки, в бусідо є навіть щось таке, що єднає його з християнським духом країн Європи та Америки. Якби вдалося поєднати дух бусідо з сучасним напрямом думок, то цим було б зроблено великий внесок не тільки в духовну культуру Японії, але завдяки цьому легко можна було б досягти взаєморозуміння між народами Європи й Америки і японським народом, сприяти встановленню миру в цілому світі.

Здавна професор уважав себе, у цьому розумінні, мостом між Сходом і Заходом. Тому професора не могло не втішати, як думки про дружину, гіфський ліхтар і японську цивілізацію, що її виявом є той ліхтар, гармонійно вкладаються йому в голову. Однак що більше він утішався тією душевною злагодою, то частіше помічав, навіть під час

читання, як думки линуць далеко від Стріндберґа. Тоді він спересердя тряс головою і починав уважно вчитуватися в дрібні ієрогліфи. І саме там, де почав читати, він натрапив на такі слова: "Якщо актор знаходить для найпростішого почуття вдалий вираз і тим здобуває собі популярність, то згодом, мабуть, аби себе не переобтяжити і швидше досягти успіху, він часто-густо вдається до цього засобу. А це вже манірність..."

Зроду професор не цікавився мистецтвом, надто драматичним. Навіть японські вистави він бачив лише кілька разів у житті. Якось в оповіданні одного студента професор натрапив на ім'я Байко. Та навіть йому, гордому своєю енциклопедичною пам'яттю, воно нічого не промовляло. Отож, принагідно підкликавши до себе того студента, професор спитав:

- Ви знаєте, хто такий Байко?

- Байко? Байко - актор трупи імператорського театру на Маруноуті, тепер грає роль Місао в "Тайконі Дзюдамме", - чемно відповів студент у хакама з кокурського полотна.

Тому-то професор не мав жодного власного погляду на розмаїті правила сценічної гри, що про неї так вільно писав Стріндберґ. Професор міг підтримати своє зацікавлення до міркувань автора настільки, наскільки вони пов'язувалися з тим, що він бачив у театрах під час навчання на Заході. Та, власне, цим професор не дуже відрізнявся від учителя англійської мови в середній школі, який читає п'єси Бернарда Шоу в пошуках фразеологізмів.

Незасвічений гіфський ліхтар висів під стелею веранди, а професор Кіндзо Хасеґава сидів у плетеному кріслі й читав Стріндберґову "Драматургію". Якби автор написав тільки це, то читач міг би легко собі уявити, що то було пополудні, раннього літа, коли дні такі довгі-предовгі. Однак автор зовсім не хоче цим сказати, що професор нудьгував. Якби комусь заманулося так виставити справу, то це було б умисно цинічне викривлення правди.

Та несподівано професор мусив одкласти набік навіть Стріндберґа, бо його невинні роздуми перервала покоївка, сповістивши про прихід гостей. Хоч би який довгий був день, а люди, видно, не дадуть йому вільно дихнути...

Відклавши книжку, професор зиркнув на візитну картку, яку щойно принесла покоївка. На гладкому, кольору слонової кістки папері дрібними ієрогліфами було написано: Ацуко Нісіяма. З такою особою, здається, він не знайомий. Та, покидаючи крісло, славнозвісний професор задля певності ще раз у думці перебіг своїх знайомих. Однак жодне обличчя, що могло б належати гості, не виринали в пам'яті. Отож, устроївши візитну карточку в книжку замість закладки, а книжку лишивши на плетеному кріслі, професор квапливо обсмакував перед свого хіт[18] й на мить звів погляд на ліхтар. Найчастіше в таких випадках більше нетерпеливиться господар, аніж гість, якого той господар змушує чекати. Не треба, здається, пояснювати, що це стосується і поважного професора. Навіть якби той гість і не був такою незнаною особою, як жінка, що завітала того дня.

Нарешті, прикинувши, скільки часу минуло, професор розчинив двері до вітальні. Майже тоді, як він заходив усередину, а рука його відпустила клямку, назустріч йому з крісла підвелася жінка років сорока. На гості було, як на думку професора, надто елегантне сіро-блакитне хітє, на грудях, де вузькою смужкою розходились краї хаорі[19] вправлений у пряжку, блимав малахітовий ромбик. Навіть байдужий до таких дрібниць професор одразу помітив, що волосся гості викладене в зачіску "марумаге", як личить заміжній жінці. З властивим для японців круглим обличчям і бурштиною шкірою, жінку можна було зарахувати до типу розумних матерів. Професор зиркнув на неї, і йому здалося, що він колись уже її бачив.

- Це я Хасегава, - він привітно вклонився, сподіваючись, що вона щось скаже йому у відповідь, якщо вони десь зустрічалися.

- Я - мати Кенітіро Нісіями, - виразно відрекомендувалася жінка і шанобливо відповіла поклоном на привітання професора.

Зачувши прізвище Нісіяма, професор одразу пригадав собі учня, який писав критичні статті про Ібсена й Стріндберга, вивчав, здається, німецьке право, а навіть вступивши до університету, вчашав до професора поговорити про сучасні ідеї. А навесні той студент захворів на перитоніт, лежав в університетській лікарні й професор принагідно кілька разів до нього навідувався. Тож не випадково професорові здалося, начебто він десь бачив обличчя цієї жінки. Густобровий, усмішливий син - просто викапана мати.

- Ага, мати Нісіями-куна? - покиваючи головою, професор указав на крісло по цей бік невеличкого столика: - Прошу, сідайте.

Гостя попросила вибачення за несподівані відвідини, ще раз уклонила і сіла на запропоноване крісло. Сідаючи, вона вийняла з рукава щось біле, здається, хусточку. Помітивши це, професор квапливо підсунув до гості корейське віяло, а сам присів на крісло по той бік столика.

- Гарненький у вас будиночок, - трохи силувано озвалася гостя, оглядаючи світлицю.

- Та де там. Він лише просторий, але мені до нього байдуже, - звиклий до таких компліментів, професор звелів покоївці, яка щойно принесла холодний чай, поставити його перед гостею.

- Як мається Нісіяма-кун? Чи не погіршало йому?

- Авжеж... - склавши руки на колінах, гостя на хвилю збентежено вмовкла, потім спокійно і врівноважено повела далі: - Власне, через це я й прийшла... Та ми не годні були йому чимось зарадити. Коли він ще жив, ви були до нього дуже добрі...

"Мабуть, гостя просто неспілива, що не зважиться випити чаю", - подумав собі професор, готуючись пригубити чашку. Бо гадав, що ліпше подати приклад, аніж настирливо пригощати. Та не встиг він торкнутися чашкою м'яких вусів, як слова гості раптом уразили його слух. "Пити чи не пити?" - ось що, незалежно від юнакової смерті, мучило його якусь мить. Але ж не годилося без кінця тримати чашку перед собою. Отож, професор рішуче надпив півчашки, злегка насупив брови й зітхаючи промовив:

- О, як жаль!

- В лікарні син частенько згадував про вас. То хоч я і знала, що вам ніколи, але наважилась про все повідомити і скласти подяку...

- Та що ви, за віщо? - професор поставив чашку, а натомість узяв зі столу провощене віяло й сумовито провадив далі: - Кажете, що його не можна було врятувати? Перед ним тільки відкривалося життя... Я давненько не навідувався до лікарні, а тому не сподівався такого лиха. А коли це сталося, коли він умер?

- Вчора минуло сім днів.

- У лікарні?

- Атож.

- Далебі, для мене це жахлива несподіванка.

- Принаймні ми зробили все, що могли, атому лишається тільки скоритися долі. Проте, як оглядаюся в минуле, не можу втриматись від жалю.

За такою розмовою професор закріпив дивну річ: ні з поведінки, ані з вигляду гості не було знати, що вона розповідає про синову смерть. В очах - ані сльози, голос - спокійнісінький, у кутиках рота навіть усмішка притаїлася. А тому кожному, якби він не слухав її оповіді, а лише дивився на обличчя, напевне могло б здатися, що жінка розкажує про щось буденне, звичне. Професор не міг надивуватись.

Давно, ще як він учився в Берліні, помер Вільгельм I, батько нинішнього кайзера. Про цю подію професор почув у кав'ярні, куди частенько навідувався, і, звісно, особливо тою звісткою не був уражений. Отож, як звичайно у доброму настрої, з тростинкою під пахвою, вертався він до пансіону. Та тільки він одчинив двері, двоє дітей з пансіону - дівчина років дванадцяти у брунатному жакеті, хлопець у блакитних штанцях років дев'яти - раптом кинулись до нього і ревно заплакали. Приязний до дітей, він розгубився і лише заходився їх втихомирювати, гладячи їхні русяві голівки й безперестанку перепитуючи, що ж сталося. Та діти не вгамовувалися. Тільки згодом, ковтаючи сльози, вони прохлипали: "Наш дідусь імператор умер".

Професора тоді вельми здивувало, що смерть імператора навіть дітей так тяжко засмутило. Причину, видно, треба шукати не тільки у стосунках між імператорським двором і народом. Імпульсивне збудження європейців, що його так вражало в Європі, від самого початку, як він туди приїхав, тепер його, японця, послідовника системи бусідо, просто приголомшило. Він ніколи не міг забути того співчуття і недовіри, якої тоді зазнав.

Так і тепер, лише навпаки, професор ніяк не міг збагнути, як це жінка не плаче. Услід за першим відкриттям прийшло друге. Саме тоді їхня розмова, перейшовши від спогадів про вмерлого юнака до подробиць його щоденного життя, звертала знову на спомини. Якось ненароком з руки професора вислизло корейське віяло і впало на маркетровану підлогу. Розмова, ясна річ, не була такою невідкладною, аби не допустити перерви на хвилю. Отож, нахилившись вперед, професор сягнув рукою до підлоги. Віяло лежало якраз під столиком коло жіничиних ніг у білих табі[20]. Звернувши погляд униз, професор зненацька помітив жінчині коліна й руки з

хусточкою. Певна річ, у тому ще не було жодного відкриття. Але тут же професор завважив, що жінчині руки шалено тремтять, а гостя, аби глушити свої почуття, так цупко стискає хусточку, що та замалим не розривається. Нарешті, він запримітив, що гаптованим краєм зім'ятої шовкової хусточки між тендітними пальцями наче легіт ворухить. Обличчя гості всміхалося, а насправді всім тілом вона плакала.

Коли професор підняв віяло і підвів голову, на його обличчі відбилося якесь небачене досі почуття – побожне відчуття, що побачив недозволене, посилювалося деякою театральністю.

– О, навіть я, бездітний, глибоко переймаюся вашим душевним болем, – промовив професор стиха, зворушено, перекинувши назад голову, наче чимось засліплений.

– Дуже вам удячна. Та як вже не є, а лиху не зарадиш... – гостя злегка нахилила голову.

Її обличчя, як і перше, осявала яскрава усмішка.

Збігло дві години. Професор освіжився ванною, повечеряв, поласував вишнями на десерт і зручно вмовстився у плетеному кріслі на веранді. Довгий літній вечір спадав поволі, на небі ще жевріла заграва і на веранді з навстіж одчиненими вікнами зовсім не стемніло. Заклавши ногу на ногу і відхиливши голову на спинку крісла, професор у задумі споглядав поторочений край гіфського ліхтаря, освітленого слабкими відблисками надвечір'я. Хоч у руках професор усе ще тримав Стріндбергову "Драматургію", проте, здається, не прочитав нової сторінки. Інакше і не могло бути: з думки професорові не виходила мужня поведінка пані Ацуко Нісіями.

Вечеряючи, професор розповів дружині всі подробиці, пов'язані з відвідинами пані Ацуко Нісіями, вихваляв цей випадок, як справжній приклад системи бусідо для японок. Дружина, закохана в Японію і японців, слухаючи ту розповідь, лише те й робила, що виказувала свою згоду. Професор був вельми вдоволений, що у своїй дружині має таку палку слухачку. Тепер усі троє – дружина, гостя і гіфський ліхтар – викарбовувалися в його свідомості на певному етичному тлі.

Автор не знає, чи довго професор тішився тими приємними роздумами. Та раптом він згадав, що йому замовляли допис до часопису. Під заголовком "Листи до сучасної молоді" той часопис подавав міркування на загальноморальні теми найвидатніших людей з усієї країни. Надумавши використати нинішній випадок як матеріал, описати свої враження і негайно відіслати статтю, професор почухав потилицю.

У руці, що нею він почухався, була книжка. Помітивши книжку (за думками він уже й забув про неї), професор розгорнув її там, де лежала візитна картка, на тій сторінці, яку він почав було читати. Саме тоді зайшла покоївка і засвітила гіфський ліхтар над головою, отож, не важко було прочитати стовпчики дрібних ієрогліфів. Професорів погляд упав на сторінку. Стріндберг писав: "За моєї юності люди розповідали про подвійну гру пані Гейдельберг, про те, як вона, здається, у Парижі, руками розривала навпіл хусточку, коли на її обличчі вигравала усмішка. Тепер це називається "хімери гнути"..."

Професор поклав, не згортаючи, книжку на коліна. Між сторінками лежала візитна

картка Ацуко Нісіями. Та думки вже не роїлися навколо гості, ні навколо дружини, ані японської цивілізації. У голові снувалося щось невиразне, здатне зруйнувати мирну гармонію між гостею, дружиною і японською цивілізацією. Сценічне штукарство, що його взяв на поглум Стріндберг, ясна річ, не те саме, що питання практичної моралі. Та натяк, добутий з прочитаного, зроджував у душі неспокій, що міг зіпсувати професорів безтурботний після ванни настрій. Професорові думки закрутилися навколо бусідо й манірності...

Професор зажурено покивав головою, звів погляд угору і втупив очі в яскраве світло гіфського ліхтаря з намальованими осінніми квітами.

ЖАБИ

Я лежав на березі старого, порослого очеретом й осокою ставка, що кишів жабами.

По той бік ставу на вітрі злегка шамотіло листя струнких осик. А вгорі, у спокійному літньому небі, крихітною скалкою біліла хмарка. Дерев а й хмарка відбивалися у ставку і здавалися ще прекраснішими.

Цілісінький божий день жаби невтомно вели своє ква-ква-ква, кум-кум-кум, кре-кре-кре... Як послухати, то могло видатися, що вони тільки скрекочують. А насправді жаби палко дискутували. Адже не лише за часів Езопа вони вміли говорити.

Одна жаба, прибравши на листку осоки позу університетського професора, завела таку річ:

- Для чого вода? Щоб ми плавали. Для чого комахи? Щоб ми, жаби, ними годувалися.

- Так-так-так! - озвалося звідусіль. Поверхня води, в якій відбивалися і дерева, і небо, майже вся покрилася жабами, а тому схвальні вигуки були дуже голосні. Той жаб'ячий галас розбудив гадюку, що спала під осикою. Гадюка звела голову, глянула на ставок і сонно облизала язика.

- Для чого земля? Для чого дерева й рослини? Щоб робити нам затінок. Отже, уся земля наша, жаб'яча.

- Так-так-так!

Почувши вдруге схвальні вигуки, гадюка миттю напружилась і витягла батогом своє тіло. А потім, виблискуючи чорними очицями, заповзла між очерет і взялася пильно стежити за ставком.

Жаба на листку осоки на увесь рот і далі промовляла:

- Для чого небо? Щоб висіло на ньому сонце. Для чого сонце? Щоб ogrівати наші жаб'ячі спини. Отже, небо наше. Взагалі немає жодного сумніву, що увесь світ належить нам: вода і дерева, земля і комахи, небо й сонце. Роз'яснюючи вам цю істину, я водночас складаю найщирішу подяку Господові, що створив для нас всесвіт. Хай славиться ім'я Боже у віках! - жаба повела лупатими, зведеними в небо очима і, широко розтуливши рота, повторила: - Хай славиться ім'я Боже...

Та не встигла красномовна жаба скінчити, як гадюка кинулась і проковтнула її.

- Ой лишенько! Ква-ква-ква!

- Ой лишенько! Кре-кре-кре! - залентували жаби у ставку, коли гадюка ховалася

в очерет. Відколи ставок існує, такого переполоху, мабуть, ще не було. Та серед того зойку я почув голос якогось жабеняти, що хлипаючи проказувало:

- Вода і дерева, земля і комахи, небо й сонце - все наше, жаб'яче. А як же з гадюками? Вони також для нас?

- Атож, і гадюки для нас. Якби вони жаб не поїдали, то жаб ставало б дедалі більше й у ставку, - тобто у світі, - не було б вільного місця. А тому гадюки нас поїдають. Кожну з'їдену жабу слід уважати за жертву, принесену для нас. Що тільки є на світі - усе наше. Хай славиться ім'я Боже у віках! - відповіла літня жаба.

ПАВУТИНКА

I

Одного дня самотній Будда знічев'я походжав берегом озера Лотосів. Білосніжні, як перли, квіти на воді із своїх золотистих тичинок ненастанно ширили навкруги невимовно приємні пахощі. У раю був ранок.

Будда пройшов понад озером, потім став і крізь листя лотосів, що вкривали поверхню води, подивився вниз. Під озером було пекло, атому крізь прозору, як кришталь, товщу води, наче в стереоскопі, ясно прозирала ріка Сандзунокава[21] й Шпиляста гора. Погляд Будди привернув чоловік на ім'я Кандата, що разом з іншими грішниками, яких аж кишіло, мучився в пеклі. Той Кандата, великий лиходій, за життя вбивав людей, підпалював їхні оселі й учинив чимало інших злочинів. А добро зробив лише один раз. Якось, мандруючи густим лісом, він побачив, як через стежку повзе павучок. Кандата підняв було вже ногу, готуючись його роздушити, та враз передумав: "Ні, не треба. Хоч воно й мале, але теж, напевне, хоче жити. Тож шкода безпричинно вкорочувати йому віку".

Споглядаючи пекло, Будда згадав, як Кандата врятував життя павукові, й вирішив віддячити йому за добро - при нагоді допомогти вибратися з пекла. На щастя, поблизу над зеленим, як малахит, листям лотосу райський павук плів свою чарівну сріблясту нитку. Будда взяв павутинку і мимо сніжно-білих, як перлина, квітів швидко спустив її далеко-далеко вниз, до самого пекла.

II

Там, на дні пекла, у Кривавому озері борсався Кандата. Хоч куди глянь, всюди тьма кромішня, і тільки коли-не-коли в тій темряві зблисне вістря Шпилястої гори. Чи може бути щось страхотливіше? Навколо тихо, як у могилі, лише іноді чути тихі зітхання грішників - виснажені пекельними муками, вони навіть не можуть плакати вголос. Тож і Кандата, задихаючись у Кривавому озері, звивався, корчився, як жаба перед смертю.

Та якось ненароком він звів очі вгору: з далекого неба над Кривавим озером у пітьмі, немов боячись людського ока, повисла блискуча сріблиста павутинка. Вздівши над головою павутинку, Кандата на радіощах аж сплеснув у долоні: вчепившись за неї, напевне, можна далеко полізти, навіть з пекла вибратися. Якщо все піде на лад, то і в раю можна опинитися. А тоді вже не доведеться страждати на Шпилястій горі і потопати в Кривавому озері.

Отак розмірковуючи, Кандата мерщій учепився обома руками за павутинку і

відчайдушно почав дертися вгору. Ясна річ, такому лиходієві, як Кандата, до цього не треба було звикати. Та хоч як він силкувався, а догори піднятися було не легко – рай і пекло відділяла не одна тисяча рі[22]. Зіп'явшись трохи, Кандата втомився і навіть не міг був рукою ворухнути. Що ж тут удієш? Вирішивши перепочити, Кандата повис на павутинці й зиркнув униз.

А все-таки його зусилля не пропали марно: Криваве озеро, що в ньому він потопав, за такий короткий час зникло в пільмі, а страшна своїм тьмяним блиском Шпиляста гора вже опинилася під ногами. Якщо так і далі, то скоро і з пекла, напевне, видобудусь. Обхопивши руками павутинку, Кандата зраділим, як ніколи, голосом прокричав: "Наша взяла! Наша взяла!" Та нараз він схаменувся – слідом за ним, як мурашня, по павутинці вгору п'ялася сила-силенна грішників. Спостерігши таке видовище, Кандата, зляканий чи, може, приголомшений, на якусь хвилю розгублено роззявив рота і кліпав очима. Тонка павутинка, що ледве витримувала його одного, напевне увірветься під тягарем такої безлічі людей. Якщо вона десь посередині обірветься, то марно він дряпався вгору – однаково полетить сторчка назад у пекло. О, це жахливо! А тим часом тисячі й тисячі грішників видиралися з темряви над Кривавим озером і один за одним піднімалися блискучою павутинкою вгору. Треба негайно щось придумати, інакше павутинка увірветься. І Кандата щосили закричав: "Гей, грішники! Це моя павутинка. Хто вам дозволив чіплятися за неї? Ану, спускайтеся вниз!"

Але тої ж миті павутинка зненацька розірвалася саме над Кандатою і він, закрутившись дзигою, швидко зник у темряві. В імлистому просторі, виблискуючи, лише висіла тоненька райська павутинка.

III

Стоячи на березі озера Лотосів, Будда від початку до кінця стежив за цією сценою. А як Кандата каменем упав у Криваве озеро, обличчя Будди посмутніло і він пустився йти далі. Мабуть, жалюгідним здався йому Кандата, який намагався тільки сам вилізти з пекла, але був заслужено покараний за своє черстве серце і знову опинився в безодні.

А лотосу до всього байдуже. Його білий, як перлина, цвіт похитував вінчиками коло ніг Будди, а золотисті тичинки сповнювали повітря невимовно приємними пахощами. У раю бралось до полудня.

МУКИ ПЕКЕЛЬНІ

I

Такого ясновельможного пана, як Хорікава, мабуть, споконвіку не було на світі та чи ще й буде. Подеякують люди, нібито його матінці, як він мав уродитися, уві сні святий Дайітокумьоо[23] привидівся. Як не є, а ще змалечку пан Хорікава анітрохи не був схожий на звичайних людей. Чого тільки він не витівав за своє життя! Ми просто дивом дивувалися. А який палац собі вибудував! Розкіш, велич – не знаю навіть, як і сказати. А всередині пан Хорікава загадав його так розмаїто оздобити, вишукано опорядити, що, кажуть, витонченим смаком міг би позмагатися з самим Ші Хуаньді або Янді[24]. Та це, як каже прислів'я, однаково, що сліпому навпомацки про слона судити.

Звісно, ясновельможний пан Хорікава старався не тільки задля власної слави. Ба навіть навпаки – його щедre серце жадало вділити тої краси й простолюдові, прагнуло втішатися нею з усім ясним світом.

Кажуть, одного разу в храмі Нідзьо пан Хорікава ненароком попав на бенкет нічних духів, але вийшов звідти живий і здоровий. А якось насварився на привид сагайдзіна[25] Тору, який щоночі прилітав на Третю східну вулицю у палац Кавараноін, знаменитий мальованим краєвидом Сіоґама в Мітіноку, і той привид, кажуть, відтоді перестав людей турбувати. От як усе корилося панові Хорікаві! То хіба ж дивина, що в той час у столиці всі – старе й мале, чоловіки й жінки – шанобливо схиляли перед ним голови, як перед Буддою, що зійшов на землю у людській подобі? Одного разу по дорозі додому, коли пан Хорікава вертався із свята сливового цвіту в імператорському дворі, бики, впряжені в його карету, покалічили якогось дідуса, що саме проходив, і той лише руки склав та подякував за щедру ласку.

О, скільки було тих історій, що про них люди говорили за життя пана Хорікави та й довго ще розповідатимуть по його смерті! Що пан Хорікава на бенкеті роздарував гостям тридцять коней білої масті; що віддав свого улюбленого слугу на палі для мосту Наґара[26]; що мандрівному китайському ченцеві, який навчав людей лікувати, дозволив вирізати на стегні чиряка – та, зрештою, хіба все перелічиш? Щоправда, з-поміж безлічі історій з життя пана Хорікави жакливішої за ту, що стосується картини "Муки пекельні" (цей неоціненний твір ще й досі висить у панському домі), здається, не було. Навіть сам ясновельможний пан, завжди такий врівноважений, незворушний, і той був приголомшений. Що й казати, а ми, слуги, з того страху мало не повмирали. Я, приміром, служу в пана двадцять років, але ще не бачила такого страшного видовиська.

Та, перш ніж про це повести мову, треба розказати про маляра Йосіхіде, який намалював "Муки пекельні".

II

Можливо, ще й нині живуть люди, які пам'ятають того Йосіхіде. То був видатний маляр – іншого, хто б так майстерно володів пензлем, годі було знайти. Коли сталася та подія, йому вже бралось до п'ятдесяти. Він був невисокий, худорлявий, – одна шкіра та кості, – натурою злостивий. Щоразу, як навідувався до пана Хорікави, одягався в темно-жовте каріґіну[27], голову покривав момієбосі. Як на свій вік, то губи мав занадто червоні, тим-то враження від нього було моторошне, як від звіра. Хтось казав, що Йосіхіде облизує пензель, а тому на губи йому налипла червона фарба. А чи це правда – хто зна? А один ще лихіший язик пустив чутку, що поставою і вдачею Йосіхіде геть-то скидається на мавпу й навіть прозвав його Сарухіде[28].

Якщо вже зайшла мова про те прізвисько Сарухіде, то ось що треба сказати. У палаці пана Хорікави за камеристку віднедавна служила п'ятнадцятирічна донька Йосіхіде, дуже приязна й лагідна дівчина, не те що її рідний батько. Може, тому що рано втратила матір, вона завжди співчувала чужому горю, як на свій молодий вік була тямущою і послужливою. За це її любили і камеристки, і сама управителька двору.

Якось з провінції Тамба нашому панові подарували приручену мавпу і панич-бешкетник, швидкий до різних витівок, приклав до неї ім'я Йосіхіде. Мавпа була велика штукарка, тож нове ім'я до неї пристало, веселячи і придворних, і челядь. Якби у дворі тільки сміялися з мавпи... А то ж бувало, як мавпа вилізе на сосну в саду або забруднить в покоях татамі, на неї глузливо кричать: "Йосіхіде! Йосіхіде!"

Якось, тримаючи в руці лист із сливовою гілечкою[29] для пана Хорікави, донька Йосіхіде проходила довгою терасою, як зненацька з далеких дверей навпроти прохогом вигулькнула мавпа. Звір'яті зовсім не кортіло, як завжди, видряпуватися на колони, воно кульгало, волочачи одну, очевидно, звихнуту ногу. Слідом за мавпою, розмахуючи прутиком, біг панич і кричав: "Стій, злодіячко! Стій! Я тобі покажу, як красти мандарини!" Вздівши це, донька Йосіхіде на якусь хвилю розгубилася, та коли мавпа припала до подолу хакама[30] і жалісливо завищала, серце в дівчини защеміло від болю за бідолашне звірятко, – і вона, притримуючи однією рукою сливову гілечку, другою спритно відхилила рукав кімоно, що пах фіалками, ніжно притулила до себе мавпу і, звільна вклонившись паничеві, розважно мовила: "Коли ласка, пробачте йому. Воно ж бо дурненьке звірятко". Збуджений біганиною панич невдоволено скривився і, тупнувши кілька разів ногою, відрубав: "А навіщо обставати за цю мавпу? Вона злодіячка, мандарини поцупила". – "Але ж, любий паничу, вона – дурненьке звірятко, – ще раз повторила дівчина і, гірко всміхнувшись, додала рішучіше: – А крім того, мавпочку прозивають Йосіхіде, тож її покарати – все одно, що познуватися над моїм вітцем. Такого я не переживу". Панич стояв ні в сих ні в тих і мимоволі поступився: "Ну, якщо ти благаєш за батька, то я хоч-не-хоч прощу цій мавпі". По цих словах він кинув прута і зник у тих дверях, звідки й появився.

III

Відтоді донька Йосіхіде заприятнилася з мавпочкою: гарненькою червонястою стрічкою дівчина почепила їй на шию золотий дзвіночок – подарунок ласкавої панночки, доньки добродія Хорікави – і звірятко ані на крок від неї не відходило. А коли одного разу дівчина застудилася і злягла у ліжку, то мавпочка весь час сиділа в головах коло неї і, здавалось, сумовито гризла нігті.

І дивна річ: після тої пригоди з паничем уже ніхто не дратував мавпи, ба навпаки – всі почали її любити. Нарешті, й панич іноді кидав їй хурму або каштана, а як забачить, що який служка штурхнув мавпочку ногою, то неодмінно вилає його. Кажуть, сам ясновельможний пан Хорікава, як дізнався про синову витівку, звелів доньці Йосіхіде прийти на аудієнцію. І звісно, довідався, чому дівчина так полюбила мавпочку. "Ти – вірна донька. Ти заслужила винагороду", – похвалив пан Хорікава, подарував їй червоне акомє[31] і був вельми зворушений, як мавпочка шанобливо взяла одєжу лапками, немов збиралась її оглядати. Щедрою ласкою до дівчини ясновельможний пан Хорікава прагнув віддячити їй за дочірню вірність і любов до рідного батька, а зовсім не домагався, аби вона стала його коханкою, як подекували люди. Та, зрештою, і ця поголоска, мабуть, не була безпідставною, але про це я потім докладніше оповім. Тепер досить лише сказати, що не краса маляревої доньки причарувала ясновельможного

пана Хорікаву.

Хоча донька Йосіхіде й запобігла ласки в нашого пана, але, будучи розважливою дівчиною, не розбудила підступних заздрощів у придворних. А навіть навпаки – відтоді частенько можна було бачити, як вона, пестячи на руках мавпочку, поруч з панською донькою виїжджає в кареті на прогулянку.

Та облишу я на деякий час доньку і розповім про її батька, Йосіхіде. Якось неждано-негадано всі у дворі полюбили мавпу, а от сам Йосіхіде нікому не подобався і нишком поза очі не переставали його обзивати Сарухіде. Та не лише у дворі його знелюбили. Панотець – настоятель з Йогава – так його ненавидів, що, бувало, при одній згадці полотніє, наче вздрів нечистого на власні очі. (Кажуть, було за що: Йосіхіде, мовляв, зробив з того настоятеля посміховисько на картинці. Та хто зна, чи це правда? Хіба слугам можна вірити?) І так усюди,— хоч куди б ви пішли, – котилася про нього погана слава. І якщо хто і не згадував його лихим словом, то це кілька його приятелів або ті, котрі бачили його картини, але не здогадувалися, яка він людина. А що Йосіхіде справді не тільки з вигляду був осоружний, але ще й мав ненависні людям вади, то в цьому сам винен: що посіяв, те й пожни.

IV

З-поміж усіх вад – скнарості й жадібності, безсоромності й лінощів – найсильнішими були гординя і шанолубство. Завжди на його виду наче було написано: "В усій Японії я найперший маляр". Якби тільки в живопису він інших зневажав... Ато ж він безперестанку виставляв на поглум людські звичаї і життєві приписи. Колишній підмайстер, що працював з ним протягом багатьох років, розповів, як одного разу, коли в господі одного вельможі уславлену жрицю Хіґакі відвідав дух і вона проказувала страшне провіщення, Йосіхіде, буцім глухий до слів віщунки, ретельно пензлем, що мав напхвату, змальовував її жахливе обличчя. А закляття духа – його аніскілечки не було видно в маляревих очах.

Тож не дивина, що така людина неподобно грішила: то обличчя богині Кіссьотен перемалював з нікчемної повії, то образів бога Фудо[32] надав рис запеклого каторжанина, а на докори байдужно відповідав: "Хотів би я знати, як же це мене покарають мальовані боги?" Ясна річ, учні зі страху за своє майбутнє не довго затримувалися в нього на навчанні. Одне слово, Йосіхіде був непевною, химерною людиною, хоч сам уважав, що в цілому світі зі свічкою годі шукати таку велику, як він, людину.

Мабуть, не варто й казати, що Йосіхіде в багатьох видах живопису перевершив не одного майстра. Але його картини манерою письма, колоритом геть різнилися від картин інших малярів, тим-то заздрісники з-поміж них розпускали лиху славу, мовляв, Йосіхіде – шахрай. Вони вихваляли Каванарі, Канаоку та інших стародавніх майстрів, казали, що їхній сливовий цвіт, намальований на дверях, місячної ночі наповнює повітря пахощами, а від зображених на ширмі придворних лунуть звуки флейти. Що ж до картин Йосіхіде, то злі люди раз у раз натякали на дивні, зловісні пригоди, з ними пов'язані. Приміром, вони казали, нібито, проходячи опівночі мимо брами храму

Рюгайдзі, на якій висить картина Йосіхіде "Круговорот життя і смерті"[33], можна почути зітхання і плач небожителів. Ба навіть гірше – від картини відгонить трупами. Натякали, що всі придворні жінки, чії портрети Йосіхіде малював на замовлення пана Хорікави, протягом яких трьох років переставилися на той світ, неначе від пошесті. Як послухати злих на язик людей, це ясно свідчить, що жінки стали жертвами чаклунської сили картин Йосіхіде. А він, непокаяний грішник, тим ще й пишався. Якось пан Хорікава мовив жартома: "Той чоловік, здається, полюбляє все страшне". На це Йосіхіде глузливо посміхнувся своїми червоними, як ніколи, губами й хвалькувато проказав: "Майстри-верхогляди ніколи не збагнуть краси страшного". І так не один раз той Йосіхіде вихвалявся перед нашим ясновельможним паном, що він, мовляв, найперший маляр в Японії. Тож не дивно, що учень, про якого я вже згадувала, поза очі ганив свого вчителя і прозвав його Тіраейдзю. Може, ви знаєте, та я все-таки нагадаю, що Тіраейдзю – ім'я чорта, якого в давнину привезли до нас з Китаю.

Однак і в такого жорстокого відступника, як Йосіхіде, була одна людина, яку він щиро любив.

V

То була його донька, камеристка. Йосіхіде любив її нестямно. Я вже казала, що дівчина була лагідної вдачі, вірна і слухняна донька. Але, мабуть, не меншою була і його прихильність до неї. Хіба не диво, що той чоловік, такий скупий на пожертви храмові, не шкодував грошей ні на вбрання, ані на коштовні прикраси доньці. Він любив її тільки собі на втіху і навіть у голові не покладав колись видати її за доброго зятя. Ба навіть навпаки – коли б хтось наважився залицятися до доньки, то він ладен був зібрати ватагу горлорізів і в нічній пітьмі добряче надсадити йому бебехи. Тож, коли за рекомендацією пана Хорікави доньку настановили камеристкою, то старий батько негайно попросив аудієнції у пана й виказав йому свою незгоду. Мабуть, з того, що люди бачили, й пішла чутка, нібито пан Хорікава захопився красою дівчини й анітрохи не зважав на невдоволення Йосіхіде. Навіть якщо ця чутка брехлива, то, однак, незаперечним є те, що всім серцем Йосіхіде прагнув, аби донька полишила нову службу. Одного разу, коли за наказом нашого ласкавого пана з улюбленого панського отрока Йосіхіде майстерно змалював немовля Мондзю[34], пан Хорікава промовив: "Я звелю тобі віддячити. Скажи, не соромся, яку винагороду ти б хотів дістати?" На ті слова Йосіхіде шанобливо вклонився, трохи подумав, а відтак безбоязно проказав: "Як ваша ласка, то звільніть доньку від служби в палаці". Де ж це чувано, щоб отак нечемно нехтувати панською ласкою? Якби донька Йосіхіде служила в когось іншого... А то ж у палаці нашого ясновельможного пана їй велося любо-мило. Певна річ, настрої нашого великодушного пана Хорікави зіпсувався, він якусь хвилю мовчав, а потім, глянувши прямо в вічі Йосіхіде, відрубав: "Цього не буде", – і миттю покинув гостя. Такі випадки траплялися, мабуть, не один раз.

Я собі добре тепер пригадую, як після кожної такої зустрічі з Йосіхіде погляд нашого ласкавого пана дедалі холоднішав. А дівчина тим часом – мабуть, побоюючись за батькове життя, – частенько в покоях камеристок кусала краєчок рукава й

безпорадно хлипала. Відтоді щораз більше ширилася поголоска, що, мовляв, пан Хорікава закохався в доньку Йосіхіде. Казали також, що й думка замовити картину "Муки пекельні" зродилася в голові нашого пана тому, що дівчина не хотіла вволити його волю.

Як на мене, то ясновельможний пан Хорікава не відпускав доньку Йосіхіде зі співчуття до її долі. Він, очевидячки, вважав, що їй привільніше, не зазнаючи біди, житиметься в його палаці, ніж удома зі свавільним батьком. Певна річ, ясновельможний пан наш виявляв ласку до покірливої дівчини, але що він намагався зробити її своєю коханкою, – це, мабуть, вигадка.

Та годі про це, за розповіддю про доньку мало не забула про самого Йосіхіде. Не можу сказати, що надумав пан Хорікава, але якось несподівано викликав до себе Йосіхіде й загадав намалювати на ширмі картину "Муки пекельні".

VI

Як згадаю про "Муки пекельні", перед очима зринає страшне видовище.

Перш за все композицією картина Йосіхіде цілковито відрізняється від подібних творів інших майстрів. В одному кутку ширми видніють невеличкі постаті десяти володарів пекла та їхніх слуг, а далі, на всьому обширі картини, клекотить, вирує страшне полум'я, здається, що "меч-дерево" палахкотить. Всюди, куди не глянь, знавіснілий вогонь, а посередині у вигляді знака мандзі[35] валує дим чорної туші, рвійно злітають золотим порошком іскри. Лише де-не-де на тому вогненному тлі вирізняються жовті й темно-сині цяточки китайської одежі пекельних суддів.

І цієї майстерності вистачило б, щоб вразити людське око. Та перед вами не звичайна картина пекла, де у вогні мучаться прості грішники. Ви питаєте чому? Атому, що серед безлічі грішників Йосіхіде помістив людей різного стану – від найбагатшого вельможі до найзлиденнішого жебрака: статечних аристократів у строгій одежі, знадливих дворянок у шовках, богомільних буддійських ченців з чотками, служок в аспіда[36], струнких служниць, ворожбитів із своїм причандаллям – та, зрештою, хіба всіх перелічиш? Серед того вогняного й димового вихору пекельні воїни з бичачими й кінськими головами люто накидаються на людське стовпище, яке, немов підхоплені бурею листочки, розлітається на всі боки. Ось жінка – здається, жриця – з покарлюченими, як у павука, руками та ногами. А он проштрикнутий у груди алебардою чоловік – напевне, воєвода – висить догори ногами, як кажан. А скільки було тих тортур! Здавалось, кожному свої: котрого шмагали залізними нагайками, котрого душила велетенська брила, яку й тисяча чоловік не подужала б, хто мучився в дзьобі страхітливого птаха, а хто – в зубах отруйного дракона.

Та найстрахотливіше враження справляла карета: злегка черкнувшись гострої, мов звірячі ікла, вершини меч-дерева (його гілля протикало тіла грішників), вона падала вниз, з-під розмаяної пекельним вітром бамбукової завіси проглядала розкішно зодягнута, схожа на фрейліну жінка – її довге волосся плюскотіло серед полум'я, відхилена назад голова відкривала білосніжну шию, а тіло корчилося від болю. Все – і карета у вогні, і жіноча постать – породжувало страх перед пекельними муками, та

осереддям жаху від усієї картини, здавалось, була тільки жінка. Картина була намальована настільки талановито, що людям, які на неї дивилися, мимоволі вчувався людський зойк.

О, це була незвичайна картина! І щоб її звершити, треба було тої жахливої події. Бо інакше, хто, нехай навіть Йосіхіде, зміг би так яскраво передати пензлем всі муки пекла? Йосіхіде дорогою ціною, людським життям, удалося закінчити цю картину на ширмі. А пекло, що його він, найперший маляр в Японії, змалював, – це пекло, в яке сам упав.

Можливо, досі я занадто квапливо й перескаком розповідала про "Муки пекельні". То вже тепер розкажу до ладу й вернуся до того часу, коли Йосіхіде дістав замовлення намалювати цю картину.

VII

Відтоді збігло яких п'ять-шість місяців, а Йосіхіде жодного разу не з'являвся у дворі – він заходився працювати над картиною. Хіба не дивно видається його любов до доньки, якщо він забув про неї, тільки-но вирішив: "Берусь до роботи". Той самий підмайстер, що про нього я раніш уже згадувала, казав, що вчителя, як тільки він хапався до роботи, наче лисиця зачаровувала[37]. Бо й справді, була чутка, ніби Йосіхіде здобув собі славу видатного маляра, давши обітницю богові щастя. Про це, дехто казав, свідчить хоч би те, що в його майстерні нишком можна було підглядіти не одного привида лисиці, а цілі зграї. Отож, як Йосіхіде брався за пензель, то про все забував, а тільки думав, як би докінчити картину. І вдень, і вночі замикався в кімнаті – світа Божого не бачив. А надто, коли малював "Муки пекельні" – тоді він жив, як у гарячці.

Та не завжди Йосіхіде працював – скажімо, розтирав таємничі фарби або ретельно змальовував своїх учнів, перевдягнутих у суйкан, карігіну чи в якесь коштовне вбрання – в затемненій кімнаті при світлі лампадки. Навіть раніше, до "Мук пекельних", він був здатний ще на багато що. Приміром, коли Йосіхіде працював над розписом "Круговорот життя і смерті", то не обходив осторонь трупів на дорозі, як це роблять звичайні люди, а сідав коло них і перемальовував, не минаючи й волосинки, їхні руки й ноги. Все-таки, ви, мабуть, не збагнете, яка гарячка пойняла Йосіхіде, коли він узявся до картини "Муки пекельні". А розповісти про все докладно, з подробицями, часу не вистачить. Тож передусім про найголовніше.

Якось, коли один з учнів Йосіхіде (про нього я вже згадувала) розтирав фарби, несподівано в кімнату заходить майстер і каже: "Я хочу опівдні трохи поспати. Але останнім часом мені не дають спокою погані сни..." Підмайстер не побачив нічого дивного в цих словах, а тому, й далі перетираючи фарби, відповів: "Гаразд, лягайте спати!" А Йосіхіде, зовсім посмутнівши, якось сором'язливо попросив: "Тож посидь біля мене в головах, коли я спатиму". Учня вельми здивувало, що майстер лякається сну. А що виконати прохання не було важко, то він погодився: "Добре, посиджу". Відтак, завагавшись на мить, Йосіхіде стурбовано наказав: "Негайно йди в задню кімнату і, поки я спатиму, нікого з учнів сюди не впускай". Того дня кімната Йосіхіде, замкнена,

як уночі, освітлена тьманим світлом лампадки, навкруги була обставлена ескізами на ширмах. Отож, коли підмайстер зайшов у ту кімнату, Йосіхіде, підклавши руку під голову, спав міцним сном перевтомленої людини. Та не минуло й півгодини, як учень почув якийсь незбагнений, моторошний голос.

VIII

Спочатку то було лише нерозбірливе шамкання, та за якусь хвилину підмайстер розрізнув окремі слова – здавалось, ніби людина потопає і, захлинаючись водою, кличе на порятунок. "Кажу тобі, прийди". – "Куди? Куди прийти?" – "У пекло. У пекельну безодню". – "А хто ти? Хто?" – "А як ти гадаєш – хто?"

Учень несамохіть перестав розмішувати фарби, а злякано витріщився на вчителя: зморщене лице Йосіхіде сплотніло, взялося краплями поту, а щербатий рот із смагкими губами широко розтулявся, як у засапаної людини. У роті, неначе прип'яте ниткою, щось сіпалося – то, очевидно, ворухився майстрів язик. Ясна річ, уривчасті слова злітали з того язика. "А як ти гадаєш, хто?" – "О, це ти. Я догадувався, що це ти. Ти прийшов по мене?" – "Атож, приходь до пекла. Там чекає на тебе моя донька".

У цю мить підмайстра взяв страх, йому здалося, ніби по ширмі попливли невиразні химерні тіні. Звісно, учень схопив Йосіхіде за руки і заходився щосили його трясти, але той і далі марив і ніяк не хотів розплющити очей. Тоді учень зважився і вихлюпнув майстрові на обличчя воду з кухлика, де полоскав пензлі. "Вона чекає, сідай у карету... Сідай у цю карету і приїдь до пекла..." По тих словах з уст Йосіхіде злетів стогін, неначе за горло його душили, відтак він розплющив очі (перед ним, мабуть, ще мріло химерне видиво) й раптом, як опечений, зірвався на ноги. Якусь хвилю широко розтуливши рота, він злякано невидючими очима втупився перед себе, а спам'ятавшись, суворо наказав учневі: "Тепер іди!" Підмайстер з гіркого досвіду знав, що в такому випадку не варто перечити, бо Йосіхіде неодмінно вилає. Тому мерщій вийшов з кімнати. Опинившись надворі, під ясным сонцем, він полегшено зітхнув, відчуваючи, ніби сам прокинувся від кошмарного сну.

Але такий випадок – це ще нічого. А от місяцем пізніше іншого підмайстра покликано у напівтемну кімнату, освітлену тьманим світлом лампи. Коли той зайшов, Йосіхіде, покусуючи пензель, раптом сказав: "Маю до тебе прохання: роздягнись догола". Таке раніше, видно, траплялося, тому-то учень хутко скинув з себе одяг. А Йосіхіде, якось дивно насупивши брови, холодно додав: "Я хотів би побачити закуту в кайдани людину. Мені дуже шкода тебе турбувати, та чи не зробиш ти так, як я тобі скажу?" Хоч той учень зроду був сильний парубок – йому б не пензлем водити, а мечем орудувати, – а все-таки, видно, набрався страху, бо потім раз по раз повторював: "Я думав, що Йосіхіде збожеволів і хоче мене забити". А Йосіхіде, мабуть, набридло, що той мнется. Не знати звідки взявся тонкий залізний ланцюг, Йосіхіде хижим птахом кинувся учневі на спину, скрутив йому обидві руки, силоміць обмотав усе його тіло і люто сіпнув за кінець ланцюга, що бідолаха учень похитнувся і впав боком на підлогу.

IX

У ту хвилину могло здатися, що то лежить не підмайстер, а пляшечка з-під sake.

Руки були так безжалісно перев'язані, що підмайстер міг хіба що ворушити головою. Залізний ланцюг стримав кров у жилах, і все тіло й обличчя почервоніли. А Йосіхіде байдуже: ходячи навколо цього схожого на пляшечку з-під саке тіла, він малював ескізи. Мабуть, не варто й казати, як мучився протягом того часу скований хлопець.

Та якби не трапилася несподіванка, його мукам не скоро настав би кінець. На щастя (а, може, доречніше сказати – на лихо) з-під глека в кутку кімнати, звиваючись, випливало щось схоже на олію. Спочатку воно скидалося на липку рідину, та, коли виблискуючи, поволі підповзло учневі до голови, він, мимоволі затамувавши подих, закричав: "Змія! Змія!" Тож і не дивно, що, як признався той учень, цієї миті йому здалося, ніби кров у жилах похолола. Адже змія, підповзаючи ще ближче, готувалась от-от уп'ястися язичком у стиснуте ланцюгом підборіддя. Такої несподіванки, мабуть, і сам Йосіхіде злякався. Кинувши пензель, він рвучко нагнувся, схопив змію за хвіст і підняв угору. Змія повисла вниз головою, звивалася, але ніяк не могла досягти його руки. "Через тебе зіпсував малюнок!" – роздратовано буркнув Йосіхіде, укинув змію у глек, а потім знехотя розв'язав ланцюг на підмайстрові. Тільки відв'язав ланцюг, а щоб якесь добре слово сказати – такого він і на думці не мав. Мабуть, його взяла досада за зіпсований етюд, а не за те, що змія могла вкусити учня.

Дізнавшись про такі пригоди, ви трохи краще збагнете, який зловісний, майже божевільний, шал охопив Йосіхіде. Наостанок розповім ще про один випадок, що стався з учнем років тринадцяти і міг скінчитися трагічно, і теж пов'язаний з картиною "Муки пекельні". Несподівано одної ночі того підмайстра покликано в кімнату Йосіхіде. Як хлопець туди зайшов, Йосіхіде сидів при світлі лампадки і з руки годував м'ясом якогось дивовижного птаха. Той птах був завбільшки з kota, та й своїм настовбурченим пір'ям коло вух, великими, круглими бурштиновими очима справді-таки скидався на нього.

Х

Зроду Йосіхіде не любив, коли хтось пхав носа в його справи. Так було і з гадюкою. Навіть учні не знали, що у майстра в кімнаті. Іноді, малюючи картину, Йосіхіде клав на стіл рідкісні речі – людський череп, срібні чашки, полив'яні тарелі. А куди він їх потім ховав, ніхто й не здогадувався. Почасти з цього й виникла поголоска, що йому, мовляв, помагає бог щастя.

Здумкою, що той чудний птах потрібен для картини "Муки пекельні", підмайстер уклонився учителеві й поштиво мовив: "Я до ваших послуг". Йосіхіде ніби не чув, а, облизавши червоні губи, кивнув на птаха: "Ну як? Зовсім приручений, правда?" – "А що це за диво? Я ще ніколи такого не бачив!" – сказав учень і недовірливо глянув на вухатого, схожого на кішку, птаха. "Як? Не бачив? Зрештою, ти у місті виріс, тому про нього й не чував. Цього пугача кілька днів тому мені подарував один мисливець з Курама. Що правда, то правда, а таких приручених птахів не багато на світі". По тих словах, коли птах доїв поживу, Йосіхіде поволі підняв руку, погладив його зверху і покуйовдив на ньому пір'я. І в ту ж мить птах пронизливо заверещав, злетів зі столу, і, вистромивши кігті, кинувся хлопцеві в обличчя. Якби той мерщій не прикрився

рукавом, то птах напевне б його поранив. Підмайстер ойкнув, почав відмахуватися рукавом, а пугач повис над ним, дзьобом клацає, не дає ні стати, ні сісти; забувши про Йосіхіде, учень шалено забігав по вузькій комірчині, а птах не відступає – тільки того й жде, аби вцілити дзьобом в око. Якби від птаха відгонило запахом опалого листя, духом гнилих овочів у мавпячому дуплі, а в навісному лопоті крил учувався шум водоспаду, то це ще нічого. А то ж підмайстрові здалося, що світло лампадки обернулося на тьмяне місячне сяйво, а вчителева кімната – на зачаровану долину серед найдикішого бескеття.

Однак не напад хижого птаха найдужче злякав підмайстра. Волосся в нього на голові стало дибом від того, що Йосіхіде з холодним серцем стежить за видовищем і, повільно облизуючи пензель, перемальовує, як дивовижний птах знущається над його учнем. Тільки-но він це збагнув, як у душу закрався невимовний страх – чи не хоче майстер бачити його мертвим?

XI

Однак не можна сказати, що Йосіхіде зовсім не хотів його смерті. Адже того вечора, покликавши підмайстра до себе, він мав потаємний намір нацькувати пугача на хлопця і змалювати його відчайдушну біганину по кімнаті. Одним поглядом збагнувши лихий задум майстра, учень несамохіть закрив голову руками і, залентувавши не своїм голосом, скулився в кутку біля дверей. В ту ж мить і Йосіхіде схвильовано закричав, птах ще дужче залопотів крильми, а на долівку щось упало і розбилось. Коли учень, удруге приголомшений, мимоволі підвів голову, в кімнаті раптом стемніло, і було чути, як Йосіхіде сердито кликав інших учнів.

Невдовзі здалеку озвався голос, потім з лампою в кімнату квапливо зайшов один підмайстер. У світлі чадної лампи було видно, що лампадка перекинулася, а там, де олія залляла долівку й татамі, лежав спритний колись пугач і в знеможі бив крилом. Йосіхіде, трохи підвівшись з-за столика – звісно, теж розгублений, – стиха щось бурмотів. Та як йому було не сердитися: чорна змія обвивала пугача від голови до крил. Мабуть, забившись у куток хлопець перекинув глека, звідти виповзла змія, а шум зчинився тоді, коли пугач кинувся її ловити. Обидва учні презирнулися, якусь хвилину збентежено спостерігаючи те видовище, потім мовчки вклонилися майстрові й тихцем вийшли з кімнати. А про пугача і змію відтоді ні слуху ні духу.

І таких пригод траплялося чимало. Я забула сказати, що Йосіхіде одержав замовлення на картину "Муки пекельні" на початку осені. Так от цілісіньку зиму підмайстри жили в страху перед дивною поведінкою вчителя. А напровесні Йосіхіде ще дужче спохмурнів, став роздратований – видно, щось у картині не йшло на лад, хоч ескіз уже на чотири п'ятих був готовий. Навіть гірше – Йосіхіде замазав те, що досі намалював.

Однак ніхто не знав, що ж на картині до ладу не виходить. Зрештою, ніхто й не намагався дізнатись. Бо різні прикрі випадки так провчили учнів, що ті обходили майстра десятою дорогою. їм здавалося, що жити поруч з ним все одно, як бути в одній клітці з вовком чи тигром.

XII

За той час, власне, чогось особливого, вартого уваги, не сталося. Хіба ось що: старий майстер, людина твердої вдачі, іноді ні сіло ні впало, як тільки залишався на самоті, пускав сльозу. А якось один підмайстер вийшов за чимось у садок і побачив, як учитель стоїть на терасі й повними сліз очима задумливо вдивляється в небо провесни. Побачивши Йосіхіде таким, учень зніжковів і швиденько подався геть із саду. Та хіба не дивно, що самовпевнений Йосіхіде, який під час роботи над розписом "Круговорот життя і смерті" перемальовував навіть людські трупи на взбіччі, тепер, коли не міг докінчити картину "Муки пекельні" так, як задумав, раптом по-дитячому зарюмсає?

Поки Йосіхіде майже у нестямній гарячці заходився малювати картину, його донька дедалі смутнішала – дивлячись на неї, я ледве стримувала сльози. Її біляве, зроду сумне обличчя аж перемінилося: вії наче поважчали, опустилися, під очима потемніло. Спочатку я гадала, що, може, дівчину гризе турбота про батька або виснажує любовний смуток. Та незабаром розійшовся поголос, що дівчину мучить своїми домаганнями наш ясновельможний пан. Як швидко виникла ця чутка, так само й щезла – про неї наче забули.

Саме в ту пору якось уночі, коли вже вибило годину першої варті[38], я проходила терасою, як раптом звідкись підскочила до мене мавпочка, прозвана Йосіхіде, і взялась смикати за поділ хакама. Ніч була тепла, в повітрі розносилися пахощі сливового цвіту, місяць сіяв ріденьке світло. Придивившись уважніше, я побачила, як, вищиривши білі зубки і наморщивши носика, мавпочка ошаліло метушиться і скиглить. Швидше з роздратування, що мавпа забруднить мені нову спідницю, ніж від зловісного передчуття я спочатку хотіла штурхнути мавпу ногою і піти далі, та через хвилю згадала про того слугу, який покарав її і збувся ласки у панича. Крім того, поведінка мавпи була аж надто незвичайна. А тому-то, зважившись, я ступила кілька кроків туди, куди вона тягла. Я саме обійшла ріг будинку й зупинилася там, звідки було видно навіть у нічній сутіні білястий ставок під тендітним віттям сосен, як несподівано до мого вуха долетіли голоси стишеної суперечки. Потім знову все завмерло: в імлистому садку під місячним сяйвом не було чути жодного звуку, лише в ставку плюскотіла риба. Але ж щойно там хтось сперечався! Я несамохіть спинилася. "Якщо це бешкетники, то я їм покажу, де раки зимують!" – вирішила і, затамувавши подих, наблизилася до дверей.

XIII

Та мавпа, очевидно, вважала, що я надто довго вагаюсь. Вона нетерпляче кілька разів оббігла навколо мене, а потім, здушеним голосом проскімливши, одним махом стрибнула мені на плече. Я одразу відхилила голову набік, щоб мавпа не подряпала мені шию, а, падаючи вниз, не роздерла рукав суйкана. І тої ж миті я нехотячи заточилася і, задкуючи, плечима вдарила об двері. Коли вже так сталося, то я довго не роздумувала: мерщій відчинила навстіж двері й лаштувалася бігти всередину, куди не доходило місячне світло. Та раптом злякалася: перед моїми очима з кімнати прожогом виринула якась жіноча постать. Мало не налетівши на мене, вона

спіткнулася в дверях і, впавши на коліна, захекана, глянула на мене, як на страховисько.

Мабуть, не треба казати, що то була донька Йосіхіде. Тої ночі дівчина видалася мені цілком іншою людиною: її широко розплющені очі виблискували, щоки, мабуть, пашіли вогнем, зім'яте кімоно надавало їй властивій юному віку принади. Невже це вона – ота тендітна, завжди така стримана, донька Йосіхіде? Спершись об одвірок, у місячному сяйві я милувалася постаттю юної красуні, а прислухаючись до квапливої ходи якоїсь людини, що швидко віддалялася, спокійно очима запитувала: "Хто це?"

Але дівчина, прикусивши губи, тільки мовчки заперечливо похитала головою. Яка вона була нещасна! Я нахилилася до неї і пошепки на вухо спитала: "Хто це?" Але дівчина знову заперечливо похитала головою і нічого не відповіла. Тільки на довгих віях забриніла сльоза, а губи ще міцніше стулилися. На жаль, я зроду нетямуща вдалася. Тож і тепер не здобулася на слово, а прислухаючись, як б'ється серце в дівчини, стояла, немов укопана. Бо сумління мені підказувало, що розпитувати не годиться.

Не пам'ятаю навіть, чи довго тривало моє заціпеніння. Та нарешті я опам'яталася, причинила двері їй, глянувши дівчині в очі, якомога лагідніше промовила: "А тепер вертайтеся у свій pokій". Відчуваючи, як у душу закралася тривога і сором – навіть не знаю перед ким, – наче я підгледіла щось недозволене, я тихцем пішла назад по своїх слідах. Та не ступила я ще й десяти кроків, як хтось боязко смикнув мене ззаду за поділ хакама. Я збентежено оглянулася. І як ви гадаєте, хто це був? Коло моїх ніг, склавши до купи передні лапки і тельнякаючи золотим дзвіночком, як ніколи сумирно, з похиленою голівкою стояла мавпа, прозвана Йосіхіде!

XIV

Після тої нічної пригоди минуло десь з півмісяця. І от одного дня несподівано Йосіхіде з'явився у дворі й попросив негайної аудієнції у нашого ясновельможного пана. Бо хоч він і був незначного роду, та вже давно запобіг пановій прихильності. Наш ясновельможний пан будь-кого просто так не приймав, а от того дня він радо, з великою охотою, наказав покликати Йосіхіде до себе. Як завжди, одягнутий в темно-жовте карігіну, в зім'ятому момієбосі, ще понуріший, ніж завжди, Йосіхіде шанобливо вдарив чолом перед паном Хорікавою і хрипким голосом промовив: "Я прийшов з приводу картини, яку ви звеліли намалювати. Я трудився не покладаючи рук і вдень, і вночі. І можу сказати, що зусилля мої не пропали марно: сьогодні вже видно обрис картини". – "Вітаю! Я цим вельми задоволений". В голосі нашого ясновельможного пана, однак, почувалася байдужість. "Власне, нема з чим мене вітати, – трохи роздратовано відказав Йосіхіде, втупивши очі в підлогу. – Хоч обрис картини й видно, та одного все-таки я не можу зробити". – "Чого?" – "Взагалі я не в змозі намалювати того, чого не бачив на власні очі. Якщо ж навіть і намалюю, то ніколи не буду задоволений. А це все одно, як не намалювати". – "Виходить, щоб намалювати картину "Муки пекельні", тобі необхідно побачити саме пекло?" – на устах ясновельможного пана сплила глузлива посмішка. "Авжеж, любий пане. Торік, під час великої пожежі, я

мав нагоду зблизька споглядати видовище, схоже на пекельний вогонь. І якщо мені вдалося намалювати полум'я в картині "Бог Фудо у вогняному вирі", то лише завдяки тій пожежі. Ви, здається, бачили цю картину?" – "А як з грішниками? Ти, мабуть, пекельних воїнів не бачив", – немов пускаючи повз вуха маляреві слова, допитувався пан Хорікава. "Я бачив закуту залізним ланцюгом людину, з усіма подробицями змалював як її мордує хижий птах. Тож не можна сказати, що не уявляю собі, яких тортур зазнають грішники в пеклі. А щодо пекельних воїнів, – Йосіхіде гірко посміхнувся, – то вони не один раз з'являлися мені у сні: з бичачими й кінськими головами, трилікі й шестиногі, вони безгучно плескали лапами, безгучно розтуляли свої пащі. І так майже щодня і щоночі вони понадилися мене мучити. Ні, не тих демонів я не можу намалювати". Навіть нашого пана, здається, приголомшили такі слова. Якусь хвилю він видивився невдоволено на Йосіхіде, а потім сердито насупив брови й різко запитав: "А чого ж ти не можеш намалювати?"

XV

"Якраз посередині ширми я задумав намалювати, як у пекельну безодню падає карета, оздоблена листям арекової пальми", – вперше Йосіхіде наважився сміливо глянути нашому панові в очі. Я чула, що той маляр ставав якийсь біснуватий, коли згадував про картину. Так само і тепер його погляд блискав справжнім божевіллям. "А в тій кареті, розпустивши чорні коси, на пекельному вогні мучиться чарівна придворна дама: задихаючись від диму, вона задерла голову, звела брови, одною рукою хапаючи завісу, хоче захиститися від зливи вогняних іскор. А навколо шугають хижі птахи й жадібно клацають дзьобами... Так от я ніяк не можу намалювати тої дами в кареті". – "Ну то що?" – квапив його ясновельможний пан Хорікава на диво повеселілим голосом. Червоні губи Йосіхіде затремтіли, як у хворого на пропасницю, і він наче уві сні ще раз повторив: "Саме цього я не можу намалювати, – а потім з раптовою натугою додав: – Звеліть на моїх очах запалити карету, оздоблену листям арекової пальми. І якщо можна..." На мить наш ясновельможний пан спохмурнів, але враз зареготав і поспіхом проказав: "Накажу зробити все, що ти просиш. А можна чи не можна – про це не варто й думати". Як почула я ті слова, то, мабуть, від передчуття мені стало моторошно. А тут ще й вигляд нашого пана геть змінився: в кутках рота виступила біла піна, міжбрів'я засіпалося – здавалось, він заразився божевіллям Йосіхіде. "І карету накажу запалити, – по кількох словах ясновельможний пан Хорікава хрипко зареготав, – а всередину посадовлю чарівну жінку в одязі фрейліни. І буде ця жінка у вогні й димі тяжко каратися. Ти перший у світі додумався таке намалювати. Ти заслужиш винагороди. Я звелю віддячити тобі". Від тих слів Йосіхіде раптово зблід, заворушив губами, як засапана людина, тіло його ослабло, він упав обома руками на долівку і заходився дякувати нашому панові: "О, які ви добрі! Яке щастя!" Мабуть, разом із словами ясновельможного пана перед очима Йосіхіде постав жах задуманої сцени. Саме того разу вперше за ціле життя Йосіхіде видався мені нещасною людиною.

XVI

Збігло кілька днів. І от одної ночі наш ясновельможний пан викликав Йосіхіде і

перед його очима, як було обіцяно, велів спалити карету, оздоблену листям арекової пальми. Та сталася ця подія не біля палацу, а на віллі "Юкіге", – так називають її серед простолюддя, – коло столиці, де колись мешкала молодша панова сестра.

Вже давно ніхто не жив на тій віллі, тож і просторий сад зовсім здичавів, запустів. А може, так лише видавалося людям, яким довелося бачити цю безлюдну оселю. Про долю панової сестри, що тут померла, ходили різні чутки. Приміром, що кожної безмісячної ночі ще й тепер можна помітити, як терасою понад землею пропливає постать у чудному малиновому кімоно. Зрештою, хіба це так дивно? Адже самотня навіть в ясний день оселя, тільки-но западали сутінки, наганяла людям великого страху: моторошно жебоніли у саду потічки, у зоряному небі привидами шугали болотні бугаї.

Того разу ніч також була безмісячна, темна, хоч в око стрель. Наш ясновельможний пан у жовтуватому наосі[39], темно-бузковому хакама з гербами сидів на високій подушечці з парчевою обляміркою, а навколо нього при світильниках під верандою вмостився його причет. З-поміж усіх слуг нашого пана особливо вирізнявся один здоровань – самурай, що міг оленячого рога зламати після того, як під час війни у Мітіноку з голоду наївся людського м'яса: оперезавши живота широким поясом, він урочисто сидів біля веранди й притримував меч руків'ям униз. У мерехтливому світлі вся ця сцена чомусь справляла гнітюче враження, здавалася лихим сном. А надто, коли я помітила, як над каретою з високим верхом, незапряженою, налягає темінь, чорні голоблі лежать на підставці, а позолочена оздоба ряхтить зорями – хоч була весна, та поза шкірою наче мороз пішов. Однак годі було дізнатися, що ж у кареті – завіса з візерунчастою обляміркою щільно заслоняла вхід усередину. Неподалік стояли слуги із запаленими смолоскипами і ревно стежили, щоб вітер не відносив диму до веранди.

Сам Йосіхіде, одягнутий в темно-жовте карігіну, в момієбосі, стояв навколішках навпроти веранди; він здавався ще меншим, жалюгіднішим, наче всіяне зірками небо тягарем лягло на його плечі. За ним видніла ще одна зігнута постать у карігіну та момієбосі – напевне, запрошений на таке видовище один з підмайстрів Йосіхіде. Він зіщулювався в пітьмі на чималій віддалі від мене, що я навіть не могла розібрати кольору його одежі.

XVII

Либонь, надходила північ. У темряві, що огорнула і дерева, і струмки, припинили людські голоси (вже було чути навіть власне дихання), тільки нічний легіт шелестів листям і розносив по саду їдкий дим смолоскипів. Ясновельможний пан Хорікава якийсь час сидів мовчки, невідривно стежачи за дивовижною сценою, потім заворушив колінами, підсунувся на подушечці й різким голосом крикнув: "Йосіхіде!" Маляр, видно, щось відповів, але я тільки почула щось схоже на стогін. "Йосіхіде! Сьогодні вночі я зроблю, як ти бажав: звелю перед тобою запалити карету", – промовив пан Хорікава і скося презирнувся зі своїми підручними. Здавалось, вони якось значуще всміхнулися. А може, лише так видалося – хтозна. На слова ясновельможного пана Йосіхіде несміливо підвів голову й звернув погляд на веранду, але не видобув із себе

жодного слова. "Отож, уважно гляди. На тій кареті я раніше їздив. Ти, мабуть, пам'ятаєш... А нині маю намір її спалити й показати тобі справжнє пекло, – пан Хорікава замовк і оглянувся на свій почет, а відтак неприємним голосом докинув: – У цій кареті зв'язана грішниця. Коли ж накажу запалити карету, її тіло й коси згорять у вогні, негідниця сконає у страшних муках. Кращої моделі для картини годі й шукати. Не забудь придивитися, як обвуглюватиметься білосніжна шкіра, як звиватимуться в небо іскри з чорного волосся грішниці, – втретє наш пан перервав свою мову (видно, щось його непокоїло), труснув плечем і засміявшись додав: – Довіку не буде такого видовища. Я теж подивлюся. Гей, піднімайте завісу, і покажіть-но Йосіхіде жінку в кареті!"

Почувши цей наказ, один слуга, високо тримаючи смолоскипа, навпростець підійшов до карети й рвучко, одною рукою, підняв завісу. Тріскотливе полум'я смолоскипа на мить хитнулося і яскраво освітило середину вузької карети – там сиділа жорстоко закута ланцюгом жінка. Хто вона? Хіба можна було в цьому помилитися? На розкішне, вимережане вишневим цвітом, шовкове вбрання спадає блискуче волосся, шпилька на голові сяє золотом, зграбне, тендітне тіло, лагідний, якийсь засмучений профіль лица з пов'язкою на роті. Та це ж вона, донька Йосіхіде! Я трохи не закричала.

Тої ж миті слуга навпроти мене притьмом підвівся і, міцно стискаючи в руці меч, строго видивився на Йосіхіде. А його, на превеликий подив, наче заворожило те видовище. Щойно він сидів зігнувшись, а ось уже зірвався на ноги, простягнув уперед руки й мимоволі кинувся був до карети. На жаль, у темряві годі було впізнати жіноче лице. Тож Йосіхіде спинився, обличчя зблідло, постать завмерла в пітьмі, наче підвішена в повітрі невидимою силою. Та враз пролунав наказ ясновельможного пана Хорікави: "Запаліть!" – і карету обступило полум'я смолоскипів.

XVIII

За хвилю вогонь лизнув уже верх карети. Бузкові китички під дашком заколихалися, білястий дим заклубочився знизу, раптом щось обірвалося – завіса, рукав чи, може, бляшана оздоба – і в усі боки сипнув іскристий дощ. Та хіба можна переказати словами таке страхіття? Язики шаленого полум'я огортали карету й п'ялися до неба; здавалося, ніби на землю впало сонце й розливає навкруги потоки небесного вогню. Спершу я мало не зойкнула, а тепер, напівжива, стояла й розгублено дивилася на це страхіття. Бо що ж я могла вдіяти? А от Йосіхіде...

Я не можу забути виразу його обличчя. Йосіхіде несамохіть кинувся було до карети, але зупинився, коли полум'я спалахнуло, і, простягнувши вперед руки, жадібним поглядом прикипів до вогню, наче вдихав його своїми грудьми, – у відблисках полум'я на його бридкому зморщеному обличчі було ясно видно заріст. Широко розплющені очі, скривлені губи, судомне посмикування щокі яскраво виказувало, що навіпереміну його душу опановує то страх, то мука, то подив. Либонь, навіть у розбійника, якому от-от мають відтяти голову, чи в грішника, що допустився десяти гріхів і п'яти злочинств, на суді перед десят'ма володарями пекла не було на лиці такого страждання. А тим часом і здоровань-самурай мимоволі зблід і боязко озирнувся на нашого

ясновельможного пана.

Та наш ясний пан Хорікава міцно стулив губи й, на мить не відриваючи погляду від карети, коли-не-коли зловісно посміхався. А в кареті... О, мені не стає духу переповісти, що діялося в кареті! Білосніжне, зведене догори обличчя жінки, що задихається від диму, скуйовджене волосся, пойняті вогнем шати з вимережаним вишневим цвітом – хіба може бути щось страхотливіше? А коли нічний вітер подужчав, здмухнув дим, ворухнув полум'ям, розсипаючи іскри золотими порошоками на червоному тлі, то стало видно, як дівчина закусилася пов'язку і, мало не розриваючи ланцюга, звивається у муках. Здавалося, ніби перед нами справжнє пекло. Не тільки мені, але, напевне, й здорованеві самураєві з того жаху волосся настовбурчилося.

Ще раз дмухнув вітер, і зашелестіло верхів'я дерев у саду – так, мабуть, всі подумали. Я не встигла збагнути, звідки той шум у темному небі, як щось чорне пролетіло понад землею з даху вілли й прожогом стрибнуло в охоплену вогнем карету. Пропалені червоні ґрати обвалилися, чорне створіння кинулося на відхилене назад плече дівчини, закричало болісно жалібним, різким, як від розірваного шовку, голосом і вишмигнуло з диму. Потім завищало ще і ще раз. Як у нестямі, в лад з цим криком ми теж зойкнули. Бо перед вогняною стіною до дівочого плеча причепилася мавпа з двору пана Хорікави, прозвана Йосіхіде.

XIX

Але мавпу було видно тільки одну мить. Ще не встигли піднятися до неба золоті іскри, як чорний дим поглинув і мавпочку, і дівчину. Посередині саду лише гуготіло полум'я карети. Скоріш то було не просто полум'я, а стовп вогню – пекельного вогню, що намагався спопелити всіяне зірками небо.

А незворушна постать Йосіхіде перед стовпом вогню – яке диво! Зморщене обличчя того Йосіхіде, який щойно страждав пекельними муками, тепер відсвічувало невимовним блиском, екстазом: забувши про ясновельможного пана, він притис руки до грудей і стояв, як укопаний, а очима, здавалось, не помічав, що це його донька конає в полум'ї. Його погляд втішали переливи вогню і постать нещасної жінки, байдуже якої. Та дивувало не лише те, що Йосіхіде радо споглядав конання своєї єдиної доньки. На його обличчі тоді була якась хижа зловісна врочистість, що межує з суворістю короля звірів – лева, який тільки в сні може привидітися. Сила-силенна нічних птахів, сполоханих раптовим вогнищем, кружляли над садом і пронизливо кричали, але, здавалось, не наважувалися промайнути коло Йосіхіде. Можливо, очам невинних створінь відкривалося схоже на німб сяйво незбагненої величі маляра. А що вже казати про людей? Усі, навіть слуги, затамувавши подих, з тремтливим серцем, переповненим чудної радості, наче перед ними новоосвячений образ Будди, втупилися в Йосіхіде. Та хіба не вражали своєю величчю тріскотливе полум'я, ширячись по небу, і заляклий перед ним маляр? Тільки одна людина, ясновельможний пан Хорікава на веранді, не був як інші: обличчя його зблідло, в кутиках рота виступила піна, затиснувши в долонях коліна, він сапав, як загнаний звір...

XX

Хтось прохопився, і незабаром всі довідалися, що на віллі "Юкіге" ясновельможний пан Хорікава спалив карету. Правда, про ту подію ходили найрізноманітніші чутки. Передусім чому ясновельможний пан спалив доньку Йосіхіде? Найчастіше чулося, нібито він так учинив через неподілене кохання. Однак я певна, що наш ясновельможний пан мав намір лише тяжко покарати злого маляра, який заради своєї картини нічим не гребував, навіть людським життям. А що це не брехня, ручусь – на власні вуха чула від нашого пана.

Після тої ночі, коли на очах Йосіхіде згоріла його донька, ще дужче зміцніло його тверде, як камінь, прагнення довершити картину. Дехто називав його твариною у людській подобі. Бо хто ж іще зречеться батьківської любові до рідної дитини? А панотець з Йогава, який теж уважав Йосіхіде відступником, частенько казав: "Хоч би яких вершин досяг він у мистецтві, а як не зрозуміє п'яти принципів[40], то горітиме в пеклі".

Та минув лише місяць, а Йосіхіде довершив картину, негайно приніс у двір і попросився показати її нашому ясновельможному панові. Саме тоді до палацу пана Хорікави завітав і панотець з Йогава. Як побачив він ту картину на ширмі, то був просто приголомшений страхітливою вогняною бурею, що шугала між небом і землею. Спочатку він похмуро дивився на Йосіхіде, та незабаром, якимось несамохіть ударивши руками по колінах, вигукнув: "Чудово!" Я й досі не забуду, як, зачувши цю похвалу, наш ясновельможний пан силувано посміхнувся.

Відтоді про Йосіхіде ніхто, принаймні у дворі, поганим словом не прохопився. Певно, тому, що кожну людину, навіть ненависника, вражала суворість картини, лякала правда пекельних мук.

Але в ту пору Йосіхіде вже не було на цьому світі. Тільки-но він домалював картину, як наступної ж ночі повісився на сволюку у своїй кімнаті. Можливо, втративши доньку, він не міг далі жити. Його труп ще й досі лежить у землі, де колись була його оселя. Та минув уже не один десяток років, тож надгробок, напевне, полупався від негоди і заріс мохом, як на могилі споконвіку невідомої людини.

НОВОЧАСНЕ ВБИВСТВО

Нижченаведене – це передсмертний лист покійного лікаря Гіітіро Кітабатаке (ім'я та прізвище вигадані), якого недавно дав мені прочитати віконт Хонда (його прізвище також вигадане). На мою думку, немає рації відкривати справжнє ім'я лікаря Кітабатаке, бо тепер його навряд чи хтось пам'ятає. Та й я сам уперше почув про нього лише після того, як зблизився з віконтом Хондою, який розповів мені чимало цікавих історій, що сталися в перші роки епохи Мейдзі[41]. Певне уявлення про його вдачу та вчинки можна собі скласти, прочитавши нижченаведеного листа. Я додам лише кілька фактів, про які мені довелося випадково почути на стороні. Лікар Кітабатаке у свій час був відомим терапевтом і вважався своєрідним знавцем театрального мистецтва, що мав радикальні погляди щодо реформи театру. Кажуть, начебто з-під його пера вийшла комедія на дві дії, що була інсценізацією однієї частини повісті Вольтера "Кандід" з використанням історичного тла епохи Токугава[42].

Судячи з фотографії, яку зробив Цукуба Кітані, лікар Кітабатаке мав вельми поважну зовнішність добродія з обличчям, обрамленим бакенбардами в англійському стилі. За словами віконта Хонди, лікар Кітабатаке не тільки перевершував своєю статурою будь-якого європейця, але й з молодих років славився неабиякою заповзятливістю в досягненні всього, до чого брався. Його вдача вгадується навіть у листі, написаному розмахистими, жирними ієрогліфами в стилі Чжен Баньцяо.

Ясна річ, що, оприлюднюючи цей лист, я вніс у нього деякі правки. Скажімо, я називаю Хонду віконтом, хоча в той час ще не було юридично запроваджено в нас таких титулів. Що ж стосується його духу, то його збережено повністю.

"Високоповажний віконте Хонда! Високоповажна віконтесо!

Наприкінці свого життя я збираюся видати вам ганебну таємницю, яку ось уже третій рік зберігаю глибоко в душі, й відкрити перед вами свій мерзенний намір. Я почувався б невимовно щасливим, якби ви, прочитавши мого передсмертного листа, пройнялися до мене, вже покійного, хоч крихтою співчуття. Однак я нітрохи не скаржитимусь і тоді, якщо вважатимете мене людиною, що заслужила тисячі смертей та ще й фізичного покарання після них. Але не спішіть називати мене божевільним на підставі фактів, які я збираюся вам викласти, навіть якщо вони здаватимуться вам надто незвичними. Хоча впродовж кількох останніх місяців я страждав від безсоння, моя свідомість не затьмарила, а, як ніколи, чітко все сприймає. Заради нашого двадцятирічного знайомства (назвати це дружбою не наважуюсь) я прошу вас не сумніватися в тому, що психічно я цілком здорова людина! Бо інакше цей передсмертний лист, в якому я збираюся розкрити ганьбу всього мого життя, стане нічим іншим, як непотрібним клаптиком паперу.

Високоповажний віконте, високоповажна віконтесо! Я – мерзенна людина, що вчинила вбивство в минулому й задумала скоїти такий же злочин у майбутньому. Причому я не лише задумав, але й готувався підняти руку (ви не повірите!) проти близької одному з вас людини. Я ще раз вважаю за потрібне повторити своє застереження, що я в повній свідомості й моє зізнання – чистісінька правда, від початку до кінця. Будь ласка, вірте мені й не вважайте кілька аркушів цього передсмертного листа – єдиної пам'ятки мого життя – пустопорожньою маячнею божевільного.

Я не маю коли розводитися про стан мого психічного здоров'я. Цей короткий час, що залишився мені прожити, спонукає мене негайно описати мотиви злочину та його скоєння, а також дивний душевний стан, в якому я опинився після того. Однак... однак зараз, зігрівши туш своїм гарячим подихом, я сиджу перед аркушем паперу і знову гостро відчуваю, що не можу заспокоїтися. Бо, як добре подумати, записати всі подробиці скоєного – це, врешті-решт, не що інше, як пережити заново минуле. Я мушу задумати вбивство, скоїти його і знову пережити страшні муки останнього року. Та чи вистачить мені сили все це витерпіти? Я знову благаю свого Ісуса Христа, чого не робив уже впродовж кількох років: о, Господи, дай мені сили!

Я з дитинства закохався у свою кузину Акіко Канродзі, теперішню віконтесу Хонда.

(Пробачте, що називаю Вас, віконтесо, в третій особі.) Згадуючи про минуле, чи треба мені перелічувати всі ті щасливі години, як я провів з Акіко? Боюсь, що тоді вам було б надто важко дочитати цього листа до кінця. Та для прикладу мушу розповісти про одну сцену, яка яскраво закарбувалася глибоко в моїй душі. Мені тоді сповнилося шістнадцять, а Акіко не було й десяти. Одного травневого дня ми з нею гралися під шпалерами гліциній у дворі її дому. Акіко запитала, як довго я зможу стояти на одній нозі. Я ще не встиг відповісти, що не зможу, як вона підняла ліву ногу, схопила її за пальці лівою рукою й, піднявши праву руку вгору для рівноваги, довго стояла в такій позі. Зверху гойдалися у сонячному промінні гліцинії, а під ними незворушно, мов статуетка, застигла Акіко. Цієї картини я й досі не можу забути. Оглядаючись подумки назад, я з подивом переконаюсь, що вже тоді, коли побачив Акіко під шпалерою гліциній, я кохав її всім серцем. З того часу моя любов до неї ставала щораз сильнішою, я думав тільки про неї і майже запустив навчання. Але через свою соромливість так і не звірив їй своєї душі жодним словом. Так минуло кілька довгих років, заповнених то пільмою, то світлом, упродовж яких я то плакав від горя, то сміявся від радості. А коли ж мені сповнився двадцять один рік, батько несподівано наказав відправитися в Лондон вивчати медицину – традиційний фах у нашій родині. Під час прощання я хотів зізнатися Акіко в коханні, але в нашій родині з її суворими звичаями не заведено про таке говорити, а крім того, я сам, вихований в конфуціанському дусі, боявся осуду за те, що начебто удався в розпусту, й поїхав сам-один в англійську столицю безмежно засмучений розлукою.

Мабуть, не треба пояснювати, як упродовж трьох років навчання в Англії, прогулюючись у Гайд-Парку, я згадував Акіко під гліциніями, як проходячи вулицею Пел-Мел, почувався самотнім мандрівником у чужій країні. Досить сказати, що в ті дні лише рожеві мрії про майбутнє подружнє життя хоч трошки зм'якшували мої страждання. Та от, повернувшись з Англії додому, я дізнався, що Акіко вийшла заміж за директора банку Кьохея Міцумуру. Я відразу вирішив вкоротити собі життя, але через вроджену слабодухість і християнську віру, до якої я навернувся під час навчання в Лондоні, на жаль, в мене рука не піднялася, щоб це зробити. Якщо хочете знати, яка рана відкрилася в моєму серці, то я вам нагадаю, що через днів десять я зібрався знову поїхати в Лондон, чим накликав на себе гнів батька. Мій душевний стан був таким, що Японія без Акіко стала мені чужою. Тож я подумав, що замість того, щоб марно скніти життям душевно розбитої людини в країні, яка стала мені чужою, краще вже, взявши з собою томик "Чайлд-Гарольда", відправитися в далекі краї, мандрувати наодинці по світу і знайти свій вічний спочинок на чужині. Однак родинні обставини врешті-решт змусили мене відмовитися від наміру знову поїхати до Англії. Більше того, як лікар, що недавно повернувся з-за кордону, я мусив лікувати численних хворих у батьковій лікарні, а тому кінець кінцем зранку до вечора проти власної волі був прикутий до свого кабінету.

І от саме тоді я почав шукати в Бога розради від нерозділеного кохання. У той час я близько заприятелював з англійським місіонером Генрі Таунсендом, який проживав у

районі Цукідзі, й тільки завдяки його тлумаченню кількох розділів Біблії після тривалої внутрішньої боротьби моє кохання до Акіко перетворилося в палке, але спокійне, чисто родинне почуття. Пригадую, як часто ми розмовляли з Таунсендом про Бога, про Божественну і людську любов, а потім серед ночі я повертався додому безлюдними вулицями Цукідзі, де селилися іноземці. Навіть якщо ви посмієтесь з моєї сентиментальності, я все одно скажу, що, вдивляючись у серп місяця над містом, я тоді подумки молився за щастя кухні й від зворушення гірко схлипував.

Мені не вистачало ні мужності, ні часу, щоб як слід зрозуміти, чим спричинений новий поворот у моєму житті – так би мовити, примиренням з долею чи чимось іншим, але я не сумнівався в одному: що вперше вилікував свою сердечну рану завдяки цьому родинному почуттю до Акіко. Спочатку після повернення на батьківщину я остерігався навіть розмови про неї та її чоловіка, а от Тепер, пройнявшись до Акіко родинними почуттями, мріяв з ними зблизитися. Бо легковажно вірив, що нарешті на мене зійде спокій, найменші мої страждання закінчатся, коли на власні очі побачу їхнє щасливе подружнє життя.

Завдяки цій вірі я нарешті мав приємність вперше в житті провести цілий вечір у товаристві кількох гейш у великому ресторані "Манпаті" разом з Кьохеєм Міцумурою, чоловіком Акіко, з яким мене познайомив один мій приятель третього серпня одинадцятого року Мейдзі[43] під час великого феєрверка поблизу мосту Рьогоку. Невже я сказав, що мав приємність? Ні, гіркота набагато перевищувала приємність. Того дня я записав у щоденнику такі слова: "Від самої думки про те, що Акіко – дружина такої розпусної й нищої людини, як Міцумура, мене охоплює невимовний гнів і досада. Бог навчив мене дивитися на Акіко, як на молодшу сестру, але чому віддав її в руки подібній тварюці? Мені несила терпіти витівки такого жорстокого і фальшивого Бога. Зрештою, хто зміг би спокійно дивитися, як його дружину й сестру гвалтують, і водночас, зводячи вгору очі, поминати ім'я Господа? Віднині я не надіятимуся на Бога, а власними руками вирву Акіко з кігтів цього хтивого диявола".

І от зараз, коли пишу цього листа, перед моїми очима мимоволі спливає та огидна картина. Бліда імла над рікою, тисячі червоних ліхтарів і нескінченні ряди розфарбованих човнів... О, я до кінця свого життя не забуду, як спалахували й гаснули в небі вогні феєрверків, як той п'яний жирний кабан Кьохей Міцумура, однією рукою обіймаючи стару гейшу, а другою – зовсім молоденьку, розсівся на маті й горланив непристойні пісеньки. Я навіть пам'ятаю три родинних герби з візерунками суцвіття імбиру на його чорному шифоновому хаорі[44]. Гадаю, що саме того вечора, милуючись феєрверками з ресторану "Манпаті", я вирішив його вбити. Думаю, що до цього мене спонукали не так звичайні ревності, як обурення – я хотів покарати розпусту й відновити справедливість.

Відтоді з холодним серцем я почав стежити за поведінкою Міцумури, щоб перевірити, чи він справді такий розпусний, як мені здавалося того вечора. На щастя, через кількох знайомих журналістів я довідався про випадки, які свідчили про його розбещеність та аморальність. Тоді ж від мого старшого товариша Рьохоку Нарусіми я

почув, що Міцумура у будинку розпусти в кіотському кварталі Гіон зґвалтував зовсім молоду невинну гейшу й тим самим довів її до загибелі. Будь-хто такого негідника, який обходиться з лагідною і добродешною Акіко, як із служницею, назвав би насланою на людей чумою. Я знав, що його існування підриває звичаї і шкодить людській моралі, а його знищення піде на користь і старому, й малому. Таким чином намір прибрати Міцумуру зі світу поступово став втілюватися у конкретний план вбивства.

А проте якби я на цьому зупинився, то ще довго вагався б, здійснювати свій план чи ні. На щастя чи на нещастя, в цей критичний час одного вечора доля звела мене у ресторані "Касівая" на березі ріки Суміди з віконтом Хондою, приятелем ще з дитячих років, і там за чашкою sake я почув про одну сумну історію. Я тоді вперше довідався, що віконт Хонда вже був заручений з Акіко, але Кьокей Міцумура за допомогою грошей таки домігся розриву заручин. Уявляєте собі, наскільки збільшився мій гнів? Коли зараз я згадую, як у ресторані за опущеними очеретяними шторами при тьмяному світлі одного ліхтаря ми з віконтом Хондою лаяли на всі заставки Міцумуру, то сам тремчу всім тілом. І водночас ще чіткіше пригадую, як, повертаючись на рикші додому з ресторану "Касівая", відчував невимовний смуток від того, що віконт Хонда й Акіко були колись заручені. Дозвольте знову процитувати уривок мого щоденника: "Після зустрічі сьогоднішнього вечора з віконтом Хондою я вирішив в найближчі десять днів убити Міцумуру. Зі слів віконта Хонди я здогадався, що він та Акіко не лише були заручені, але й справді кохали одне одного. (Тепер мені зрозуміло, чому віконт Хонда й досі залишився неодруженим.) Тож якщо я уб'ю Міцумуру, віконту й Акіко не буде складно стати подружжям. Крім того, скидається на те, що саме небо допомагає здійснити мій план - вийшовши заміж за Міцумуру, Акіко все ще не народила від нього дитини. Не можу стримати усмішки від думки про те, що, вбивши Міцумуру, це жорстоке чудовисько, я допоможу моїм дорогим віконту й Акіко нарешті зажити щасливим життям".

І от я рішуче взявся до здійснення свого плану. Після три-валих і ретельних роздумів я нарешті вибрав відповідне місце й спосіб убивства. Гадаю, не варто зараз докладно описувати, де і як я його здійснив. Чи пригадуєте вечір двадцятого червня дванадцятого року Мейдзі[45], коли театр Сінтомідза відвідав його високість онук німецького імператора, а Міцумура по дорозі з театру додому раптом умер у кареті? Гадаю, вас задовольнить, якщо я скажу, що якийсь лікар у розквіті сил ще в театрі звернув увагу Міцумури на нездоровий колір його обличчя й порадив йому вжити пігулку, яку носив при собі... Прошу вас, уявіть собі стан того лікаря. Освітлений круглим червоним ліхтарем, він стояв, забувши про все на світі, перед входом до театру Сінтомідза і проводжав поглядом карету Міцумури, що швидко віддалялася крізь дощову заслону, а в його душі вирував учорашній гнів і сьогоднішня радість, з уст зривався то сміх, то ридання. І, щоб ви знали, коли він, сміючись і ридаючи, як божевільний, повертався крізь дощ по грязюці додому, то безперервно шепотів ім'я Акіко...

"Цієї ночі я не спав ні хвилини, а ходив туди й сюди по кабінеті. Навіть не можу

сказати, радів я чи сумував. Якесь невимовно сильне почуття охопило все моє ество й не давало мені ні на мить спокою. Переді мною на столі стояла пляшка шампанського. Поряд з нею – ваза з трояндами. А ще лежала коробочка з тими пігулками. Здавалось, ніби я влаштував бенкет у товаристві ангела та диявола, що сиділи обабіч мене..."

Ще ніколи я не почувався таким щасливим, як упродовж наступних кількох місяців. Як я і сподівався, лікар із поліції встановив, що смерть спричинив крововилив у мозок, а останки Міцумури було віддано на поталу хробакам у непроглядній темряві під землею. Тепер уже навряд чи хто-небудь мав підстави підозрювати мене в убивстві. До того ж, від людей я почув, що після смерті чоловіка Акіко вперше ожила. З радістю на обличчі я приймав хворих, а у вільний час разом з віконтом Хондою охоче відвідував театр Сінтомідза. Бо горів дивною жадобою знову й знову бачити газові світильники й оббивку стін на славному полі бою, де здобув останню перемогу.

Але такий душевний стан тривав лише кілька місяців. І коли щасливі дні збігли, мені довелось боротися з найгидкішою в моєму житті спокусою. Мені не вистачає мужності, щоб описати, якою жорстокою була та боротьба, як крок за кроком вона змусила мене вкоротити собі життя. Навіть зараз, коли я пишу цього передсмертного листа, я все ще мушу вступати у смертний бій з цією гідрою спокуси. Якщо хочете уявити собі мої страждання, то, будь ласка, прочитайте нижчеподані уривки з мого щоденника.

"... жовтня. Оскільки Акіко не має дитини від Міцумури, то вона, кажуть, залишила його дім. Я не бачив її вже шість років, а тому вирішив разом з віконтом Хондою зустрітися з нею найближчими днями. Відтоді, як я повернувся з Англії, я спочатку уникав її зі страху за себе, а потім – зі страху за неї, і так триває досі. Її очі такі ж променисті, як і шість років тому?

... жовтня. Сьогодні я навідався до віконта Хонди, щоб уперше разом з ним відправитися до Акіко. Та, на превеликий подив, довідався від нього, що він без мене вже кілька разів з нею зустрічався. Цікаво, чого це віконт так мене сторониться? Усе це мені дуже не сподобалося, і я, посилаючись на невідкладний візит до хворого, поспішив залишити дім Хонди. Після того, як я пішов, віконт, напевне, відправився до Акіко сам.

... листопада. Разом з віконтом я відвідав Акіко. Хоча її краса трохи зблякла, все ще було неважко побачити в ній схожість з дівчинкою, що стояла під гліциніями. О, нарешті я побачив Акіко! Але чому мої груди стиснув нездоланний смуток? Не знаю чому, а тому страждаю.

... грудня. Здається, віконт має намір одружитися з Акіко. Таким чином мету, яку я собі поставив, убивши її чоловіка, буде досягнуто. А проте... А проте я не можу позбутися дивного й болісного відчуття, ніби я її знову втрачаю.

... березня. Кажуть, що одруження віконта з Акіко намічено на кінець цього року. Молюся, щоб цей день настав якнайшвидше. Бо в теперішньому стані я ніколи не зможу звільнитися від нездоланного душевного болю.

12-го червня. Побував наодинці в театрі Сінтомідза. Згадуючи про жертву, яку настигла моя рука торік того самого місяця й дня, я навіть під час вистави мимоволі

задоволено всміхався. Однак по дорозі додому я раптом задумався над мотивами вбивства і різко відчув, ніби майже перестаю логічно мислити. Заради кого я вбив Міцумуру? Заради віконта Хонди? Заради Акіко? Чи, може, заради себе самого? Що мені на це відповісти?

... липня. Сьогодні ввечері віконт, Акіко та я поїхали в кареті подивитися, як пускають рікою Сумідою запалені ліхтарі. У відблисках світла, що пробивалося крізь віконця карети, променисті очі Акіко здавалися такими чарівними, що я навіть забув про віконта, який сидів поряд. Але не про це зараз іде мова... Коли віконт у кареті несподівано поскаржився на біль у животі, моя рука потяглася до коробки з пігулками. Та мене приголомшило, що це були саме ті пігулки, якими я отруїв Міцумуру. Навіщо я взяв їх зі собою цього вечора? О, як я хотів би сподіватися, що прихопив їх випадково! Однак схоже, що все це не чиста випадковість.

... серпня. Я запросив віконта й Акіко до себе на вечерю. Але весь вечір не міг забути про пігулки на дні кишені. Здається, у моєму серці ховається навіть мені незрозуміле чудовисько.

... листопада. Віконт й Акіко нарешті справили весілля. Мимоволі відчуваю, яку мені кипить гнів проти себе самого. Гнів, схожий на сором за боягузтво, який відчуває солдат, що одного разу втік з поля бою.

... грудня. На прохання віконта я оглянув його. Акіко була поряд. Сказала, що вночі в нього раптом настає гарячка. Після огляду я заспокоїв Акіко – мовляв, це застуда, й негайно повернувся додому, щоб приготувати для віконта ліки. Поки впродовж двох годин я готував їх, мене весь час не переставали спокушати ті пігулки.

... грудня. Минулої ночі мене злякав кошмарний сон, нібито я вбив віконта. Весь день не можу позбутися неприємного відчуття.

... лютого. О, сьогодні вперше я зрозумів: щоб не вбити віконта, я мушу накласти руки на себе. Але що буде з Акіко? "

Високоповажний віконте, високоповажна віконтесо! Це був лише невеликий уривок з мого щоденника, але, гадаю, ви з нього зрозумієте, які муки я перетерпів упродовж багатьох днів і ночей. Щоб не вбити віконта, я мушу вкоротити собі життя. Однак якби я вбив віконта Хонду заради власного порятунку, то яким чином пояснив би вбивство Кьохея Міцумури? Якщо причиною його отруєння вважати мій підсвідомий егоїзм, то моя особистість, сумління, мораль, переконання – все це зійде нанівець. Ясна річ, я цього не переніс би. А тому вважаю, що власна смерть краща за духовне банкрутство. Через це для утвердження своєї особистості я вирішив обрати ту саму долю, яка випала жертві, отруєній тими пігулками з моєї руки.

Високоповажний віконте, високоповажна віконтесо! Коли з вищенаведених причин ви отримаєте мого передсмертного листа, я вже лежатиму холодним трупом на постелі. Перед лицем смерті я докладно відкрив вам таємницю свого проклятого короткого життя лише для того, щоб хоч трохи виправдатися перед вами. Але якщо вважаєте, що я заслужив ненависті, то ненавидьте, якщо ж вважаєте, що заслужив співчуття – співчуйте. Я... я сам себе ненавиджу і сам себе жалію, а тому радо прийму і вашу

ненависть, і ваше співчуття. Отже, я закінчую писати. Я викличу карету й мерщій відправлюся до театру Сінтомідза. А коли скінчиться половина вистави, проковтну пігулку й знову сяду в карету. Ясна річ, зараз інша пора, але, на щастя, дрібний дощ нагадає мені про сльотаву погоду на початку літа. І я так само, наче той жирний кабан Кьохей Міцумура, споглядаючи миготливі вогні зустрічних карет за вікном і прислухаючись до стукоту крапель вечірнього дощу об верх карети, ще не встигну від'їхати далеко від театру, як випущу останній подих. Мого передсмертного листа ви отримаєте, напевне, вже після того, як у завтрашніх газетах прочитаєте, що лікар Гіітіро Кітабатаке вмер по дорозі з театру в кареті від крововиливу в мозок. На прощання щиро бажаю вам щастя і здоров'я.

Ваш вірний слуга Гіітіро Кітабатаке".

МАНДАРИНИ

Якось узимку, одної похмурої днини, надвечір я сидів у кутку вагона другого класу поїзда Йокосука - Токіо і в задумі очікував паровозного гудка. В освіченому електричними лампочками вагоні, крім мене, не було нікого. Я виглянув з вікна: в надвечірній сутіні чомусь ніхто не проводжав рідних або знайомих у дорогу, і тільки в клітці на пероні раз у раз жалібно скавуліло цуценя. Той навколишній краєвид удивовижу точно відповідав тодішньому моєму настроєві. Невимовна втома й байдужість олов'яно-холодними хмарами облягали мені душу. Встромивши руки в кишені пальта, я навіть не мав охоти витягти вечірню газету й переглянути її.

Та невдовзі пролунав паровозний гудок. Від серця мені трохи одлягло, я притулився головою до віконної рами й мимоволі ждав тієї хвилини, коли з-перед очей почне відступати назад залізнична станція. Та не встиг я цього дочекатися, як від хвіртки на пероні до мене долинув різкий стукіт гета[46]. Тоді я почув сварливий голос кондуктора, двері до мого вагона навстіж відчинилися і всередину квапливо зайшла дівчинка років тринадцяти. Тієї ж миті поїзд здригнувся і поволі рушив. У клубах диму й кіптяви, що налітали на вагонні шибки, бігли назад і самотній водовіз, і червона шапка носія, що дякував якомусь пасажирові за щедрість, миготіли перед очима перонні стовпи. Тепер мій настрій покращав, я запалив цигарку і, звівши стомлені очі, вперше глянув на дівча, що сіло навпроти мене.

То була, очевидно, селянська дівчина. Непомашене її волосся було викладене в зачіску ітьогаесі[47], потріскана шкіра на обличчі хворобливо пашіла. На колінах, прикритих кінцями бруднуватого шарфа із зеленкуватої вовни, дівчинка притримувала чималенький вузлик у фуросікі[48], а в примороженій руці стискала, наче якийсь скарб, червоний квиток третього класу. Мені відразу не сподобалось її незграбне обличчя, неприємно вражала її неохайна одежина. Врешті мене дратувала й тупість отого дівчиська, що навіть не здатне було відрізнити квитка третього класу від квитка другого класу. Тим-то, попихкуючи цигаркою і намагаючись швидше забути про малу пасажирку, я поволі розгорнув на колінах газету. Незабаром знадвору ввірвалося саяво, змішалось з електричним світлом у вагоні, і я виразно побачив слабо віддруковані стовпчики ієрогліфів, яких перше не міг розібрати. Поїзд, видно, пірнув у

перший тунель, котрих чимало на лінії Йокосука – Токіо.

Однак, перебігаючи поглядом по газетній сторінці, що мала б розвіяти мою нудьгу, я дедалі більше пересвідчувався, що людей цікавлять тільки сірі, буденні справи: перспективи миру, шлюбні оголошення, скандальні випадки корупції, повідомлення про смерть. Тієї миті, як поїзд шугнув у тунель, мені здалося, що я рухаюсь у протилежному напрямку; погляд мій тим часом майже механічно блукав по нудних, беззмистовних стовпчиках ієрогліфів, а з думки ніяк не йшло, що в дівчачій подобі передо мною сидить груба життєва правда. Оцей поїзд у тунелі, дівчина-селянка, газета, начинена сірими, нецікавими відомостями – хіба це не символ таємничого, жалюгідного й нудного людського життя? З огиди я пожбував газету, сперся головою об віконну раму і, наче неживий, склепивши повіки, закуняв.

Збігло кілька хвилин. Враз, немов передчуваючи якесь лихо, я розплющив очі, розглянувся й побачив, що моя супутниця переступила на мій бік і тепер уперто силкується відчинити вікно. Потріскане обличчя дівчинки наливається кров'ю, вона раз по раз шморгає носом, уривчасто сапає, метушиться, та ніяк не може подужати рами. Такого видовища, звісно, вистачило, аби я якусь хвилю поспівчував малій супутниці. З того, як обабіч до вікон підступав косогір, укритий бляклою травою, я здогадався, що поїзд от-от знову шасне в тунель. Однак дівчисько не переставало вовтузитися коло віконної рами, що, як на злість, не піддавалась. Я ніяк не міг второпати, навіщо дівчина так уперто силкується відчинити вікно. А втім, мені здалося, що вона це робить просто з примхи. Тому-то, як і раніше, почувуючи в душі неприязнь до дівчини, я холодним поглядом стежив за її примороженими пальцями, що відчайдушно, з усієї сили, намагалися опустити раму, й злорадо хотів, аби їм це ніколи не вдалося зробити. Та нараз, коли поїзд, шалено загримотівши, влетів у тунель, віконна рама нарешті сковзнула вниз. Знадвору через квадратний отвір досередини ввігналися клуби диму й клаптики сажі. Я навіть не встиг затулити обличчя хустинкою, щоб не подразнити свого хворого горла, як дим покотив на мене валом і я закашлявся. А дівчиську байдуже, воно вихилилося з вікна, що аж кучері затріпотіли на вечірньому вітрі, й пильно вглядалося туди, куди мчав поїзд. Якби, стежачи за його поведінкою у хмарі диму, я не запримітив, що за вікном дедалі світлішає, й повіяло духом землі, запахом сіна й прохолодою, то, відкашлявшись, я б напевне нагрімав на дівча й наказав би негайно зачинити вікно.

Та в цю хвилину поїзд виринув з тунелю і, затиснутий з обох боків трав'янистими схилами, саме проминав переїзд у якомусь убогому передмісті. Поряд з переїздом тулилися жалюгідні, пошарпані халабуди під стріхою та дахівкою; сторож на переїзді, здається, махнув рукою і в надвечірнім присмерку гойднувся білястий прапорець. Тільки-но поїзд вирвався з тунелю, як за парканом коло безлюдного переїзду я побачив трійко червонощоких хлоп'ят, що збилися до купи, мов ягнята. Вони здавалися такими маленькими, наче захмарене небо притискало їх до землі. Одежа на них була така злиденна, як і краєвид того передмістя. Не зводячи очей з поїзда, вони раптом замахали руками й, повитягавши свої тендітні шийки, радісно вигукнули щось

незрозуміле. І тієї ж миті мала пасажирка висунулася наполовину з вікна, спритно розмахнула руками і на хлоп'ят, що проводжали її поглядами, пороснуло п'ять чи шість жовтогарячих мандаринів – вісників теплого літа. Я несамохіть затамував подих, і враз усе зрозумів: дівчина, мабуть, від'їжджає в найми й отих кілька мандаринів, що вийняла з-за пазухи й кинула братам з вікна, – це віддяка їм за те, що вийшли аж до переїзду проводжати її в далеку дорогу.

Ще одна мить – і за вікном зник огорнутий сутінками переїзд у передмісті, розтанув блиск мандаринів, розвіялись в повітрі хлоп'ячі голоси, схожі на пташине щебетання. Але в моєму серці та сцена закарбувалася назавжди. Відчуваючи, як душу охопило щось незбагненно світле й чисте, я зворушено підвів голову й пильно глянув на дівчину зовсім іншими очима. Вона вже сиділа навпроти мене, її лице облямовував шарф із зеленкуватої вовни, рука притримувала чималенький вузлик і міцно стискала квиток третього класу...

Вперше тоді я майже забув про невимовну втому, забув про незрозуміле, жалюгідне й нудне людське життя.

СВЯТО ХРИЗАНТЕМ

I

Увечері третього листопада дев'ятнадцятого року Мейдзі сімнадцятирічна панночка Акіко разом із своїм лисим батьком піднімалася сходами палацу Рокумейкан[49], де сьогодні мав відбутися бал. Обабіч широких, осяяних газовими світильниками сходів тяглися три ряди хризантем з величезними, ніби штучними, пелюстками: найдальший – з червонястих, середній – з темно-жовтих і передній – із сніжно-білих разом творили величезний букет. А на верху сходів, у кінці цього квітчастого живоплоту, з танцювальної зали, як невимовне щасливе зітхання, потоком лилися веселі звуки оркестрової музики.

Акіко вже давно навчилася танцювати й говорити по-французькому. Але побувати на справжньому балу їй ще ні разу в житті не щастило. Оце поталанило сьогодні вперше. Тож і не дивно, що в кареті на кожну батькову спробу порозмовляти вона відбувалася лише неухильною відповіддю. Груді розпирало, стискало якесь бентежливе почуття радісної тривоги. По дорозі до палацу Рокумейкан панночка досадливо підводила очі, але навряд чи придивлялася до рідкого світла токійських вулиць, що пропливали мимо.

Та коли вона з батьком зайшла досередини палацу, то відчула, що тривоги наче й не було. На сходах вони наздогнали двох високих китайських урядовців. Опасисті китайці, відступивши набік, пропустили їх уперед і якимось приголомшено зиркнули на Акіко. Сьогоднішня Акіко – в темно-пурпуровому зграбному танцювальному платті, з елегантною блакитною стрічкою на голові, з духмяною трояндою в густому волоссі, – уособлюючи красу японської жінки в епоху Мейдзі, не могла не збентежити високих китайських урядовців з довгим, заплетеним у косицю волоссям. А тут ще й молодий японець у фрак, що квапливо спускався сходами, минаючи батька з донькою, зачудованим поглядом супроводив Акіко, а потім несамохіть поправив білу краватку і

повз кущики хризантем помчав униз до виходу.

На другому поверсі біля дверей до танцювальної зали господар-граф з посивілими баками і графиня у строгій одежі епохи Луї XV врочисто зустрічали гостей. Акіко помітила, що навіть хитрувате обличчя графа, як той угледів її постать, на мить спалахнуло невинним захопленням. Приязний до людей батько, радісно всміхаючись, коротко відрекомендував доньку графові та його дружині. Серце панночки навіпереміну опановував то сором, то гордість. Водночас дівчина відчула, як в очах владної графині промайнула неприязнь.

У танцювальній залі теж буяли красою хризантеми. Повсюди серед ніжних пахоців безшумними хвилями коливалися віяла, квіти, мережива жінок, що ждали своїх кавалерів. Розлучившись з батьком, Акіко й собі змішалася з купкою розкішно вдягнутих дівчат. То все були однолітки в блакитнуватих і темно-пурпурових танцювальних платтях. Вони обступили Акіко й розщебеталися, як пташенята, вихваляючи її вроду й одужу.

Але тільки-но Акіко пристала до подруг, як тут де не взявся незнайомий французький морський офіцер. Він підійшов ближче й чомно по-японському, з опущеними руками, привітався. Акіко відчула, що зашарілася. Було ясно, що означає це привітання. А тому Акіко обернулася від дівчини в блакитному вбранні, якій передала віяло. І тої ж миті француз, з легкою усмішкою, по-японському, з чудним акцентом озвався до Акіко.

– Ви не відмовитеся потанцювати?

Незабаром Акіко вже танцювала з офіцером вальс "Блакитний Дунай". Офіцер був смаглявий, вродливий, з густими вусами. Ліва рука панночки в довгій рукавичці не сягала його плеча – Акіко була занадто низька коло свого кавалера. Але досвідчений офіцер, обхідливий і ввічливий, так майстерно вів у танці, що вони легесенько кружляли серед натовпу. І коли-не-коли ще й шептав на вухо компліменти французькою мовою.

Відповідаючи на ці слова сором'язливим усміхом, Акіко кидала погляд по залі довколо себе. За людським гойдливим морем, під пурпуровою крепдешиною запоною з гербом імператорської родини, під китайським прапором із синім звивистим, пазуристим драконом, то веселим сріблом, то сумовитим золотом мигтіли хризантеми у вазах. Людське море, наче підхльостуване блискучою, кипучою, як шампанське, бурєю мелодій німецького оркестру, ні на хвилю не вщухало. Зустрічаючись з подругою у танці, Акіко квапилась радісно їй кивнути. Але це тривало не довго. Наступної миті замість подруги перед очима звідкись виринала, як метелик, інша пара.

І навіть тоді Акіко відчувала, що французький офіцер уважно слідкує за кожним її рухом. А це означало, що непривичасний до Японії чужоземець виявляє неабияку цікавість до того, як вона запально танцює. "Невже оця вродлива панночка живе, як лялька, в бамбуковій оселі з паперовими стінами? І їсть рис тонкими металічними паличками з невеличкої, як долоня, розмальованої квітами чашки?" – в його очах, що світилися приязною усмішкою, здавалось, можна було прочитати й такі сумніви. А

дівчину це й забавляло, і підохочувало. Тому-то, як офіцер зачудованими очима інколи зиркав під ноги, розкішні, з темно-пурпурової шкіри черевички легше, вільніше плили по ковзкій підлозі.

Невдовзі офіцер, помітивши, що мила, як кошенятко, панночка, здається, притомилася, дбайливо глянув їй в очі й спитав:

- Ще будемо танцювати?

- Non, merci [50], - затамувавши віддих, чітко відказала Акіко.

Не перестаючи вальсувати, крізь хвилі квітів і мережива офіцер просувався з Акіко до стіни, уквітчаної хризантемами в глеках. Після останнього оберту він чемно посадовив дівчинку на крісло, а сам, прибравши військової постави, випнувши груди, як і перше, широко подякував за японським звичаєм.

А згодом, перетанцювавши і польку, і мазурку, під руку з французьким офіцером Акіко пройшла повз три ряди хризантем - білосніжних, жовтих і червонястих - і спустилася вниз у простору залу. Тут, серед безупинної метушні людей у фраках і білих піджаках, гори м'яса й питва в срібному й кришталевому посуді, вежі сандвічів і морозива, трикутні піраміди гранатів і фігів укривали кілька столів. Одну стіну, не вквітчану хризантемами, прикрашувала золотиста ґратка, майстерно зачлечана зеленим пагінням штучного винограду. Між листям лози симетрично, як у стільнику, куп очками звисали китиці фіолетового виноградного цвіту. Під тою стіною Акіко натрапила на свого лисого батька, що з сигарою в роті стояв у гурті якихось панів, своїх однолітків. Забачивши Акіко, він тільки вдоволено кивнув головою і, обернувшись до свого товариства, запахкав сигарою.

Разом з офіцером панночка підійшла до столу, й вони покуштували морозива. Акіко й тепер помітила, що очі кавалера від часу до часу перебігають по її руках, волоссю і блакитній стрічці на голові. Ясна річ, це її втішало. Але вмить у голові промайнуло суто жіноче недовір'я. І щоб дати це наздогад, проходячи мимо двох паній, очевидячки, німкень, з камеліями на оксамитових грудях, Акіко захоплено промовила:

- Європейки таки справді вродливі...

Зачувши ці слова, французький офіцер навдивовижу серйозно кивнув головою:

- Японки теж вродливі. А надто такі, як ви...

- Та де вже там.

- Далебі, я кажу не заради комплімента. Хоч зараз вас можна повезти до Парижа на бал. Усі були б просто приголомшені. Бо ви наче принцеса з картин Ватто[51].

Акіко не знала, хто такий Ватто. А тому привид прекрасного минулого - імлистий ліс, жебонливий водограй і в'януче листя винограду, - що його викликали слова офіцера, мусив тут же безслідно зчезнути. Але вельми кмітлива панночка, копирсаючи ложечкою в морозиві, не забула зачепитися за останню нагоду продовжити розмову:

- Я й сама хотіла б побувати на балу в Парижі.

- Чому ж бо ні? Адже бал у Парижі зовсім такий, як і тут, - офіцер оглянувся на людську юрбу, на хризантеми, що оточували їхній стіл. Раптом глибоко в очах його хлюпнулася іронічна посмішка і він, одклавши ложечку, наче сам до себе, докінчив: - І

не тільки в Парижі. Бали всюди однакові.

Годину по тому, як і багато інших гостей, японських і закордонних, Акіко під руку з офіцером стояла на балконі просто неба. По той бік поруччя в широкому саду крізь химерне плетиво соснового верховіття просочувалося світло ліхтарів. У запаху опалого листя і моху, що розносився над садом у прохолодному повітрі, відчувався подих сумовитої осені. А позаду, в танцювальній залі, під пурпуровою запоною з крепдешину, без угаву вирувало море квітів і мережива. Як і раніше, вихор оркестрової музики безперестанку хльоскав по цьому морю.

Ясна річ, і на балконі нічне повітря стрясав гамір і сміх. А коли в небі над соснами спалахував фейєрверк, з грудей усього товариства водночас зривався гомін, наче зойк переполоху. Акіко теж стояла тут і, як перше, безтурботно перекидалася словом-другим з приятними дівчатами. Та невдовзі вона помітила, що французький офіцер, усе ще тримаючи її під руку, мовчки споглядає усіяне зірками небо над садом. Акіко чомусь здалося, що він сумує за батьківщиною. Атому, нишком зазираючи йому в очі, напівпустотливо запитала:

– Ви, мабуть, думаєте про рідний край?

Офіцер повернув усміхнені очі до Акіко, але, замість сказати "ні", похитав головою.

– А про що ж тоді?

– Спробуйте вгадати.

У ту хвилину людський натовп на балконі загомонів. Ніби змовившись, Акіко й французький офіцер замовкли і підвели очі в нічне небо, що тягарем висіло над садом. Саме тоді червоне й синє світло фейєрверка павучими ніжками сповзало по темряві й уже пригасало. Чомусь той спалах здався Акіко до щемо в серці чарівним.

– Я думав про фейєрверк. Про фейєрверк, що так схожий на наше життя, – позираючи на Акіко, через якийсь час повчально мовив офіцер.

II

Осінь сьомого року Тайсьо[52]. Колишня Акіко, від'їжджаючи на дачу в Камакура², випадково опинилася в одному поїзді з молодим письменником, якого тільки з вигляду знала. Той юнак у подарунок своєму приятелеві в Камакура віз букет хризантем. Колишня Акіко – тепер уже пані Н., – поглядаючи на квіти, докладно розповіла йому про бал у палаці Рокумейкан. Молодий письменник із щирою увагою прослухав спогади з перших уст. Коли пані Н. скінчила оповідь, він тут же спитав:

– І ви не знаєте імені цього морського офіцера? На це пані Н. несподівано відказала:

– Чому ж не знаю? Його звали Жюльєн Віо[53].

– Значить, це був Лоті. Той П'єр Лоті, що написав роман "Панна Окіку".

Юнак був радісно збуджений. А пані Н., якимось здивовано позираючи юнакові в обличчя, тільки прошепотіла:

– Ні, не Лоті. То був Жюльєн Віо.

НАНКІНСЬКИЙ ХРИСТОС

I

Була північ. У будинку на вулиці Ціванцзе в Нанкіні, спершись ліктями об старий

стіл, блідолиця дівчина-китаянка змуджено лузала кавунячі зернятка на тарелі.

Настільна лампа розсівала навколо рідке кволе проміння, і від нього в кімнаті робилося не те що ясніше, а навіть сумніше. В кутку під стіною, обліпленою паперовими, подекуди вже злинялими шпалерами, припорошена запона ховала від людського ока тростяну лежанку, накриту вовняною ковдрою. За столом, наче забуте, видніло блаженське крісло. Якби не ті злиденні меблі, то в такій пустці навіть поглядові не було б за що зачепитися.

Байдужа до всього дівчина час від часу зводила голову і втуплювала спокійні очі у стіну навпроти, де на гачку смиренно висів невеличкий латунний хрест. На хресті розпливчастою тінню проступала невибаглива потерта фігурка стражденного Христа з високо розіп'ятими руками. Щоразу, як дівчина позирала на Христа, в її очах під довгими віями, здавалось, миттю зникав смуток, а натомість зблискував промінь невинної надії. Але тільки вона звертала погляд убік, як мимоволі з її грудей вихоплювалося зітхання, плечі під кофтиною з чорної саєти безсило опускалися, а рука тяглася по кавунячі зернятка на тарелі.

Дівчина та, п'ятнадцятирічна повія Сун Цзіньхуа, щоб звести кінці з кінцями, приймала на ніч клієнтів. Певна річ, у Цзіньхуаї чимало повій з такою зовнішністю, як у Цзіньхуа. Однак такої лагідної треба було ще пошукати серед тутешніх дівчат. На відміну від товаришок по ремеслу, вона ніколи не брехала, не вередувала, а з чарівним усміхом щовечора розважала гостей у цій похмурій комірчині. А коли, випадало, хтось із відвідувачів переплачував, дівчина радо віддавала зайвину ласому до чарки батькові.

Безперечно, така поведінка Цзіньхуа передусім від доброї вдачі. А ще, мабуть, і від того, що покійна мати змалечку прищепила їй (свідком тому розп'яття на стіні) католицьку віру.

До речі, напровесні цього року в комірчині Цзіньхуа збавив цілу ніч молодий японський подорожанин, що приїхав дивитися кінні перегони в Шанхаї і милуватися південними краєвидами. Обнімаючи маленьку Цзіньхуа, що сиділа у нього на колінах, гість у європейській одежі з сигарою у роті раптом зиркнув на стіну і з недовірям ламано по-китайському спитав:

- Ти віриш у Христа?
- Атож. Мене в п'ять років охрестили.
- Чого ж тоді ти не кинеш свого ремесла?

Тої миті в його голосі вчувалось глузування. Але Цзіньхуа, поклавши голову з чорним, наче смола, волоссям йому на передпліччя, як і перше, тільки лагідно всміхнулася, виставивши зубки.

- Якби я кинула це ремесло, то ми обоє, батько і я, повмирали б голодною смертю.
- Твій батько дуже старий?
- Так, ледве на ногах тримається.
- Але ж... Хіба ти не знаєш, що таке діло закриє тобі дорогу в рай?

- Ні, - поглянувши на хрест, Цзіньхуа глибоко задумалася. - Гадаю, Христос зрозуміє моє становище. Інакше між ним і поліцаєм з яоцзясянської поліційної дільниці

не було б жодної відміни.

Молодий японець усміхнувся, понишпорив у кишені, і, вийнявши пару нефритових сережок, власноручно почепив дівчині на вуха.

- Дарую на згадку про минулу ніч. Я їх нещодавно купив, маючи намір відвезти до Японії.

По тих відвідинах Цзіньхуа вперше сама утвердилася у християнській вірі.

Та не минуло й місяця, як благочестиву повію спіткала біда; її тіло взялося пранцюватими ранками. Довідавшись про це, товаришка Чень Шаньча радила пити опійну горілку, а Мао Інчунь люб'язно принесла пілюлі "гунланьвань" і рештки порошку "цзятумі", які сама вживала. Хоч Цзіньхуа вже й гостей перестала приймати, ліки не помагали.

Аж якось завітала Шаньча і всерйоз розповіла хворій ось про який забобонний метод лікування:

- Ти заразилася від гостя, отже якомога швидше передай хворобу комусь іншому. Тоді за кілька днів одужаєш.

Цзіньхуа слухала, підпершись рукою, незворушна. Та, видно, цікавість взяла гору, бо вона неквапом перепитала:

- Це правда?

- Чого ж бо ні, правда. Моя сестра теж не могла видужати. Геть як ти. Та коли передала хворобу гостеві, відразу пройшло.

- А що сталося з гостем?

- Гостя жаль. Він, кажуть, осліп.

Тільки Шаньча вийшла з кімнати, Цзіньхуа впала навколінки, звела очі на розп'яття і почала ревно молитися:

- Милостивий Ісусе Христе. Щоб прогодувати вітця свого, я мушу неподобне діло сповняти. Але воно, те ремесло, нікому не шкодить, лише плямує мене. Тим-то я завжди вважала, що по смерті, навіть якби вона зараз наспіла, я неодмінно попаду в рай. Однак поки я не передам хвороби якомусь гостеві, не зможу, як досі, своїм ремеслом на прожиток заробляти і помру з голоду. Кажуть, я могла б таквилікуватися.

Але я розумію, що мені не годиться з ким-небудь спати на одному ліжку. Адже тоді, рятуючись сама, унещаслиблю невинну людину. Та як-не-як, а я все-таки жінка й можу колись піддатися спокусі. Всевишній Ісусе Христе, błагаю, заступися за мене, беззахисну.

Хоч як Шаньча й Інчунь намовляли не кидати ремесла, а Цзіньхуа після тої молитви твердо поклала собі не приймати клієнтів на ніч. Іноді, як прийде знайомий гість, вона в жодному разі не вволить його бажання, хіба що викурить з ним цигарку.

- Я слабую на жахливу хворобу. Якщо ви ляжете зі мною, то вона перекинеться на вас.

А коли, бувало, підпилий гість, глухий до тих слів, намагався силоміць заволодіти дівчиною, вона не соромилася навіть показати сліди хвороби. Отже, поволі гостей у Цзіньхуа рідшало, і вона опинилася у великій скруті...

І от тої ночі вона, задумана, довго сиділа, спершись об стіл. Як завжди, жоден гість не завітав. Уже запала глибока ніч, усе притихло, тільки десь сюрчав цвіркун. З кам'яної долівки в нетопленій комірчині тендітні ніжки, взуті в капці з чорного шовку, огортав холод. Як і досі, непорушно втупившись у тьмяне світло лампи, Цзіньхуа раптом ворухнулася, помацала нефритові сережки на вухах і здушила позіх. Майже тої миті пофарбовані двері широко розчинилися і знадвору ввалився хтось чужий. Він так жваво відчинив двері, що світло лампи гойднулося і з чадом червоно розлилося по тісній комірчині. У тому світлі, що вдарило в обличчя, гість було хитнувся вперед, до столу, але зразу ж випростався, ступив назад і важко зіперся об двері, що встигли за ним зачинитися.

Цзіньхуа несамохіть підвелася і розгублено зиркнула на незнайомця. Йому можна було дати яких тридцять п'ять років. Гість був у брунатному смугастому піджаку, на голові – кашкет такого ж кольору, сам засмаглий, бородатий, з великими очима. Безперечно, то був чужоземець, але дивна річ – важко було добрати, хто ж він: європеєць чи азіат. Що не кажіть, а він з погаслою люлькою в зубах, з непокірним жмуттям чорного волосся, що вибивалося з-під кашкета, загородивши собою двері, скидався на підпилого мандрівця, що випадково заблукав у чужий дім.

– Чого вам треба? – задерев'янівши перед столом, докірливо поспитала Цзіньхуа, охоплена моторошним передчуттям. Чужак похитав головою: мовляв, не розумію по-китайському. Потім виїняв люльку з рота і незрозумілою м'якою мовою щось мовив. Цього разу вже дівчині з мерехтливими у світлі лампи сережками довелося хитати головою на знак того, що його не розуміє.

Угледівши, як Цзіньхуа збентежено насупила чарівні брови, незнайомиць раптом зареготав, легко скинувши кашкета, невпевненою ходою підійшов ближче й знеможено вмовився на стільці по той бік столу. Хоч Цзіньхуа не могла пригадати, чи десь стрічала цього гостя, але в ту хвилю вона почувала до нього прихильність, наче й справді з ним зналася. Чужинець зачерпнув пригорщу зерняток з таці, але не лузав їх, а, не спускаючи погляду з дівчини, взявся щось говорити то на мигах, то незрозумілою мовою. Певно ж, і того разу Цзіньхуа нічого не второпала, вона тільки неясно здогадалася, що, мабуть, він натякає на її ремесло.

Повії не первина було довгу ніч коротати з чужоземцем, з яким не можна порозумітися по-китайському. Отож, сівши на стілець, як завжди, приязно всміхаючись, вона почала оповідати гостеві якийсь жарт. Незнайомиць відповідав на нього словом-двома (навіть закрадався сумнів, що, може, він усе розуміє), звеселіло реготався і все частіше подавав якісь знаки руками.

Від нього тхнуло горілкою. Але розпашіле обличчя підпилого незнайомця сповнювало атмосферу такою чоловічою силою, що, здавалось, похмура комірчина геть-то посвітлішала. Принаймні дівчині він здався шляхетнішим від усіх, яких тільки доводилось бачити, європейців і азіатів, не кажучи вже про земляків з Нанкіна. Проте її ніяк не покидало відчуття, ніби вона раніше десь бачила його обличчя. Позираючи на чорні кучері над чолом гостя, Цзіньхуа принадливо всміхалася і з усієї сили намагалася

згадати, де ж це їй уперше трапився той чоловік. "Може, це той чоловік, що разом з дружиною плив на барці? Е, ні. У того було руде-рудісіньке волосся. А може, той, що в Цзіньхуаї фотографував мавзолей Конфуція? Але, здається, той був набагато старший. Стривай, стривай, схожий на гостя чоловік якось перед рестораном біля моста Лішецяо перед людським натовпом шмагав рикшу по спині товстою тростиною. Можливо... Але той чоловік мав, здається, блакитні очі..."

Поки Цзіньхуа отак розмірковувала, веселий незнайомець знову набив люльку тютюном і тепер пускав клубки запашного диму. Раптом, щось промовивши, він приязно всміхнувся, витягнув два пальці й тицьнув їх перед очі Цзіньхуа. Звісно, всяк зрозумів би, що два пальці означають два долари. Але дівчина, що обіцялась не приймати гостей на ніч, жваво лузаючи кавунячі зернятка, лише двічі заперечливо похитала усміхненим обличчям. Тоді гість, нахабно спершись ліктями об стіл, у тьмяному світлі лампи невідривно дивився на дівчину і простяг три пальці, ждучи відповіді. Стиснувши зубами зернятку, Цзіньхуа відсунула трохи стілець, на її обличчі з'явився розгублений вираз. Гість, напевне, подумав, що вона не хоче віддатися за два долари. Та хіба йому, що не розуміє китайських слів, поясниш причину? Отож, як і перше каючись у своїй необачності, Цзіньхуа звернула байдужий погляд убік і ще раз заперечливо похитала головою.

Однак незнайомець з легким усміхом повагався, витяг чотири пальці й заговорив по-іноземному. Збита з пантелику Цзіньхуа, підперши щоки, не мала сили всміхнутися. Та коли вже дійшло до такого, то, заперечливо хитаючи головою, вона вирішила почекати, доки нарешті гостеві обридне в'язнути. Поки Цзіньхуа роздумувала, на гостевій руці, мов за велінням невидимої сили, випростався і п'ятий палець.

Ще довго тривав між ними такий двобій на митах. За той час гість виказав заavidну впертість: нічого не шкодуючи, він неквапом щоразу випростовував одного пальця, аж поки пропонована плата не сягнула десяти доларів. Та навіть така сила грошей не змогла підірвати її обітниці. Тепер, коли гість розпростер пальці обох рук, Цзіньхуа, стоячи боком до столу, роздратовано тупнула ногою і кілька разів заперечливо хитнула головою. І в ту ж мить підвішений на стіні хрест чомусь зірвався і з легким брязком упав на кам'яну долівку.

Дівчина мерщій простягла руку й обережно підняла розп'яття. У ту хвилину стражденний Христос обличчям був дуже схожий на чужоземця по той бік столу.

"Ось чому мені здалося, ніби я десь його бачила. Адже це Христове обличчя", – притуливши до грудей під кофтиною з чорної саети латунне розп'яття, Цзіньхуа мимоволі кинула на гостя зляканий погляд. Незнайомець час від часу пускав клубок диму, в світлі лампи вилискувало його сп'яніле обличчя, на губах блукала багатозначна усмішка. Здавалось, його погляд блукав по білій шиї і навколо нефритових сережок. Але така поведінка гостя не пригнічувала Цзіньхуа, а навпаки – видно, навіть лестила її гордості.

Нарешті чужак вийняв з рота люльку, на хвильку замислився і раптом зареготав. Той регіт подівав на Цзіньхуа як навіювання вправного гіпнотизера: вона геть забула

про свою благородну обітницю. Перебираючи руками латунний хрест, вона сором'язливо опустила долі всміхнені очі й підступила до незнайомця.

Гість, сягнувши рукою в кишеню штанів, задзеленчав срібняками і хмільними, як раніше, очима хвилину роздивлявся на постать дівчини. А коли ледь помітний усміх в його очах змінився пристрасним блиском, незнайомиць схопився із стільця і щосили стиснув Цзіньхуа в обіймах, притис до піджака, що відгонив горілкою. Як непритомна, Цзіньхуа відхилила назад голову, її бліді щоки заяріли рум'янцем, напіврозплющені очі в захваті прикипіли до обличчя незнайомця. Звісно, тепер уже не було часу думати, що його робити: віддатися цьому дивному чужоземцеві чи відкинутись від його поцілунків і не заразити його своєю хворобою. Наблизившись губами до його зарощеного рота, Цзіньхуа тільки відчула, як у грудях зринає полум'я першої справжньої любові...

II

Минуло кілька годин. Тихе сюрчання цвіркуна в темній комірчині додавало до людського дихання свою сумну осінню ноту. А тим часом сон підносив Цзіньхуа з постелі за сірою запоною високо-високо над дахами в зоряне небо...

Цзіньхуа сиділа на кріслі з червоного сандалового дерева, а перед нею на столі у прекрасних, розмальованих зеленими лотосами й золотими феніксами тарелях і полумисках красувалися розмаїті наїдки: акулячі плавці, варені яйця, копчені коропи й поросятина, юшка з трепангами, – та хіба все перелічиш?

Позаду крісла вікно, запнуте вишневою серпанковою завіскою, а за вікном, мабуть, протікала річка, бо чувся безугавний плюскіт води, наче хтось веслував. Щоправда, дівчині видавалося, ніби вона в Цзіньхуаї, такому знайомому їй від самого малечку. Водночас Цзіньхуа була певна, що сидить у Христовій райській оселі.

Час від часу дівчина переставала їсти й озиралася. Однак у просторій світлиці, опріч колон з вирізьбленими на них драконами, горщиків хризантем з великими пелюстками, розпливчастих клубків пари над стравами, вона нічого не бачила.

Та незважаючи на все це, тільки-но один полумисок на столі порожнів, як миттю звідкись виринав інший, повний, і, паруючи запашним теплом, ставав перед Цзіньхуа. І не встигала вона й торкнутися паличками хоч би й до смаженого фазана, як той, залопотівши крильми, перекидав пляшку шаосінського вина й злітав угору під стелю.

Тим часом Цзіньхуа відчула, що хтось тихцем підступив до неї ззаду. Отож, не випускаючи з рук паличок, вона крадькома озирнулася: там, де вона чомусь сподівалася бачити вікно, у кріслі з червоного сандалового дерева на саєтовій подушечці, посмоктуючи кальяна, спокійно сидів чужоземець.

Зиркнувши на нього, Цзіньхуа зрозуміла, що це він сьогодні вночі зайшов до неї переночувати. Лише одне різнило його від нічного гостя: над його головою не вище одного сяку висіло світле кільце, схоже на триденного місяця-молодика. У ту хвилину на столі перед Цзіньхуа раптом наче вродилася тареля смачної страви. Піднявши палички, дівчина вже хотіла ввігнати їх у заморські ласощі, та, згадавши про чужинця за спиною, глянула через плече й сором'язливо промовила:

– А ви не сядете зі мною до столу?

- Дякую, їж сама. З'їж усе і за одну ніч вилікуєшся від своєї хвороби, - обличчя чужоземця з німбом над головою і трубкою кальяна в роті освітила усмішка, сповнена безмежної любові.

- Значить, ви не хочете пригощатися?

- Я ? Хіба ти не знаєш, що мені не подобаються китайські страви? Адже Ісус Христос ще ні разу не куштував їжі з китайської кухні, - проказавши ті слова, Нанкінський Христос підвівся з крісла й ніжно збоку поцілував приголомшену Цзіньхуа.

Коли Цзіньхуа прокинулася від райського сну, холодне світло осіннього ранку вже розповзлося по тісній комірчині. Але над подібним до човника ліжком за потертою запоною ще тулилася легка теплувата п'ятьма. В тій імлі, звільна повернувшись набік, закутана аж до підборіддя старою ковдрою невиразного кольору, лежала із заплющеними очима сонна Цзіньхуа. На її блідій щоці, мабуть, від учорашнього поту злиплося розкуйовджене волосся, крізь ледь-ледь розтулені вуста визирали невеличкі, як рисинки, білі зубки.

Навіть тепер, коли вже розвіялася дрімота, думки Цзіньхуа ще снувалися навколо хризантем, плюскоту води, смаженого фазана та Ісуса Христа. Однак поступово, як на ліжку яснішало, у сонне видиво Цзіньхуа вривалася груба, зухвала дійсність: у пам'яті яскраво спливла учорашня ніч, і дівчина пригадала, що спала на тростяній лежанці з дивовижним чужинцем.

"А що, коли я заразила його своєю хворобою?.." - подумала Цзіньхуа й відразу засмутилася - їй здалося, що сьогодні вранці не зможе подивитися гостеві прямо в очі. Та найдужче вона побоювалася, що, розплющивши очі, може більше не побачити засмаглого обличчя свого коханого. Тож, якусь хвилю повагавшись, Цзіньхуа боязко розімкнула повіки й оглянула ліжко. Її чекала несподіванка - за гостем, схожим на розп'ятого Христа, й слід загув.

"Аможе, це був лише сон? " Відкинувши з себе неохайну ковдру, Цзіньхуа сіла на ліжку. Протерши очі, вона одслонила важку запону й невдоволеним поглядом обвела кімнату. В холодному ранковому повітрі з жорстокою виразністю проступали обриси різних предметів: старий стіл, лампа, стільці - один перекинутий, другий під стіною, - усе те саме, що й минулої ночі. І не тільки це - серед порозкиданих кавунячих зерняток на столі тьмяно відсвічував латунний хрест. Цзіньхуа мерзлякувато зіщулилась на пом'ятій лежанці й, мружачись від ранкового світла, якусь хвилю неуважно поглядала довкола.

"Ні, то не сон", - прошепотіла до себе Цзіньхуа й задумалась над таємничим зникненням чужинця. Та чого тут думати? Напевне, він покрадьки вислизнув з кімнати, коли вона спала. їй не вірилось, не хотілось вірити, що він, такий ніжний уночі, без усякого жалю міг її покинути, не сказавши на прощання жодного слова. На лихо, Цзіньхуа ще й забула взяти у того дивного гостя обіцяні десять доларів.

"А може, справді він утік?" Обхопивши руками обважнілі груди, Цзіньхуа спробувала накинути на плечі чорну сатову кофтину, що валялася на ковдрі. Та нараз

її руки зупинилися на півдорозі, а на обличчі свіжою барвою розплився рум'янець. Невже тому, що вона почула за дверима ходу чудного гостя? А може, просяклий у подушку й ковдру горілчаний запах нагадав "їй про сороміцьку ніч? Ні, не тому. Цієї миті Цзіньхуа відчула, що з нею сталося чудо: минула тільки одна ніч, і задавненого сифілісу наче й не було.

"Значить, то був Христос", – знетямлено в одній сорочці, Цзіньхуа майже скотилася з постелі, впала навколішки на прохолодну кам'яну підлогу й піднесла свою ревну молитву святій Марії з Маґдали, що перша розмовляла з воскреслим Христом...

III

Одного вечора весни наступного року молодий японський подорожанин, що колись гостював у Цзіньхуа, знову сидів за столом навпроти неї при тьмяному світлі настільної лампи.

– А хрест уже не висить на стіні? – чомусь цього вечора йому закортіло поглузувати з дівчини. Та Цзіньхуа враз споважніла й заходилась оповідати, як одної ночі Христос зійшов у Нанкіні з неба й вилікував її від хвороби.

Слухаючи ту розповідь, молодий японець міркував собі: "Я знаю того чужинця. Це японо-американський метис. Здається, його звали Джордж Мурі. Перед моїм знайомим, кореспондентом телеграфного агентства Рейтер, він вихвалявся, як, купивши на ніч одну нанкінську повію, християнку, залишив її з нічим, коли вона міцно спала. Я ще досі його пам'ятаю з лиця, бо, перед тим, як прибути сюди, зупинився у тому ж шанхайському готелі, де й він. Той чоловік назвався кореспондентом газети англійською мовою, був дуже непорядний, злої вдачі. Після тої пригоди в Нанкіні він захворів на сифіліс і врешті-решт збожеволів. Можливо, він заразився від тої повії. А тепер ця жінка вважає того ницого метиса Христом. Чи зняти полуду з її очей? А може, ліпше змовчати, – нехай застається із своїми ілюзіями, з яких колись на Заході поставали міфи й легенди?.."

Коли Цзіньхуа скінчила розповідь, японський мандрівець чиркнув сірника й запахкав духмяною сигарою. По тому з удаваною запальністю дошкульно спитав:

– Невже це правда? Дивовижно. І ти... і ти після того жодного разу не хворіла?

– Ні, жодного, – лузаючи кавунячі зернятка, поспіхом відказала Цзіньхуа й засвітилася радістю.

У ЧАГАРНИКУ

Свідчення дроворуба

Ваша правда, пане. То я надибав цього трупа. Сьогодні вранці, як звичайно, я подався за гору рубати деревину і там у чагарях і натрапив на нього. Де саме? Ну, яких чотири-п'ять тьо[54] од Ямасінського поштового тракту. Ті чагарі з бамбука й зачучверілих криптомерій осторонь од дороги, то й ніхто туди не потикається.

Мрець лежав на землі горілиць у блакитнуватому суйкані, в брижуватому ебосі[55] столичного крою. Небіжчика було простромлено тільки один раз мечем, але бамбукове листя довкола геть просякло кров'ю. Ні, кров не текла. Рана, мабуть, засохла. А от іще: до рани так присмоктався г'едзь, що навіть не лякався моєї ходи. Ви питаєте, чи не

завважив я меч а́бо чо́гось іншого? Ні, не завважив. Тільки під криптомерією, поряд з мерцем, валялася мотузка. А втім... крім мотузки, на землі лежав ще гребінець. Коло трупа була тільки мотузка й гребінець – це я добре пам'ятаю. Видно, небіжчик завзято боронився, бо траву й бамбукове листя навкруги дуже зім'ято й притоптано. Питаєте, чи не бачив я коня? Та конем туди годі продертися. Там-бо непролазні хащі.

Свідчення мандрівного ченця

Безперечно, я вчора стрічав небіжчика. Це було десь опівдні на дорозі від Секіями до Ямасіни. Разом з жінкою, що їхала поруч верхи на коні, той чоловік ішов пішки до Секіями. З жінчиного капелюшка звисав шовковий серпанок, тож я не бачив її обличчя. Я тільки запримітив її шовкову одіжку кольору хагі[56]. Кінь був гнідий і, добре пам'ятаю, з короткою гривою. Питаєте, якого зросту? Здається, на чотири суні вищого, ніж звичайно. Я ж бо чернець – в таких справах небагато тямлю. Що ж до чоловіка, то він мав при собі меч, лук і стріли. Ще й тепер добре пам'ятаю, що в чорному сагайдаку стирчало більше, ніж двадцять стріл. Я сном і духом не сподівався, що його спіткає таке лихо. Щира правда – людське життя нетривке, як уранішня роса чи спалах блискавиці. Ой-йой, яке то тяжке лихо впало на нього!

Свідчення вартового

Ви питаєте, кого я заарештував? То, певне, горезвісний розбійник на ім'я Тадзьомару. Я його спіймав тоді, як він упав з коня і йойкав на кам'яному мості в Аватагуті. Коли це було? Учора вночі. Оце недавно він мало не потрапив до моїх рук. Тоді на ньому теж було блакитнувате кімоно, а при боці висів карбований меч. А от тепер, як самі зволите бачити, він ще й лук і стріли при собі мав. Ви кажете, що той лук і стріли належать небіжчикові? У такому разі, убивця не хто інший, як Тадзьомару. Все це – й оправлений шкіурою лук, і чорний лакований сагайдак, і сімнадцять стріл з яструбиним пером – я вважаю, небіжчикове. Так, пане, ваша правда: кінь був гнідої масті, з короткою гривою. Помахуючи вуздечкою, він пощипував сусуки[57] на узбіччі дороги недалеко від кам'яного мосту. І з якого дива кінь скинув Тадзьомару на землю – далєбі, не знаю.

3-поміж усіх лиходіїв, що шастають по Кіото, тільки один Тадзьомару уподобав собі жінок. Торік восени в горах за храмом Торібе було замордовано жінку з дочкою, мабуть, прочан. Була підозра, що то його робота. Отож, і жінка, що їхала верхи на гнідому коні, – куди вона ділася, що з нею сталося? Вибачте, пане, за настирливість, але і це треба розслідувати.

Свідчення старої

Так, пане, небіжчик доводився чоловіком моїй доньці. Але він не з Кіото, він був самураєм у місті Кокуфу, в князівстві Вакаса. Звали його Канадзава Такехіро, а років йому було двадцять шість. Він був лагідної вдачі, і я певна, що ніхто не гострив на нього зубів. Ви питаєте про доньку? Її звати Масаґо, їй дев'ятнадцять років. Вона така заповзятлива, що юнакам не поступиться, але, далєбі, крім Такехіро, вона не знала іншого чоловіка. Обличчя її маленьке, продовгувате і смагляве, в кутику лівого ока – чорна плямка.

Учора Такехіро разом з моєю донькою вирушив у дорогу до Вакаси, аж тут Бог наслав нещастя. Що трапилося з донькою? Я готова примиритися з утратою зятя, але турбуюся про доньчину долю. Благаю вас, заради мене, старої, обшукайте ліси й поля, тільки знайдіть доньку. О, я ненавиджу того розбійника Тадзьомару, чи як там його! Не тільки зять, але і донька... (Стара запинається і плаче дрібними сльозами).

Зізнання Тадзьомару

Так, це я забив того чоловіка. Але жінки його я не займав. Куди вона подалася? Цього я вам не скажу. Стривайте хвилику! Та ні, жодні тортури не змусять мене розповісти те, чого я не знаю. Однак, коли вже до того дійшло, то я не хочу, як той боягуз, що-небудь од вас приховувати.

Я стрів те подружжя вчора, як сонце щойно звернуло з полудня. Саме тоді дмухнув вітер, підняв угору шовковий серпанок – і я побачив жіноче обличчя. Це тривало якусь мить. Може, тому жінка й видалася мені схожою на бодісатву[58]. Тої миті я й постановив будь-що заволодіти нею, навіть якщо доведеться вбити чоловіка.

Не думайте, що мені надто важко забити людину. Зрештою, коли хочеш заповнити жінку, чоловіка неодмінно треба збутися. Я вбиваю мечем. А от ви мечем не послуговуєтесь. Ви вбиваєте людей владою, вбиваєте грішми, іноді вбиваєте їх навіть своєю доброчинністю. Щоправда, кров з людини не витікає, – людина жива-живісінька, а все ж ви її вбили. Якщо зважити наші гріхи, то не знати, хто більший злочинець – я чи ви. (Тадзьомару глузливо посміхається).

Далебі, приємніше було б заволодіти жінкою, не вбиваючи чоловіка. Отож, я надумав захопити жінку і, якщо можливо, не вбивати чоловіка. Та зробити це на Ямасінському поштовому тракті просто неможливо. Тому-то я вирішив заманити подружжя в гори.

Задум цей мені легко вдався. Приставши до їхнього товариства, я розповів, що в стародавній могилі за горою я відкопав силу-силенну дзеркал і мечів і заховав увесь той скарб подалі від, людського ока, в чагарях, по той бік гори. Я також докинув, що якби трапився покупець, то я б йому запівдарма віддав це добро. Розповідь моя поволі розворушила чоловікову душу. А згодом... що я хотів сказати? Хіба людська жадібність не огидна? Не минуло й півгодини, як слідком за мною подружжя звернуло на стежку в гори.

Коли ми зупинилися на узліссі, я сказав, що скарби заховані в гущавині, і запросив їх пересвідчитися в цьому на власні очі. Чоловік не заперечував – така-бо жадоба його охопила. А от жінка промовила, що почекає верхи на коні. Її відмова була доречна – перед нами тяглися непролазні хащі. Сказати правду, сталося, як бажалося. Отож, полишивши жінку на узліссі, я з чоловіком почвалав у гущавину.

З краю чагарник поспіль бамбуковий. А далі, яких п'ятдесят метрів од узлісся, починається рідкий хирлявий бір криптомерій. Тільки тут можна було здійснити мій намір – ліпшого місця годі й шукати. Продираючись крізь зарості, я брехливо запевнював чоловіка, що скарби закопано під криптомеріями. А той, прислухаючись до моїх слів, уперто торував собі дорогу туди, звідки прозирали поодинокі стовбури дерев.

Тим часом бамбуковий чагарник порідшав і ми ступили на місцину, де рядочком росло кілька зачучверілих криптомерій. Щойно ми туди дотяглися, – як я зненацька схопив чоловіка ззаду і пригнув до землі. Хоч чоловік і мав при собі меч і не був кволим, однак від несподіванки не зміг чинити опору. Не гаючи часу, я прив'язав його до криптомерії мотузкою. Де я дістав мотузку? Хвалити Бога, я розбійник і мотузку ношу з собою, – вона завжди знадобиться, коли треба перелізти через мур. А щоб чоловік не подавав голосу, я напхав йому в рот опалого бамбукового листа.

Упоравшись з чоловіком, я подався передати жінці, що він несподівано занедужав якоюсь наглою хворобою – тож нехай до нього навідається. Не треба казати, що й тут мій задум удався. Я взяв жінку за руку і вона, знявши ітімеґаса, пішла вслід за мною в чагарі. Але тільки-но жінка вгледіла в хащах свого чоловіка, прив'язаного до стовбура, як миттю вихопила з-за пазухи кинджал. Я ще ніколи не бачив такої лютої жінки. Якби я хоч одну секунду проґавив, то вона напевне простромила б мені живота. Я відскочив, а вона на одчай душі мене переслідувала. Але ж я Тадзьомару. Тож мені таки вдалося голіруч вибити кинджал з її рук. Хоч би яка хоробра була жінка, а без зброї вона беззахисна. Нарешті, як я й сподівався, я дістав нагоду заволодіти жінкою, не вбиваючи її чоловіка.

Так, так... не вбиваючи чоловіка. Кінець кінцем, я не мав охоти його вбивати. Я вже ладен був покинути заплакану, безпорадну жінку й накивати п'ятами з чагарів, як нараз вона, мов божевільна, цупко схопила мене за рукав. Запинаючись благала, щоб один з нас загинув, – або я, або чоловік, – бо краще, мовляв, умерти, ніж бути зганьбленою перед очима двох мужчин. Потім захекано докинула, що стане дружиною того, хто залишиться живий. Тої миті я відчув жагуче прагнення забити чоловіка. (Тадзьомару охоплює гнітюче збудження).

З моєї розповіді вам може здатися, що я жорстокіший за вас. А це тому, що ви не бачили жінчиного обличчя. Особливо її вогнистих зіниць. Коли я глянув їй у вічі, то будь-що, хоч би мені загрожувала смерть від блискавиці, захотів узяти її собі за дружину. В голову мені запала тільки одна думка – взяти її собі за дружину. Не думайте, що то була лише непогамована хіть. Якби під ту пору, крім хіті, я не мав іншого бажання, то стусонув би жінку ногою й кинувся б навіткача. Тоді б я не заплямував меч людською кров'ю. Але тої миті, коли я побачив її обличчя в оповитому сутінням чагарнику, то вирішив, що не піду звідти, поки не вб'ю чоловіка.

Та вдаватися до підлого вбивства я не хотів. Тому розв'язав на чоловікові мотузку й викликав його на двобій. (Мотузку я залишив під криптомерією – там її і знайдено). Як жар почервонівши, чоловік вихопив меч – і на мене. Мабуть, не варт і казати, як скінчився той двобій. Двадцять третім ударом я проштрикнув груди суперникові. Двадцять третім – запам'ятайте, будь ласка. Я й сьогодні цим пишаюся. Ще ніхто на світі, крім цього чоловіка, не вистояв до двадцятого удару в двобої зі мною. (Тадзьомару задоволено всміхається).

Коли чоловік звалився додолу, я пожбурих закривавлений меч й обернувся до жінки. Та що за диво! – жінку наче вода змила. Я озирнувся довкола, намагаючись

узвати, кудю жінка гайнула. А на опалому бамбуковому листі й сліду не залилося. Прислухавшись, я почув тільки передсмертний хрип суперника і більш нічого.

Щойно ми стялися мечами, як жінка, мабуть, побігла в чагарник гукати людей на поміч. Коли мені це спало на думку, я збагнув, що тепер йдеться вже про моє життя. Я схопив меч, лук і стріли вбитого і мерщій поспішив на стежку. Там я натрапив на жіночого коня – він мирно пощипував собі травичку. Розповідати, що далі було, – марно балакати. Скажу тільки, що перед в'їздом до столиці з мечем я розлучився. Ось і все моє зізнання. Я знав, що голова моя стирчатиме на палі, тому прошу для себе найвищої кари. (Тадзьомару стає в гордовиту позу).

Сповідь жінки в храмі Кійомідзу

Той розбійник у блакитнуватому суйкані зґвалтував мене, потім зиркнув на мого чоловіка і глумливо посміхнувся. Страшно навіть подумати, яку образу відчув мій чоловік, зв'язаний мотузкою! Хоч як він силкувався розірвати мотузку, та марно – вона тільки ще глибше в'їдалася йому в тіло. Я в нестямі підбігла до нього. Скоріш я тільки хотіла підбігти. Але цієї миті розбійник штурхнув мене додолу. Саме тоді я побачила в чоловікових очах якийсь дивовижний блиск. І навіть тепер, коли пригадую ті очі, трушусь, як у лихоманці. За одну лише мить у погляді німого чоловіка розкрилася передо мною його душа. Ні, не гнів спалахнув, не страждання відбилосся в тих очах, а зажеврило холодне світло зневаги. Підкошена скорше тим поглядом, ніж розбійниковим стусаном, я не тямлячись закричала – і знепритомніла.

Поки я очунювала, розбійник кудись зник. Лише під криптомерією лежав зв'язаний мотузкою мій чоловік. Я ледве підвелася з землі й глянула чоловікові у вічі. Та погляд його анітрохи не змінився. З-під холодної зневаги прозирала ненависть. Серце мені заповнив сором, туга, досада – я навіть не знаю, як і назвати моє відчуття в ту мить. Заточуючись, мов п'яна, я помалу встала на ноги й підійшла до чоловіка. "Коли вже сталося таке лихо, то я не зможу жити разом з вами. Я готова хоч зараз умерти. Але... і ви мусите померти. Ви – свідок моєї ганьби. Я не залишу вас живим – навіть не просить".

Я насилу вимовила ті слова. Повним огиди поглядом чоловік позирав на мене. Серце мені кривавилося, коли я шукала чоловікового меча. Мабуть, розбійник його вкрав. Ніде в чагарнику не було видно також ні лука, ні стріл. Та, на щастя, передо мною на землі лежав мій кинджал. Я підняла його вгору і ще раз промовила до чоловіка: "Тепер віддайте мені своє життя. А я тут же не пошкодую свого".

По тих словах чоловік ледь заворушив губами. Звісно, голосу я не почула – його рот був заткнутий бамбуковим листям. Та по його очах я враз збагнула все. Його зневажливий погляд казав: "Убий!" І наче уві сні я простромила йому груди кинджалом.

Мабуть, і цього разу я зомліла. А коли опритомніла й озирнулася навколо, то побачила, що зв'язаний мотузкою чоловік спустив дух. Крізь віття криптомерій і бамбука на його посиніле обличчя соталося проміння надвечірнього сонця. Здушуючи в собі ридання, я відв'язала небіжчика від дерева. А що ж... а що ж потім сталося зі мною, і несила говорити. Так чи інак я не змогла умерти. Я й мечем протикала собі

горло, і топилася в озері під горою, і чого тільки я не робила, – проте й далі мушу животіти в ганьбі. (Жінка скорботно всміхається). Мабуть, таких нікчемних людей, як я, навіть наймилосердніша Каннон покинула напризволяще. Я вбила свого чоловіка, мене зґвалтував розбійник. То що ж я можу тепер удіяти? Що взагалі я... я... (Жінка раптом починає хлипати).

Розповідь небіжчика, передана через віщунку

Зґвалтувавши мою дружину, розбійник присів і заходився її втихомирювати. Певна річ, я не міг і слова змовити. Я був прив'язаний до дерева. Та я все-таки кілька разів моргнув до неї: мовляв, не бери за правду того, що він тобі торочить, бо то чистісінька облуда. Пригнічена дружина сиділа на встеленій бамбуковим листям землі, вп'явшись очима в поділ. Здавалось, вона прислухається до розбійникових слів. А я корчився з ревнощів. Тим часом розбійник управно звернув розмову на інше. "Тепер, як ти зганьбила своє тіло, ти не житимеш у злагоді з чоловіком. Краще вже, якщо ти станеш мені за дружину. То любов до тебе змусила мене удатися до грубощів", – наостанку зухвало промовив розбійник.

На ті слова дружина заворожено підвела очі вгору. Я ще ніколи не бачив її такою чарівною. І що ви гадаєте відповіла моя зваблива дружина? Хоч моя душа блукає на тому світі, та щоразу, коли я згадую її відповідь, мене поймає гнів. "Веди мене з собою хоч на край світу", – відказала дружина. (Настає тривала мовчанка).

Та цим не вичерпуються її злочини. Якби на цьому вони скінчилися, то я не мучився б так тяжко в п'їтмі того світу.

Коли розбійник узяв її за руку і, наче сновиду, повів з чагарів, вона раптом зблідла і, вказавши рукою на мене, закричала: "Убийте його! Бо як він житиме, я не зможу стати вам за дружину". Неначе збожеволівши, вона кілька разів прокричала: "Убийте його! Убийте його!" Ще й тепер ті слова, як буря, женуть мене у темну безодню. Чи хоч раз людські уста вимовляли такі ненависні слова? Чи хоч раз людського вуха торкалися такі знавіснілі слова? Чи хоч раз... (Несподівано проривається глумливий сміх). Навіть розбійник зблід, почувши ті слова. "Убийте його!" – кричала дружина, припадаючи до його руки. Розбійник скинув погляд на неї, але нічого не відказав. Та не встиг я оговтатись, як він штурхнув дружину на землю. (Знову лунає глузливиий сміх). Схрестивши руки на грудях, розбійник позирнув на мене. "Що б ти зробив з цією жінкою? Убив би чи пожалів би? Ти тільки кивни головою. Забити її?" Лише за ті слова я ладен йому все простити. (Знову западає тривала мовчанка).

Поки я вагався, дружина закричала й шурхнула в чагарі. Розбійник мерщій кинувся за нею, але, здається, навіть не встиг схопити її за рукав. Я не йняв віри очам.

Щойно дружина пірнула в гущавину, як розбійник підняв з землі меч, лук і стріли, а відтак одним помахом меча розрізав на мені мотузку. "Треба тепер і самому рятуватися", – пам'ятаю, прошепотів він і зник у хащах. Навкруги запанувала мертва тиша. Щоправда, було чути, як хтось схлипує. Розкручуючи мотузку, я прислухався і збагнув, що це я плачу. (Втретє настає тривала мовчанка).

Я ледве підняв своє втомлене тіло з-під стовбура. Переді мною виблискував

кинджал, що його полишила дружина. Я схопив його і встромив собі в груди. Клейка грудка крові підкотилася до горла, але болю я не відчув. Тільки-но в грудях похололо, як навколо все затихло. Яка то була глибока тиша! У небі над чагарником – ні пташини. Лише на вершечках бамбуків та криптомерій жевріли самотні відблиски вечірньої заграви. Та невдовзі сутінки згусли, і вже не було видно віття дерев. Я лежав огорнутий мертвою тишею.

Аж тут хтось крадькома підступив до мене. Я намагався розпізнати його. Та мене облягла темрява. Невидима рука легесенько витягла кинджал з моїх грудей, у рот мені ринув струмінь крові, – і я назавжди пірнув у морок того світу.

ГЕНЕРАЛ

I. Загін "Білих нашивок"

На небокраї займався день, осінній день двадцять шостого листопада тридцять сьомого року Мейдзі. Загін "Білих нашивок" Н-ського полку Н-ської дивізії рухався схилом висоти "93" здобувати артилерійський форт на горі Суншушань. А що дорога пролягала вздовж північного схилу, то цього дня загін просувався колоною по чотири в ряд. Напевне, в ранковій імлі гнітюче враження справляли стволи солдатських гвинтівок, миготіння білих нашивок і тихе шарудіння черевиків по голій, без жодної билинки, землі. На чолі загону йшов командир, капітан М., мовчазний і пригнічений. А солдати, як на диво, не втратили спокою і доброго гумору. І все завдяки силі японського бойового духу й випитому кухлику саке.

Невдовзі, перейшовши кам'янисте взгір'я, загін повернув на вітряне заріння висохлого річища.

– Диви-но! – озався Тагуті, солдат першого ступеня, колишній торгівець папером, до столяра Хоріо, теж солдата першого ступеня з тої ж роти, що й Тагуті. – Ти ба, яку нам честь виказують!

Хоріо обернувся. І справді – з чорного пагорба на тлі ледь-ледь зажеврілого виднокола командир полку й кілька офіцерів відддали останню честь воякам, що йшли на видиму смерть.

– Як ти гадаєш? Хіба то не велика честь нам випала бути в загоні "Білих нашивок"?

– Яка в біса честь? – Хоріо бридливо підсмикнув на плечі гвинтівку. – Всіх нас чекає смерть. Тою почесною... [59] За-півдарма куплено. Хіба ні?

– Годі-бо! Не ображай...[60]

– Ото дурник! Яка там образа! Як козирнеш, тобі в солдатській крамничці й пляшечки саке не дадуть.

Тагуті промовчав. Бо знав, що товариша напідпитку завжди бере охота кого-небудь остюками вколоти. Але Хоріо не вгавав.

– Авжеж, як козирнеш, горілки не дістанеш. От вони й розводяться, що, мовляв, усе це робиться заради...[61] А я гадаю, браття, що все те облуда, далєбі, облуда, – тепер він звертався до старшого солдата, лагідного Егі, теж з їхньої роти, колишнього вчителя початкової школи. А той ні сіло ні впало, люто вишкіривши зуби (такого з ним ще не бувало), визвірився на Хоріо:

- Що ти патякаєш? Хіба вмерти - не наш обов'язок?

Тим часом загін "Білих нашивок" переправився на другий берег річища, де кілька китайських мазанок самотньо зустрічали світанок, а ген далі, над їхніми покрівлями, брижалося темно-буре верхів'я гори Суншушань. Загін поминув виселок, і відразу солдати в повному обладунку врозсіп неквапом поповзли уздовж стежок до ворожої позиції.

Ясна річ, і старший солдат Егі був між ними. Повзе він, а з голови не виходять слова Хоріо: "Як козирнеш, тобі в солдатській крамничці й пляшечки sake не дадуть". Та зроду неговіркому Егі легко було змовчати. Правда, через те товаришеві слова, завдавши ще більшої муки, пекли, як роз'ятрена рана. Повзучи, як той звір, по замерзлій грудкуватій землі, він без упину думав про війну і смерть. І хоч скільки думавгадав, а просвітку не бачив. Смерть [62] видалася йому врешті-решт проклятим чудовиськом. Війна ж... ні, війна не здавалась йому злочином. Лиходійство, як добре подумати, коріниться в людських пристрастях. А от війна - це лише...[63] Отож він і не тільки він, але ще яких дві тисячі солдат, набраних з різних дивізій, хоч-не-хоч мають умерти за велику...[64]

- Прийшли! Ти з якого полку? - почулося.

Егі озирнувся. Якось непомітно загін добрався до збірного пункту біля підніжжя Суншушань. Тут уже розташувалися солдати з різних дивізій у мундирах кольору хакі, миготіли їхні старомодні нашивки. До Егі озвався один з них - той, що сидів на камені і в рідкому вранішньому промінні видушував на щоці прищ.

- З Н-ського.

- А, бува, не з кашоварного?

Насуплений Егі пропустив повз вуха ту насмішку. Кількома годинами пізніше над позиціями дико завили снаряди, свої і ворожі. На схилі гори Суншушань, що вивищувалася перед очима, кілька разів здіймалася брунатна курява від вибуху снарядів нашої морської артилерії з Ляцзятуня. Те видовище, - коли в стовпах пилюки заграло яро-червоне проміння, - було жахливіше за будь-яку картину. Та дві тисячі вояків загону "Білих нашивок", очікуючи нагоди кинутися на штурм, серед тої знавіснілої стрілянини не втрачали спокою. Щоб не піддатися страхів, їм лишалося тільки глузувати з небезпеки.

- Ну й охочі з біса до тої пальби, чортові діти! - Хоріо звів погляд у небо. І тої ж миті повітря над головою несамовито гримнуло. Хоріо несамохіть скулився, затулив хусточкою носа від пилюки і гукнув до Тагуті:

- Це вже пальнула двістівісімдесятиміліметрова!

Тагуті осміхнувся. Хоріо непомітно поклав у кишеню хусточку, що йому вишила й подарувала знайома гейша, коли вирушав на фронт.

- У неї і звук інший, - тільки-но вимовив Тагуті, як раптом збентежено випростався. В ту ж мить й інші солдати, немов по команді, посхоплювалися на ноги: з'явився головнокомандувач, генерал Н., з почтом штабних офіцерів.

- Тихше! Тихше! - оглядаючи позиції, добре поставленим голосом проказав

генерал. – У такій тісноті можна й не віддавати честі. Ти з якого полку?

Тагуті відчув на собі пильний генералів погляд, бентежливий, як у дівчини.

– З Н-ського піхотного!

– Ясно. Будь мужній. – І генерал потис Тагуті руку. Відтак скинув очима на Хоріо і теж простягнув йому руку. – І ти будь мужній.

Зачувши це, Хоріо виструнчився і завмер, наче кам'яна статуя. Його кремезні плечі, довгі руки, червоне вилицювате обличчя, очевидно, тішили погляд старого генерала як узірець справжнього імператорського вояка.

– Поки що той форт ще відстрілюється, а вночі ви його здобудете. По ваших слідах підуть резервні частини й візьмуть приступом усі форти в цій місцевості. Отож набирайтеся духу, щоб з ходу заволодіти фортом... – Стоячи незрушно, генерал промовляв палко, голос його був по-театральному схвильований, збуджений. – Зрозуміло? На півдорозі не спиняйтеся, не стріляйте, а самі своїм півтораметровим тілом, як куля, вривайтеся в батарею. Будьте хоробрі і ще раз хоробрі! – Немов бажаючи покріпити зміст останніх слів, генерал потис руку Хоріо й пішов далі.

– Невесела штука... – проводжаючи поглядом генералову постать, Хоріо лукаво підморгнув Тагуті, – коли отакий дідуган поручкається з тобою.

Тагуті силувано всміхнувся. Позирнувши на нього, Хоріо чомусь зніяковів, але враз силувана усмішка на лиці приятеля викликала в нього огиду. А тут несподівано збоку ще й Егі озвався:

– Виходить, потиском руки...[65]

– Перестань клеїти дурня, – тепер Хоріо довелося корчити усмішку.

– Мене просто злість бере, коли чую, що нас буцімто...[66] А я от вирішив не шкодувати свого життя, – вів далі старший солдат Егі.

По тих словах Тагуті й собі заговорив:

– Авжеж, всі ми ладні віддати життя за батьківщину.

– Я ще не знаю заради чого, але вже ладен пожертвувати життям. Мені здається, ніби...[67] наставив на мене пістолета і каже: "Гей, ти! Давай-но сюди все, що маєш!" – міжбрів'я в Егі нервово засіпалося. – Далєбі, отаке у мене на душі. Якби злодюга навіть цупив у мене гроші... На якій дорозі нас чекає смерть?.. А втім, якщо нам судилося вмерти, то хіба не ліпше вибрати...[68]

Від тих слів у посоловілих очах Хоріо блимнула іскра зневаги до добродушного Егі. "Що? Життям жертвувати?" – мучила думка, й Хоріо звів невидючі очі в небо. І тут же вирішив, що цього вечора буде попереду і віддячить генералові за потиск руки й кинеться під кулі...

Того ж дня, десь по восьмій вечора, обвуглений вибухом ручної гранати на схилі гори Суншушань упав навznak старший солдат Егі. Сюди, до загороди з колючого дроту, безперестанно щось вигукуючи, підбіг один вояк загону "Білих нашивок". Уздрівши труп бойового товариша, він тільки-но торкнувся ногою його грудей, як раптом гучно зареготав, і той регіт серед шаленої стрілянини відбився далеко зловісною луною.

- Ура! Бандзай Японії! На коліна супостата! Смерть ворогу! Бандзай Н-ському полку! Ура! Ура! - вимахуючи гвинтівкою, байдужісінський до гранатних вибухів солдат верещав без угаву. У спалахах полум'я можна було впізнати, що то кричав Хоріо, солдат першого ступеня, збожеволілий від поранення в голову під час навальної атаки на гору Суншушань.

II. Шпигуни

Вранці п'ятого березня тридцять восьмого року Мейдзі в напівтемному штабі Н-ської кавалерійської бригади, розташованої після доблесної перемоги на постій у Цюаньчженчжу, штабний офіцер допитував двох китайців. Їх щойно затримав, підозрюючи в шпигунстві, вартовий з Н-ського піхотного полку, тимчасово приписаного до кавалерійської бригади.

Від канів[69] по приземкуватій китайській хатині ширилася приємна теплінь. Та від кольору покиданих жужмом на стіл шинелей, від дзенькоту острог на чоботях, що ступали по цегляній підлозі, над усім витала зловісна тінь війни. А фотографії гейш у європейських зачісках на білій запорошеній стіні поряд із приклеєними стрічками червоного паперу здавалися водночас і кумедними, і трагічними.

У допиті китайців штабному офіцерові помагали ад'ютант і перекладач. Тільки-но запитання було перекладено, як китайці спішили відповідати. А надто трохи старший, з короткою борідкою, - здавалось, не дослухавши перекладу, він уже заходився пояснювати. Однак від тих пояснень у душі штабного офіцера дедалі більшала ворожість до китайців і жадоба довести, що вони таки шпигуни.

- Гей, солдате! - прогундосив він до вартового на порозі, що спіймав китайців. (Той піхотинець - не хто інший, як Тагуті з загону "Білих нашивок".) Тагуті стояв за ґратчастими дверима і приглядався до фотознімків гейш, але, наполоханий голосом штабіста, рішуче відгукнувся:

- Єсть!

- Це ти впіймав отих китайців? Коли? Добродушний Тагуті, наче з книжки, почав:

- Я стояв на варті край села під глиняною огорожею, з півночі, над шляхом, що веде до Мукдена. Оті китайці простували пішки з міста. Тож командир роти з дерева...

- Що-що? З дерева? - штабний офіцер здивовано витріщився.

- Еге ж, командир роти видряпався на дерево спостерігати. Тож з дерева він і наказав мені їх затримати. Та коли я готувався їх спіймати, отой з борідкою кинувся було тікати.

- І це все?

- Так, усе.

- Гаразд, ти вільний, - на розпашілому обличчі бригадного штабіста відбилася безпорадність.

- Якщо ви не шпигуни, то чого втікали? - аби розвіяти нудьгу, перекладач зумисне голосно передав офіцерові запитання.

- То ж звичайна річ, що ми поривалися втікати. Ми перелякалися, коли до нас зненацька підскочив японський солдат, - зовсім безбоязно відказав олов'яношкірий,

очевидно затруєний опієм, китаєць.

- А хіба ви не знали, що йдете прифронтовою смугою? Якщо ви мирні люди, то чого тут вештаєтесь? - Ад'ютант, що володів китайською мовою, сердито глянув на хворобливо блілого китайця.

- У нас була справа. Ми подалися до Сін'мін'туню вимінювати паперові гроші. Ось нате подивіться. - Бородатий китаєць незворушно обвів очима офіцерів.

Штабіст засопів. Він уважав доброю ознакою, що ад'ютант наразився на опір.

- Вимінювати гроші? Ризикуючи життям? - не здавався ад'ютант, холодно посміхаючись.

- Принаймні нехай роздягнуться, а тоді побачимо.

Зачувши переклад офіцерового наказу, китайці, анітрохи не соромлячись, без жодного страху, відразу ж розляглися.

- Не завадило б і паса з живота зняти. Покажіть-но мені його.

Перекладач узяв руками пас - шмат забрудненої бавовняної тканини, зігрітої людським теплом. У пасові стриміла груба голка завдовжки з три суни. Штабний офіцер заходився її оглядати на світлі, що лилося крізь вікно знадвору. На пласкуватому вушку голки виднів лише візерунок сливового цвіту.

- Що це таке?

- Я лікую уколами голки, - анітрохи не завагавшись, спокійно відповів на питання штабіста бородатий китаєць.

- А тепер нехай роззуються. Подивимось і там.

Китайці незворушно, навіть не ховаючи грішного тіла, очікували наслідків трусу. Хоч було обшукано штани й піджаки, черевики й шкарпетки, та речових доказів шпигунства не знайдено. "Доведеться попороти черевики", - подумав ад'ютант і хотів було сказати про це штабному офіцерові.

Але на те несподівано з суміжної кімнати на чолі з головнокомандувачем увійшов гурт штабних офіцерів і командир кавалерійської бригади. І тут же, наче заздалегідь про все було домовлено з ад'ютантом і штабістом, генерал звернувся до командира бригади.

- Російські шпигуни? - спитав генералі, зупинившись перед китайцями, гострим поглядом глянув на їхні голі тіла.

Пізніше якийсь американець одверто зауважив, що в очах славетного генерала тоді прозирило щось схоже на мономанію: "Очі того мономаніяка у такі хвилини пломеніли зловісним блиском".

Штабний офіцер доповів генералові обставини арешту китайців, а той, ніби щось згадуючи, подеколи тільки кивав головою.

- Щоб витягти з них зізнання, доведеться їм добре боки полатати, - промовив штабіст, а генерал тим часом рукою, що притримувала карту, вказав на черевики китайців.

- Розпоріть.

Тільки-но було зірвано підшви, як умить на підлогу посипалося з п'ять карт і

секретні документи. Помітивши це, обидва китайці, певна річ, пополотніли, але вперто мовчали, втупивши погляди у долівку.

- Я цього сподівався, - генерал обернувся до командира кавалерійської бригади, обличчя його залив гордий усміх. - Я мав ті черевики на оці. А тепер нехай одягаються. Такі шпигуни для мене новинка.

- Вони злякалися вашого гострого погляду, пане головнокомандувач. - Передаючи командирові бригади речові докази, ад'ютант запобігливо всміхнувся, наче хотів нагадати, що перед генералом і він мав намір попороти черевики.

- Якщо у роздягнутих китайців ви нічого не знайшли, то залишалось обшукати тільки черевики. Я вмить накинув оком на черевики, - збадьорів генерал.

- Тутешній люд украй поганющий. Тільки-но ми сюди прибули, як вони повивішували на будинках японські прапори, а пошукаєш усередині - здебільше натрапиш на російські. - Командир кавалерійської бригади й собі повеселів.

- Одне слово, пройди!

- Еге ж, правда ваша, таких і в ступі не втовчеш.

Поки точилася та балачка, штабний офіцер і перекладач закінчили обшук китайців; штабіст обернувся своїм неприємним лицем до Тагуті й випалив:

- Гей, вояку! Ти шпигунів спіймав, ти їх і ріши.

Двадцять хвилин по тому обидва китайці, зв'язані докупі за коси, сиділи під сухою вербою на взбіччі дороги біля південного краю села.

Солдат першого ступеня Тагуті примкнув багнета, розтяв коси і, спускаючи ствол гвинтівки додолу, став позаду старшого китайця. Та, перш ніж його проштрикнути багнетом, йому закортіло сповістити про це китайця.

- Ні[70]... - і йому забракло китайського слова "забити". - Ні... заб'ю!

Обидва китайці, наче змовившись, умить оглянулися і, не виказуючи жодного страху, заходились на всі боки доземні поклони класти. "З рідною землею прощаються", - у думці пояснив собі Тагуті, стоячи напоготові.

Відкланявшись, китайці, видно, набралися духу й спокійно підвели голови. Тагуті приготувався, але, зиркнувши на покірних китайців, не зважився їх простромити багнетом.

- Ні... заб'ю! - крикнув Тагуті й мимоволі оглянувся: із села, збиваючи куряву, мчав верхівець.

- Гей, солдате! - вершник зблизька виявився фельдфебелем. Роздивляючись китайців, він стримав коня і згорда додав: - Російські шпигуни, га? Дай-но мені одного зарубати.

Тагуті силувано всміхнувся.

- Та я можу вам обох подарувати.

- Невже? Ти надто щедрий. - І вершник легко зіскочив на землю, обійшов ззаду китайців і висмикнув шаблю з піхов.

Під ту пору разом з лунким тупотом кінських копит од села наблизилося трое вершників-офіцерів. Фельдфебель, байдужий до всього, заніс було шаблю над головою,

але не встиг нею махнути, як неквапом під'їхали офіцери. Серед них був генерал! Фельдфебель і Тагуті, позираючи на головнокомандувача, козирнули.

- Російські шпигуни? - І відразу в генералових очах блиснув вогник мономанії. - Рубай! Рубай!

Фельдфебель мовчки розмахнувся і за одним разом зарубав китайця на смерть. Голова бідолахи підстрибки покотилася під суху вербу, на пожовклій землі поволі розпливалася величезна кривава пляма.

- Гарна робота - любо дивитися. - Генерал радісно закивав головою й попустив поводи коневі.

Проводжаючи головнокомандувача поглядом, фельдфебель із закривавленою шаблею зайшов позаду другого китайця. Видно, кривава різня втішала його більше, ніж генерала. "Якби той,..то я б їх повбивав", - подумав Тагуті, сідаючи під вербу. Фельдфебель тим часом підніс угору шаблю, бородатий китаєць мовчки витяг шию і навіть оком не змигнув...

Штабний офіцер з генералового почту, підполковник Ходзумі, верхи на коні споглядав холодну весняну рівнину. Але він не помічав ні безлистого гаю в далині, ані звалених на взбіччя дороги кам'яних секіканто[71]. Бо на пам'ять безперестанку наверталися слова колись улюбленого Стендаля: "Коли бачу перед собою обвішану нагородами людину, то несамохіть запитую себе, скільки треба було вчинити злочинів, щоб доп'ясти такої сили орденів".

Раптом забачивши, що відстав од генерала, підполковник Ходзумі стрепенувся і підострожив коня. У прямих пасах лагідного світла золотом заблищали на ньому галуни.

III. Вистава у військовому таборі

Пополудні четвертого травня тридцять восьмого року Мейдзі після ранкової панахиди по загиблих, що правилась у штабі Н-ської військової частини, розквартированої в Ацзінюбао, було влаштовано розважальну виставу. За театр правив поміст просто неба, що частенько трапляється по китайських селах, нашвидкуруч злагоджені лаштунки й напнуте перед сценою шатро. Ще задовго до вистави на матах під шатром уже розташувалося безліч солдатів. Те юрмище вояків у бруднувато-сірих мундирах кольору хакі з опущеними багнетами тільки на глум можна було назвати глядачами. А що на солдатських лицах витав ясний усміх, то враження ставало ще прикріше, жалюгідніше.

Штабісти на чолі з генералом, офіцери військово-етапного корпусу й іноземні військові аташе сиділи в рядах крісел позаду, на невисокому підвищенні. Еполети штабних офіцерів, ад'ютантські аксельбанти скрашали офіцерські ряди на тлі солдатської сіризни. А надто присутність закордонних офіцерів. Генерал ладен був навіть славнозвісного дурня взяти до свого почту, аби тільки надати собі більшої пишноти.

Генерал був у доброму гуморі. Раз по раз заглядаючи у програму, про щось перемовлявся з ад'ютантом; в його очах яскравим сонячним блиском світилася приязна

усмішка.

Настав час починати виставу. По той бік завіси з майстерно вимережаним сходом сонця і вишневим цвітом задеренчало дерев'яне калатало. І тої ж миті рука лейтенанта-розпорядника поволі відтягла завісу.

На кону з'явився інтер'єр японської оселі. З купи солом'яних лантухів, звалених у кутку кімнати, можна було здогадатися, що то крамничка торговця рисом. Плеснувши в долоні, господар у фартусі озвався до цибатої служниці з волоссям, викладеним в ітьогаесі: "Гей, Онабе! Онабе!" – і розпочалася перша ява водевіля, що його зміст не варт і переповідати.

Кожну витівку зі сцени глядачі на матах зустрічали реготом. Офіцери теж здебільша долучали і свої голоси до загального сміху. Події на сцені й регіт під шатром, немов змагаючись межи собою, робили виставу щораз потішнішою. Врешті дійшло до того, що господар у фундосі[72] затіяв боротьбу "сумо" із служницею в червоному купальному костюмі.

Сміх дужчав. Якийсь капітан з військово-етапного корпусу на радощах заходився було плескати в долоні, та несподівано серед реготу прогрімів сердитий голос:

– Що за неподобство? Опустіть завісу! Завісу!

То кричав генерал. Обхопивши руками в рукавичках рукоять шаблі, він гнівно позирав на сцену. Лейтенант-розпорядник хапливо затягнув завісу перед оторопілими артистами. І в ту ж хвилину глядачі на матах припинили, чувся лише тихий гомін.

Ця тиша видалась нестерпучою підполковникові Ходзумі, що сидів в одному ряді з іноземними офіцерами. Певна річ, водевіль не викликав усмішки на його обличчі. Але підполковник Ходзумі співчутливо поставився до впадоби публіки, бо, провчившись кілька років у Європі, він надто добре знав, як оцінять іноземці японську боротьбу голих артистів.

– Що сталося? – якимось здивовано спитав французький офіцер підполковника Ходзумі.

– Генерал наказав припинити виставу.

– Чому?

– Бо вона вульгарна, а генерал страх як не терпить вульгарності.

Тим часом за лаштунками затріщали дерев'яні калатальця. Солдати, що було вже втихомирилися, від того звуку побадьорішали, заплескали в долоні. Полегшено зітхнувши, Ходзумі озирнувся. Офіцери поряд з ним, почуваячись як у чужій сорочці, дивилися на сцену невидючими очима. Тільки одна людина, обхопивши руками рукоять шаблі, пильно дивилася на щойно відслонену сцену.

На відміну від попередньої, наступна ява була із старовинної мелодрами. На кону, окрім ширми, виднів засвічений круглий паперовий ліхтар. Якась літня жінка з вилицюватим обличчям пила саке у товаристві кривошийого городянина, раз по раз верескливим голосом звертаючись до нього "паночку".

Не придивляючись до сцени, підполковник Ходзумі поринув у спогади. На бар'єр балкона в театрі Рюсейдза опирається дванадцятирічний хлопчина. Над сценою звисає

вишневе галуззя, мріють обриси осяяного безліччю вогників міста. На кону, прибравши зухвалої пози, з капелюхом у руці стоїть незрівнянний Бандзаемон у ролі японського пірата. Затамувавши подих, хлопець уважно стежить за сценою...

- Геть цю виставу! Завісу! Завісу! Завісу! - гучний, як вибух бомби, генералів голос обірвав спогади підполковника. Він зиркнув на сцену: переполоханий лейтенант-розпорядник заходився бігцем затягати завісу. Незабаром на ширмі повисло два пояси - чоловічий та жіночий. Підполковник несамохіть гірко посміхнувся. "Ну й нездара той розпорядник. Якщо генерал заборонив навіть японську боротьбу "сумо" між чоловіком і жінкою, то, напевне, не стерпить любовної сцени", - подумав підполковник Ходзумі й позирнув туди, звідки прогучав сварливий голос: генерал невдоволено про щось допитував старшого інтенданта. Нараз у ту ж хвилину до підполковника долинули дошкульні слова, якими американський офіцер перемовлявся з французьким:

- Генералові, мабуть, нелегко ведеться: він і головнокомандувач, він і цензор...

Третя ява розпочалася десь по десяти хвилинах. Хоч і цього разу застрекотіли калатальця, але солдати не вторили їм ляскотом долонь. "Прикро отак під суворим наглядом дивитися виставу". Підполковник Ходзумі співчутливо обвів поглядом приишкле юрмище сірих солдатських мундирів.

У третій яві перед чорною заслоною з'явилося кілька верб, справжніх, щойно зрубаних. Бородатий чоловік на сцені, видно, поліцейний інспектор, шпетив молодого поліцай. Підполковник Ходзумі недовірливо кинув оком на програму й прочитав: "Озброєний розбійник Сімідзу Садакіті. Сцена арешту над рікою".

Тільки-но інспектор зайшов за лаштунки, як поліцай, звівши погляд у небо, заходився виголошувати тужливий монолог. У ньому йшлося про озброєного пістолем розбійника: молодий поліцай анітрохи не був певний, що зможе арештувати лиходія. Незабаром, мабуть, запримітивши людську постать, поліцай, аби сховатися від супротивника, вирішує на мить пірнути в річку. А тому негайно рачкує повз чорну заслону і зникає не в річці, а, правильніше сказати, під сіткою.

Якийсь час на спорожнілій сцені переливами гуркотить лише бубон. Та раптово збоку вибігає якийсь сліпець. І тої ж миті, як він, помацуючи кийком, переходить на другий бік сцени, з-за чорної заслони вихоплюється наш поліцай. "Розбійнику з пістолем, Сімідзу Садакіті! А ось і я до твоїх послуг!" - кричить він і кидається до сліпого. А той і собі гав не ловив, а вмить приготувався до відсічі й - вирячив очі. "А очі в нього, на жаль, занадто маленькі", - посміхаючись, у думці по-дитинячому зауважує підполковник.

На сцені зчиняється шарпанина. Лиходій, як і слід було сподіватися, хапається за пістоль. Пролунало підряд два, три постріли. Та все-таки відважному поліцаєві нарешті пощастило накинути мотузку на вдаваного сліпця. Солдати під шатром загомоніли, але ніхто не вигукував.

Підполковник зиркнув на генерала. Того разу головно-командувач пильно стежив за сценою, на його обличчі відбилася втіха й задоволення.

Збоку на сцену вбігає начальник поліції та кілька поліцаїв. Уражений кулею з

пістоля під час двобою з лиходієм, молодий поліцай валиться на поміст. Начальник поліції з усієї сили намагається привести його до пам'яті. А тим часом його помічник прожогом кидається за розбійником і хапає за кінець мотузки. Згодом між начальником поліції та молодим поліцаєм відбувається патетична сцена, як у старовинних п'єсах. Як старовинний повірник, начальник поліції запитує, чи молодий поліцай хоче щось сказати. А той відповідає, що залишив матінку вдома. На те йому начальник каже, нехай, мовляв, не журиться про неньку, невже у передсмертну годину його, мовляв, ніщо не втішає. "Нема чого й казати, серце моє переповнює радість, що я таки вловив розбійника з пістолем", – відказує молодий поліцай.

І раптом серед мертвої тиші втретє залунав генералів голос. Та цього разу в ньому почувався не гнів, а глибоке зворушення:

– Молодчага! Оце справжній японець!

Підполковник Ходзумі ще раз нишком зиркнув на генерала: на засмаглій щоці генерала бриніла сльоза. "А генерал – все-таки добра людина". Крізь легку зневагу підполковник відчув до нього прихильність.

Тим часом під бурхливі оплески завіса закрила сцену. При тій нагоді підполковник Ходзумі вийшов надвір.

Півгодини по тому, затиснувши цигарку в зубах, разом з майором Накамураю, офіцером штабу, він проходив пустирем край села.

– Вистава Н-ської дивізії мала надзвичайний успіх. Пан генерал був дуже задоволений, – майор Накамура крутив свої кайзерівські вуса.

– Водевіль Н-ської дивізії? Ага, той про розбійника з пістолем?

– Не лише той. Пан генерал покликав розпорядника і звелів ще яку-небудь річ показати. Того разу вибір упав на п'єсу про Гендзо Акаґакі, здається, на "Токуріно вакаре" чи як там її...

Ледь усміхненими очима підполковник Ходзумі роздивлявся на широку рівнину. Над зеленим килимом гаоляну двигтіло марево.

– І той водевіль теж мав неабиякий успіх, – не вгавав майор Накамура. – Пан генерал звелів розпорядникові з Н-ської дивізії ще раз сьогодні о сьомій влаштувати естрадний вечір.

– Естрадний вечір? З гумором?

– Ні, читатимуть історичну повість. Здається, "Подорож князя Міто по країні".

Підполковник Ходзумі силувано всміхнувся. А його супутник, нічого не помічаючи, бадьорим голосом провадив далі:

– Пан генерал дуже любить князя Міто. Він якось признався, що низько схиляється перед князем Міто й Като Кійомаса[73].

Підполковник Ходзумі не відповів, а звів погляд угору. Крізь просвіти між вербовим гіллям було видно, як вітер гнав по небу олов'яні хмари. Підполковник полегшено зітхнув:

– Уже весна, навіть у Маньчжурії.

– А в Японії люди, мабуть, одягаються уже по-літньому, – майор Накамура згадав

Токію, дружину, спритну і здатну господиню, згадав про сина, учня початкової школи, і йому стало трохи сумно.

- А он уже й абрикоси цвітуть, - підполковник Ходзумі звеселіло показав рукою на кучми червоного суцвіття за да-лекою глиняною огорожею, а в голові його раптом забриніли слова з поезії Гюго: "Ecoule moi, Madeleine"[74].

IV. Батько й син

Якось одного жовтневого дня сьомого року Тайсьо[75] увечері генерал-майор Накамура, колишній штабіст майор Накамура, сидів, відкинувшись на спинку канапи, в урядженому за європейською модою покої і безтурботно попихкував гаванською сигарою.

За двадцять з лишком років привільного життя у відставці генерал-майор Накамура перетворився на милого дідуса. А надто того вечора, - може, тому що був у кімоно, - відкритий лоб з лисиною, мляві, обвислі кутики рота надавали йому вигляду особливо добросердої людини. Відхилившись на спинку канапи, генерал-майор Накамура повільно обвів очима світлицю і зітхнув.

Куди не глянь, усюди на стінах фоторепродукції картин європейських малярів. На одній з них зображено зажурену дівчину, схилену на підвіконня, на другій між кипарисами видніє краєвид, осяяний сонцем. І дивно - при електричному світлі усі ці репродукції виповнювали стару вітальню якоюсь холодною врочистістю, що не давала генерал-майорові жодної втіхи.

Збігло кілька хвилин у мовчанні. Та несподівано генерал-майор почув легенький стукіт у двері.

- Прошу, заходьте.

І в ту ж мить на порозі з'явився стрункий юнак у студентській формі. Підступивши до генерал-майора, хлопець сперся руками на спинку крісла й відразу, трохи грубувато, запитав:

- Я вам потрібен, тату?

- Авжеж, тільки присядь на хвилю.

- Ну, кажіть, - юнак слухняно сів. Генерал-майор якось підозріло глянув на мідяні гудзики

синового піджака й сказав:

- Що нового?

- Я щойно вернувся з громадянської панахиди по покійному Каваї, ви його, мабуть, знаєте, тату, він учився зі мною на філологічному факультеті.

Генерал-майор злегка кивнув головою, випустив з рота густий клубок диму і якось натужно почав про найголовніше:

- Це ти понавіщував картин на стінах?

- Так, це я повісив уранці, але ще не встиг вам про це сказати. А хіба вони вам не подобаються?

- Не те що не подобаються. Але я б хотів, аби тут висів і портрет пана генерала Н.

- Поряд з цими? - хлопець мимоволі посміхнувся.

- Хіба тут вішати не гоже?

- Не те що не гоже... та, мабуть, смішно.

- А он же портрет висить, - і генерал-майор показав рукою на стіну над каміном. З портрета на генерал-майора спокійно дивився п'ятдесятирічний Рембрандт.

- Це зовсім інша річ. Генерал Н. йому не до пари.

- Ах так? Шкода, - генерал-майор легко відступився від свого наміру. Однак через хвилину, пихнувши сигарою, спокійно провадив далі: - Скажи-но мені, будь ласка, що думають твої ровесники про пана генерала Н.

- Нічого особливого не думають. Ну, знають, що він начебто був видатний солдат.

В очах постарілого батька хлопець помітив сп'яніння від вечірньої порції sake.

- То правда, що він був славетний полководець. Але, крім того, він був щирий, благородний душею. - І генерал-майор заходився майже зворушено розповідати про один випадок з генералового життя.

Якось після японо-російської війни генерал-майор Накамура вирішив відвідати генерала Н. у його садибі на рівнині Насуно. Та, добравшись до генералової оселі, він дізнався у сторожа, що генерал з дружиною щойно вийшов на прогулянку в гори. Генерал-майор Накамура знав туди дорогу, а тому негайно поспішив услід. Пройшовши яких двісті-триста метрів, він наздогнав генерала в простому кімоно, що був з дружиною. Поговоривши трохи з подружжям, Накамура помітив, що генерал не квапиться йти далі. "Може, маєте тут якусь справу?" - спитав він. У відповідь генерал засміявся: "Оце дружину заскочила мала нужда, так ми послали школярів, що нагодилися на очі, пошукати туалет". "У цей час, пам'ятаю, на взбіччі дороги валялися каштани", - генерал-майор Накамура примружив очі й задоволено всміхнувся сам до себе. І тут же, розповідав він далі, із зеленого лісу вихопилося четверо чи п'ятеро прудких школярів. Буцімто не помітивши генерал-майора Накамуру, вони обступили старе подружжя і навперебівки взялися оповідати про наслідки пошуків. Вони з таким запалом намагалися повести за собою генеральшу, що навіть зчинили між собою наївну пересварку. "Ачи не краще витягти жеребок?" - порадив було генерал і ще раз звернув своє усміхнене обличчя до Накамури.

- Це зовсім невинна історія, але її не слід розповідати іноземцям. - Хлопець не міг стримати посмішки.

- А все ж такі випадки показують, що підлітки любили генерала Н., як рідного батька. Не думайте, що генерал простий собі вояк-служака.

Скінчивши говорити на облюбовану тему, генерал-майор поглянув на портрет Рембрандта над каміном.

- І отой теж видатна людина?

- Так, це славнозвісний маляр.

- А невже пан генерал Н. заслужив меншої поваги?

На юнаковому обличчі застигла розгубленість.

- Мені важко це висловити, але Рембрандт помислами нам ближчий, ніж такі, як генерал Н.

- А що ж вам не подобається у генерала?

- Та як би вам сказати... От хоча б Каваї, що по ньому сьогодні панахиду справляли, теж укоротив собі віку, але перед смертю, - хлопець серйозно подивився батькові в очі, - він і не подумав фотографуватися.

Тої ж миті задоволення в генерал-майорових очах обернулося на збентеження.

- Хіба то погано перед смертю фотографуватися? Адже це робиться, щоб залишити про себе останню згадку.

- Власне, для кого?

- Не важить, для кого... Зрештою, хіба нам не хотілося б мати передсмертний образ пана генерала Н.?

- Я принаймні гадаю, що генерал не повинен був про це турбуватися. Мені здається, що я до певної міри розумію генералів душевний стан, коли він заподіяв собі смерть. Але я ніяк не второпаю, як це можна перед смертю фотографуватися. Невже тільки для того, щоб фото прикрашало яку-небудь вітрину...

Майже спересердя генерал-майор урвав синову мову:

- Бредня! Ясновельможний генерал Н. не був людиною з такими вульгарними нахилами. Від ніг до голови він був ширий.

Та юнак не вгавав, а, розпашілий, голосно відказав:

- Можна, звісно, припустити, що генерал не був простим обивателем, можна навіть уявити, що він був ширий у своїй поведінці. Тільки ця ширість нам не зрозуміла. Не віриться також, що її збагнуть наші нащадки... На якийсь час запала прикра мовчанка.

- Часи настали інші, - проказав нарешті генерал-майор.

- Еге ж... - заговорив було хлопець і, прислухаючись до шуму знадвору, докинув: - Тату, а надворі, здається, дощ.

- Дощ? - Генерал-майор Накамура, що й досі сидів, простягти ноги, радо звернув розмову на інше: - Тільки б цвіт айви не облетів!..

УСМІШКА БОГІВ

Одного весняного вечора padre Organtino[76], волочачи за собою довгі поли сутани, прогулювався наодинці у саду храму Намбандзі.

У саду між соснами й кипарисами було посаджено троянди, оливи, лаври та інші європейські кущі та дерева. В легкому надвечірньому сяйві серед ледь-ледь помітних силуетів дерев плив солодкуватий запах троянд, які щойно розпустилися. І це надавало тиші саду якоїсь дивовижної неяпонської чарівності.

Походжаючи на самоті доріжкою, посиленою червоним піском, Органтіно поринув у спогади. Великий собор у Римі, гавань Лісабона, звуки ребека[77], смак мигдалю, псалом "Господи, дзеркало душі нашої" - все це розбудило в серці цього рудуватого монаха тугу за рідним краєм. Щоб розвіяти її, він подумки повторював ім'я Деусу[78]. Однак туга не тільки не проходила, а ще гнітючішим тягарем лягала на груди.

"Чи в цій країні прекрасні краєвиди? - роздумував Органтіно. - Так, в цій країні прекрасні краєвиди. Та й клімат м'який. А туземці... можливо, навіть негри кращі за

цих жовтих карликів. Однак і в їхній натурі є щось привітне. Та й вірних серед них останнім часом набралось вже кілька десятків тисяч. Скажімо, посередині їхньої столиці височить наш храм. Якщо подумати, то хоча життя тут не вельми приємне, але назвати його неприємним навряд чи можна. А проте я раз по раз сумую. Кортить повернутися до Лісабона, кортить звідси забратися. Невже тільки з туги за батьківщиною? Е ні, якби я мав змогу покинути цю країну, я проїхав би не лише до Лісабона, а куди завгодно: в Китай, в Індію... Виходить, що не тільки туга за рідним краєм – причина мого смутку. Здається, я прагну одного: якомога швидше вибратися з цієї країни... Однак... у цій країні красиві краєвиди. І клімат м'який".

Органтіно зітхнув. І саме тоді йому в очі впав білястий цвіт сакури, що лежав у тіні дерева на порослій мохом землі. Сакура! Ніби чогось злякавшись, Органтіно вдивлявся у напівтемні просвіти між деревами. Там серед кількох пальм з віялоподібним листям наче в імлі білів цвіт плакучої сакури.

– Бережи нас, Господи!

У цю мить Органтіно хотів перехреститися, щоб захиститися від нечистої сили. Настільки зловісною видалася йому тоді плакуча сакура у вечірніх сутінках. Зловісною?... Ні, скоріше самим уособленням Японії, яке його найбільше тривожило. Та через хвилину він збагнув, що нічого дивного в цьому немає, і, присоромлено всміхаючись, втомленою ходою потягся доріжкою назад.

Через півгодини за вівтарем храму Намбандзі він молився Деусу. Там було порожньо, і тільки з бані звисало панікадило. В його світлі на настінній фресці святий Михаїл боровся з дияволом за труп Мойсея. Не лише хоробрий архангел, але й розлючений диявол того вечора у тьмяному світлі здавалися набагато вишуканішими, ніж звичайно – може, завдяки тому, що свіжі троянди та рокитник, поставлені перед вівтарем, ширили навколо себе духмяні пахощі. Низько схиливши за вівтарем голову, Органтіно ревно молився:

"О, милосердний і всеблагий Боже! Відтоді, як я відплив з Лісабона, я все своє життя віддав Тобі. А тому, хоч би які злигодні мені випадали, я невідступно, безстрашно йшов уперед задля того, щоб засяяв славою пресвятий Хрест. Звичайно, в цьому не лише моя заслуга. Все звершується з Твоєї, Господи, благодаті. Та, живучи в цій Японії, я дедалі глибше усвідомлюю, яка в мене важка місія. У цій країні – і в горах, і в лісах, і в густозаселених містах – усюди ховається якась дивовижна сила, що потаємно ставить перешкоди моїй місії. Бо якби не вона, то чого б я впадав у безпричинну тугу, як це сталося недавно? Та що це за сила – я не знаю. В усякому разі, вона, ця сила, немов підземне джерело, розливається по всій країні. Розтрощи її, о, милосердний і всеблагий Боже! Може, японці, занурені в несправедну віру, вже ніколи не побачать величі раю. Через це стільки днів я мучився страшною мукою. Прощу Тебе, Господи, обдаруй мене відвагою і терпінням..."

Раптом у цю мить Органтіно здалося, ніби заспівав півень. Та, не звертаючи на це уваги, він молився далі:

"Щоб виконати свою місію, я мушу боротися з силою, що ховається у горах і ріках цієї країни... можливо, зневидимими для людини духами. Колись Ти потопив на дні Червоного моря численне єгипетське військо. А ця країна силою своїх духів, напевне, не поступається єгипетському війську. Благаю Тебе, Господи, поможи й мені, як колись стародавньому пророкові, подолати цих духів..."

Несподівано слова молитви на його устах завмерли. Цього разу біля самого вівтаря залунав голосний спів півня. Органтіно недовіжливо оглянувся навколо і побачив, як на вівтарі, звисивши білий-білісінький хвіст і випнувши груди, півень ще раз кинув свій бойовий клич – здавалось, сповіщав про світанок.

Органтіно зірвався з колін і, розпростерши рукава сутани, поспішив прогнати птаха. Та, ступивши два чи три кроки й надривно закричавши: "О, Господи!" – розгублено завмер. Напівтемну святиню заповнювала незчисленна зграя півнів, що невідомо коли й звідки взялися... Вони то літали, то сюди-туди бігали, і всюди, куди тільки око сягало, відкривалося море півнячих гребенів.

– Бережи нас, Господи!

Він знову спробував перехреститися. Але от диво – його рука, наче затиснута лещатами, не ворушилася. А тим часом храм наповнювався червоним сяйвом, наче від вогнища, яке невідомо звідки з'явилося. Одночасно з тим, як вогонь розгорявся, Органтіно, задихаючись, став помічати, як у навколишній темряві поступово вимальовуються людські постаті.

Постаті швидко набирали чітких обрисів. Це була юрба простих чоловіків і жінок незвичної зовнішності. З нанизаним на нитку нефритом навколо шиї, вони радісно сміялись і веселилися. Коли їхні постаті стали зовсім виразними, незчисленна зграя півнів ще голосніше, ніж досі, кидала свої бойові кличі. І водночас стіна – стіна з фрескою святого Михаїла – як туман розчинилася в нічній пітьмі. А натомість...

Перед очима приголомшеного Органтіно розпочалася схожа на міраж японська вакханалія. Він бачив, як у світлі багаття японці у старовинному одязі, розсівшись колом, частували один одного sake. А посеред кола на великому перевернутому цебрі несамовито витанцювала величавої зовнішності жінка, якої він у Японії ще не зустрічав. А за цебром кремезний чоловік тримав високо підвішені на гілках – видно, вирваного з коренем деревця сакакі[79] – чи то коштовне каміння, чи то дзеркало. Навколо, зіштовхуючись крилами та гребенями, безперестанку весело виспівували півні. А трохи далі... Органтіно не повірив своїм очам – трохи далі в нічному тумані височіла могутня брила, яка могла затуляти вхід до печери.

Жінка на перевернутому цебрі все ще не переставала танцювати. У повітрі теліпалася лоза, якою вона перев'язала волосся. Нефритове намисто на її шиї брязкотіло так, ніби падав град. Розмахуючи гілкою низькорослого бамбука, вона робила вітер. А її оголені груди! У червоному світлі багаття їхні дві лискучі половинки здавалися отцю Органтіно ні чим іншим, як самою пристрасстю. Молячись своєму Деусу, він з усіх сил хотів відвернутися. Але його тіло, наче сковане якоюсь проклятою таємничою силою, не могло навіть ворухнутися.

А тим часом на примарних людей зійшла тиша. Жінка на цебрі, ніби отямившись, нарешті припинила танець. Навіть півні, що досі змагалися у співі, затихли з витягненими шиями. І тоді серед цієї тиші звідкись долинув урочистий, надивовижу приємний жіночий голос:

- Якщо я і далі тут переховуватимусь, то чи не зануриться світ у цілковиту темряву? Здається, саме тому боги радіють і веселяться.

Коли цей голос затих у нічній темряві, жінка на перевернутому цебрі оглянула присутніх і напрочуд спокійно відповіла:

- Вони радіють тому, що з'явився новий бог, сильніший за тебе.

"Можливо, новий бог - це Деусу..." Підбадьорений таким здогадом, Органтіно з цікавістю вп'явся очима в примарне видовище, яке так незвично змінювалося.

Якийсь час панувала тиша. Та невдовзі півні одностайно заспівали, а брила, що затуляла вхід до печери, поволі відсунулася. І з щілини ринуло, як повінь, неописанне імлисте світло.

Органтіно спробував скрикнути. Але язик наче прилип до піднебіння. Органтіно намагався тікати. Але й ноги не слухалися. Він лише відчував, що від потужного світла в нього закрутилася голова. І чув, як у цьому світлі до неба здіймаються веселі голоси юрби:

- Охірумемуті! Охірумемуті! Охірумемуті![80]

- Нового бога нема! Нового бога нема!

- Хто тобі опирається - гине!

- Дивіться, як зникає темрява!

- Всюди, скільки око сягає, - твої гори, твої ліси, твої міста, твої моря!

- Нового бога нема! Всі - твої слуги!

- Охірумемуті! Охірумемуті! Охірумемуті!

Серед такої бурі вигуків, обливаючись холодним потом, Органтіно щось насилу скрикнув і звалився на землю.

Цієї ж ночі, близько третьої варті[81], Органтіно нарешті опритомнів. В його вухах, здавалось, усе ще відлунювали голоси богів. Та коли він озирнувся, то в безлюдному храмі, як і раніше, побачив панікадило під банею, яке ледь-ледь освітлювало на стіні фреску. Зі стогонами Органтіно підвівся і відійшов від вітваря. Він ніяк не міг збагнути, що означало нічне видиво. Однак не сумнівався в одному: його не викликав Деусу.

- Боротися з духами цієї країни... - На ходу він мимоволі розмовляв сам із собою. - Боротися з духами цієї країни важче, ніж я думав раніше. Переможу чи зазнаю поразки?..

Саме тоді до його вух долинув шепіт:

- Зазнаєш поразки!

Органтіно боязко видивився туди, звідки долинув шепіт. Однак там, як і раніше, крім ледь-ледь освічених троянд і рокитника, не було видно нічого й нікого.

І наступного дня ввечері Органтіно прогулювався в саду храму Намбандзі. Його очі

світилися радістю – за цей день до Христової віри прилучилося кілька японських самураїв.

Оливи й лаври тихо височіли у вечірніх сутінках. І тільки лопотіння храмових голубів, що, видно, поверталися додому, порушувало навколишню тишу. Духмяні пахощі троянд, піщана вологість – все було мирне, як і того давнього надвечір'я, коли крилаті ангели, "побачивши красу дочок людських", спустилися на землю в пошуках дружин.

"А все-таки перед величчю Христа огидним японським духам, здається, буде важко здобути перемогу. Але вчорашнє видиво?.. Ну що ж, це тільки видиво. Хіба святого Антонія диявол не спокушав ними? Мою правоту підтверджує те, що сьогодні з'явилося кілька нових вірних. Незабаром повсюди і в цій країні, гадаю, будуватимуться Господні храми".

З такими думками в голові Органтіно походжав доріжкою, посипаною червоним піском. Та нараз ззаду хтось легенько поплескав його по плечу. Органтіно миттю озирнувся. Але позаду лише побачив, як у зеленому листі платанів обабіч доріжки розливаються відблиски вечірньої заграви.

– Бережи нас, Господи!

Пробурмотавши ці слова, Органтіно поволі повернув голову вперед. І саме тоді помітив, що поруч з ним, невідомо коли підкравшись і вимальовуючись у напівтемряві, як учорашні привиди, плівся старий з намистом на шиї.

– Хто ти такий?

Приголомшений Органтіно мимохіть зупинився.

– Хто я?.. А хіба тобі не все одно? Один з духів цієї країни, – всміхаючись, приязно відповів старий. – Може, пройдемося разом? Я прийшов, щоб трохи порозмовляти з тобою.

Органтіно перехрестився. Однак старого цей знак анітрохи не злякав.

– Я – не злий дух. Поглянь на цей нефрит і на цей меч. Якби вони хоч раз опинилися у вогні, то не були б такими світлими й чистими. Тож перестань заклинати.

Органтіно, схрестивши руки, пішов разом зі старим.

– Ти приїхав, щоб поширювати віру в Небесного Царя?.. – спокійно вів далі старий. – Може, й це непогано. Та якщо навіть Деусу прибуде в нашу країну, він урешті-решт, напевне, зазнає поразки.

– Деусу – всемогутній, а тому Деусу... – відповів Органтіно, але раптом, ніби щось пригадавши, перейшов на ввічливий тон, яким звик розмовляти з віруючими цієї країни. – Я впевнений, що ніхто не переможе Деусу.

– Та ось послухай, як бувало насправді. З далеких країн до нас прийшов не лише Деусу. Конфуцій, Менцзи, Чжуанцзи[82] та інші мислителі прийшли до нас з Китаю. У той час наша країна щойно народилася. Китайські мудреці, крім вчення дао, принесли з царства У шовк, з царства Цінь – нефрит і багато інших речей. Поряд з цими скарбами вони принесли ще дещо коштовніше – чудесні ієрогліфи. Та хіба завдяки цьому Китай завоював нас? Подивися, наприклад, на ієрогліфи. Не вони нас підкорили, а ми – їх.

Серед здавна відомих тутешніх жителів був Хітомаро Какіномото[83]. "Танабата" ("Ткаля") – пісня, яку він написав, збереглася й досі в нашій країні. Прочитай її. Пастуха й ткалі в ній не знайдеш. У ній оспівуються закохані – зірки Волопас і Ткаля. Біля їхнього узголів'я жебоніла на перекатах Небесна ріка так само, як ріки нашої країни. Це не був шум хвиль Молочного Шляху, схожого на ріки Хуанхе та Янцзицзян. Але краще я розповім не про пісні, а про ієрогліфи. Хітомаро записав свої пісні за допомогою ієрогліфів. Та використав їх не стільки заради їхнього змісту, скільки заради звучання. І навіть коли було запозичено китайський ієрогліф, який означав "човен", наше слово "фуне", тобто "човен", залишилося "фуне". Бо інакше наша мова могла б обернутися в китайську. Ясна річ, це сталося не так завдяки Хітомаро, як силі богів нашої країни, що оберігали його душу. Китайські мудреці привезли в нашу країну також мистецтво каліграфії. Кукай, Тофу, Сукемаса, Юкінарі[84]... Я завжди потай до них навідувався. Зразком для них служила китайська каліграфія. Але під їхніми пензлями народжувалася нова краса. Непомітно їхні ієрогліфи перестали бути ієрогліфами Ван Сичжі та Чу Суйляна[85], а перетворилися в японські. Однак ми здобули перемогу не тільки над ієрогліфами. Наше дихання, немов морський вітер, зм'якло навіть учення Конфуція і вчення Лаоцзи – дао. Запитай жителів нашої країни. Всі вони вірять, що корабель, завантажений творами Менцзи, які в нас легко викликають роздратування, обов'язково потоне. Але бог вітру Сінато ще ні разу не вдавався до такої витівки. Навіть у такій вірі туманно проглядає сила, яка живе в нашому народі. А ви як думаєте?

Органтіно подивився розгублено на старого. Йому, незнайомому з історією цієї країни, половина красномовно сказаних речень залишилася незрозумілою.

– Після китайських мудреців до нас прийшов з Індії царевич Сіддхартхі[86]... – Продовжуючи свою розповідь, старий зірвав з куща біля доріжки троянду і з насолодою вдихнув її пахощі. Троянда була зірвана, але водночас залишилася на своєму місці. У руці старого вона здавалася туманом. – Будді судилася така ж доля. Та докладна розповідь про це, можливо, нагнала б нудьгу на тебе. Мені хотілося б звернути твою увагу лише на одне – на вчення про явлення будд в образі сінтоїстських божеств. Таке вчення переконало жителів нашої країни у тому, що богиня Охірумемуті – це те саме, що будда Дайніті[87]. Та хіба це означає перемогу богині Охірумемуті? Або перемогу були Дайніті? Можеш вважати, що в наш час більше жителів нашої країни знає про Дайніті, ніж про Охірумемуті. Але чи в їхніх снах Дайніті не набере вигляду богині Охірумемуті, а не індійського Будди? Я разом з Сінраном і Нітіреном[88] прогулювався тут цвіту шореї[89]. Будда, якому вони ревно поклоняються, – зовсім не чорнолиций з німбом над головою, а рідний брат нашого любого, сповненого величі принца Дзьогу[90]... Але довгу розмову про це, як обіцяв, я припиняю. Одне слово, я хочу сказати, що ніхто нас не переможе, навіть якщо прийде в нашу країну так, як ваш Деусу.

– Та постривай. Ти от таке кажеш... – перебив його Органтіно, – а сьогодні кілька самураїв перейшли в нашу святу віру.

- І нехай переходять! Якщо йдеться про перехід в іншу віру, то більшість жителів нашої країни сприйняли вчення Сіддхартхі. Однак наша сила полягає не в тому, щоб руйнувати. Вона в тому, щоб перетворювати.

Старий кинув троянду. Відірвавшись від руки, вона миттю розтанула у відблисках вечірньої заграви.

- Справді ваша сила в тому, щоб перетворювати? Але ж так буває не лише у вас. У будь-якій країні... скажімо, навіть злі духи, яких у Греції вважали богами...

- Великий Пан[91] умер. Та, можливо, що й Пан одного дня воскресне. А от ми все ще живемо.

Органтіно з подивом скоса глянув на старого.

- Ти знаєш Пана?

- Про нього написано у книгах з горизонтальним письмом, які привезли сини даймо[92] Кюсю із західних країн... Та зараз мова йде про те, що не можна втрачати пильності, навіть якщо сила перетворювати належить не тільки нам. Навіть навпаки - саме тому я хотів би, щоб ти був насторожі. Бо ми - старі боги. Як і грецькі, ми бачили досвіток цього світу.

- Та все одно Деусу переможе.

Органтіно вперто повторив те саме. Але старий, ніби нічого й не чуючи, провадив далі:

- Кілька днів тому я зустрівся з грецьким моряком, який висадився на західному березі нашої країни. Він не був богом, а простою людиною. Сидячи з ним на скелі при місячному світлі, я почув від нього багато чого цікавого. Про те, як його схопив одноокий бог, про богиню, яка обертала людей у свиней, про русалок з чарівними голосами... Ти знаєш, як його звати? Після зустрічі зі мною він став тутешнім жителем. Кажуть, що тепер його називають Юрівака[93]. Тому будь насторожі. Не кажи, що Деусу обов'язково переможе. Хоч би скільки поширювалася віра в Небесного Царя, не можна стверджувати, що вона обов'язково переможе. - Старий мало-помалу стихив голос. - Може статися так, що й сам Деусу перетвориться у жителя нашої країни. Адже все, що прийшло до нас з Китаю та Індії, стало нашим. Тож і все західне мусить ним стати. Ми живемо в деревах. У мілких річках. У вітрі, що пролітає над трояндами. У вечірній зараві, що виблискує на стінах храмів. Всюди й завжди. Будь насторожі. Будь насторожі.

Його голос нарешті обірвався, і старий у ту ж мить, як тінь, розтанув у вечірній пітьмі. Водночас з дзвіниці над головою насупленого Органтіно залунав дзвін Аве Марія.

Отець Органтіно з храму Намбандзі... ні, не лише Органтіно, а й інші рудоволосі люди з горбатими носами, волочачи поли сутан серед лаврів та трояндових кущів, залитих надвечірнім світлом, повернулися на здвоєні ширми. На старовинні ширми трьохсотлітньої давності із зображенням корабля південних варварів[94], який заходить у затоку.

Прощай, отче Органтіно! Прогулюючись тепер зі своїми друзями берегом Японії, ти

дивишся на великий корабель південних варварів, над яким у золотистому тумані височить його прапор. Переміг Деусу чи богиня Охірумемуті – можливо, зараз це нелегко встановити. Доведеться зробити це згодом. Спокійно дивися на нас з берега минувшини. Навіть якщо ти разом з капітаном, що веде на шворці собаку, й негрням, що підняло над ним парасольку від сонця, канете в забуття, гуркіт гармат на чорних кораблях[95], що знову з'являться на небокраї, неодмінно порушить ваш давній сон. А до того часу... прощай, отче Органтіно! Прощай, батерен Уруган[96] із храму Намбандзі!

ТРИ СКАРБИ

I

Ліс. Троє розбійників б'ються між собою за скарби: чоботи-скороходи, кирею-невидимку і меч-гартованець. Було б за що! А то ж за старий мотлох.

1-й розбійник. Віддай кирею!

2-й розбійник. Дзуськи! Віддай меч, кажу!.. Ти чого вкрав мої чоботи?

3-й розбійник. Та це ж мої чоботи! Ти – злодій!

1-й розбійник. Я беру собі кирею.

2-й розбійник. Ач який! Чого захотів!

1-й розбійник. Як ти смієш мене бити? Та ще й красти мого меча.

3-й розбійник. Що? Киреї закортіло, злодюго?

Зчиняється колотнеча. Мимо лісовою дорогою проїжджає принц.

Принц. Гей, що ви тут затіяли? (Злазить з коня).

1-й розбійник. Це він у всьому винен. Украв меч, та ще й хоче, щоб я йому кирею віддав-

3-й розбійник. Вони обидва великі злодії. Усе в мене поцупили.

1-й розбійник. Не брешти!

2-й розбійник. Ти сам брехун!

Розбійники кидаються один на одного.

Принц. Стривайте! Стривайте! Чого ви галасуєте? Хіба не можна комусь одному дати цю стару кирею і подерті чоботи?

2-й розбійник. Е, ні! Це не проста кирея, а кирея-невидимка.

1-й розбійник. А той меч розрубує шолом з найміцнішої криці. Бо це меч-гартованець.

3-й розбійник. А це не прості чоботи, а скороходи.

Принц. Ну, якщо так, то є за що сваритися. А може б, ви не сперечалися та поділили все порівну між собою?

2-й розбійник. Спробуйте. Але я не хочу, щоб цей меч коли-небудь відтяв мені голову.

1-й розбійник. От лихо! З такою киреєю мене обкрадуть, а я і не побачу злодія.

2-й розбійник. Украсти, звісно, можна. Та хіба без чобіт утечеш?

Принц. Ви всі по-своєму маєте рацію. Тож я вам ось що пораджу: продайте все мені. Тоді не матимете клопоту.

1-й розбійник. Ну то як? Продамо?

3-й розбійник. Воно б, звісно, не погано було.

2-й розбійник. Тільки от як з ціною?

П р и н ц. З ціною ? Замість киреї я даю свій червоний плащ з мережаною обляміркою, за чоботи – черевики з самоцвітами, а за меч не пошкодую широзлотої шаблі. Ну то як? Згода?

2-й розбійник. Я готовий поміняти кирею на плащ.

1-й і 3-й розбійники. Ми теж не маємо нічого проти.

Принц. Гарзд. Отже, міняємося.

Вимінявши чоботи-скороходи, кирею-невидимку і меч-гартованець, принц сідає на коня і пускається своєю дорогою.

Принц. Де-небудь поблизу немає заїзду?

1-й розбійник. На узліссі є заїзд "Золотий ріжок". Ну, бувайте здорові!

Принц. Справді? Бувайте! (Від'їжджає).

3-й розбійник. Непогане діло ми облагодили, правда? Мені й не снилося, що можна чоботи обміняти на такі черевики. Гляньте-но. На застібці діамантовий камінь.

2-й розбійник. А хіба мій плащ не чудовий? Як одягну, то буду паном на всю губу.

1-й розбійник. І оця шабля теж чогось варта. Подивіться: рукоять і піхви зі широго золота. Ну й дурень той принц! Так продешевив!

2-й розбійник. Тс-с-с-с... І стіни мають вуха. Ходімо куди-небудь та хильнемо чарчину-другу.

Троє розбійників, жартуючи, відходять у протилежний бік.

II

Шинок заїзду "Золотий ріжок". У кутку сидить принц і гризе окраєць хліба. Крім принца, в шинку ще семеро селян.

Шинкар. Кажуть, начебто принцеса виходить заміж.

1-й селянин. Справді, є така чутка. І начебто жених – чорний король.

2-й селянин. Подейкують, ніби принцесі той король дуже осоружний.

1-й селянин. Але ж вона може йому відмовити, якщо він їй осоружний!

Шинкар. Якби не його три скарби! Кажуть, чорний король подарує нашому чоботи-скороходи, меч-гартованець і кирею-невидимку. От завидючий король і пообіцяв віддати принцесу за чорного короля.

2-й селянин. Ох, бідолашна принцеса!

1-й селянин. Невже її ніхто не зарятує ?

Шинкар. Може б, і трапився який принц. Адже країн багато. Але хіба подужаєш чорного короля ? Тому й ніхто не відважиться.

2-й селянин. Ходить чутка, нібито жадібний король поставив дракона сторожити доньку.

Шинкар. Та ні, не дракона, а вартового.

1-й селянин. Якби я умів чаклувати, найперший кинувся б рятувати принцесу.

Шинкар. Ясна річ, я теж не дав би себе випередити.

Усі сміються.

Принц (зненацька підбігаючи до селян). Не турбуйтеся! Я її врятую.

Селяни (приголомшено). Ви?!

Принц. Атож. Нехай хоч зараз об'являється той чорний король. (Згорнувши руки на грудях, обводить селян очима). Я вмиць з ним розправлюся.

Шинкар. Але ж у того короля три скарби: по-перше, чоботи-сороходи, по-друге...

Принц. Меч-гартованець? Я теж усе це маю. Гляньте на мої чоботи, на меч, на стару кирею. Вони нічим не відрізняються від того, що має чорний король.

Селяни (знову приголомшено). Ці чоботи?! Цей меч?! Ця кирея?!

Шинкар (сумніваючись). Але ж ваші чоботи подерті.

Принц. Так, подерті. А проте це чоботи-сороходи.

Шинкар. Невже?

Принц (засмучено). Ви, мабуть, гадаєте, що я брешу. Гаразд. Тоді я вам покажу, як я літаю. От тільки відчиніть двері. Я стрибну і відразу зникну.

Шинкар. Але спочатку розрахуйтеся зі мною.

Принц. Не хвилюйся. Я хутко повернуся. Яких вам дарунків принести? Іспанських динь? Чи, може, фігів з далекої Арабії?

Шинкар. Байдуже, – чого-небудь принесіть. От лише покажіть, як ви літаєте.

Принц. Гаразд. Я лечу. Раз, два, три!..

Принц щосили стрибає. Але, не долетівши до дверей, приземлюється на озадді. Селяни регочуться.

Шинкар. Я так і думав!

1-й селянин. У таких чоботях не те, що тисячу рі, а навіть два-три кени не подолаєш.

2-й селянин. Ні, принц таки стрибнув. Але він, мабуть, пролетів тисячу рі й вернувся тут же назад.

1-й селянин. Кинь жартувати. І придумав же таку нісенітницю!

Селяни регочуться. Невдаха-принц підводиться і простує до дверей.

Шинкар. Стривайте, стривайте! Хто платитиме?

Принц мовчки кидає гроші шинкареві.

2-й селянин. А де ж наші подарунки?

Принц (поклавши руку на рукоять меча). Що?

2-й селянин (сахаючись). Ні-ні, я нічого не сказав... (Наче до себе). Таким мечем легко, мабуть, голову відтяти.

Шинкар (заспокійливо). Ви ще молоді, вертайтеся до свого батька. Де вам з вашою силою подужати чорного короля. Правду кажуть люди: не можеш – не берись.

Селяни. Так і зробіть. Так і зробіть. Добра порада.

Принц. Я... я думав, що все можу. (Несподівано пускає сльозу). Мені соромно перед вами, хоч у землю западайся.

1-й селянин. Ви накиньте кирею. Може, зникнете.

Принц. Перестаньте варнякати! (Тупнувши ногою). Я таки врятую принцесу. Якщо

мої чоботи не скороходи, то принаймні в мене є меч. І кирея... (Відчайдушно). Зрештою, голими руками я їй допоможу. (Яку нестями вибігає з шинку).

Шинкар. Жаль бідолахи. Його, напевне, чорний король уб'є...

III

Сад у королівському замку. Між трояндами жебонить водограй. Спочатку нікого не видно. Згодом появляється принц у киреї.

Принц. Здається, я став невидимий, як тільки загорнувся у кирею. Бо пройшов через браму – і вартові навіть словом мене не зачепили. У цій киреї наче вітер, що шелестить у кущах троянди, легенько добудуся у покій принцеси... О, хтось іде сюди! Невже принцеса? Де б мені сховатися?.. Зрештою, навіщо? Адже все одно вона мене не побачить.

Принцеса підійшла до водограю й сумовито зітхнула.

Принцеса. Яка я нещасна! Не мине і тижня, як той гидкий чорний король повезе мене в Африку, де стільки левів і крокодилів... (Сідає на траву). Я так хочу залишитися в цьому замку! Хочу слухати, як жебонить цей водограй серед кущів троянди...

П р и н ц . О, бідолашна принцеса! Я життя не пошкодую задля неї.

Принцеса (здивовано позирає на принца). Хто ви такий?

Принц (до себе). Ой лишенько! Навіщо я заговорив?

Принцеса. А що ж тут поганого? Що з вами? Ви ж такий вродливий...

Принц. Хіба ви мене бачите?

Принцеса. Авжеж, бачу. Чого ви так дивуєтесь?

П р и н ц . І кирею бачите?

Принцеса. Атож, бачу стару кирею.

Принц (розпачливо). Але ж я невидимий.

Принцеса. Чому?

Принц. Бо на мені кирея-невидимка.

Принцеса. Це кирея чорного короля?

Принц. Ні, моя власна.

Принцеса. Та хіба вона вас ховає від людського ока?

Принц. Ховає. Адже вартові на брамі мене не затримали.

Принцеса (сміється). Що ж тут дивного? Побачивши таку стару кирею, вони, мабуть, подумали, що то слуга.

Принц. Слуга? (У розпачі присідає). У таких чоботях?

Принцеса. А що особливого у тих чоботях?

Принц. Це чоботи-скороходи.

Принцеса. Такі, як у чорного короля?

Принц. Атож... тільки от недавно я спробував летіти, та не стрибнув навіть на два кени. Правда, у мене ще є меч. Меч-гартованець, що крицю рубає.

Принцеса. А що ви хочете рубати?

Принц. От тільки зітну голову чорному королю, та й край.

Принцеса. Ви хочете викликати чорного короля на двобій?

Принц. Я не прийшов з ним битися. Я прийшов вас рятувати.

Принцеса. Справді?

Принц. Атож.

Принцеса. Ой, яка я рада!

Несподівано з'являється чорний король. Принц і принцеса здивовані.

Чорний король. Добридень! Я щойно прилетів з Африки. Як вам подобаються мої чоботи?

Принцеса (холодно). Можете вертатися в свою Африку.

Чорний король. Е, ні. Сьогодні я хочу з вами докладно поговорити. (Дивиться на принца). А отой слуга – хто це?

Принц. Слуга? (Роздратовано підводиться на ноги). Я – принц. Я прийшов рятувати принцесу. Поки я тут, ніхто не зважиться пальцем її торкнутися.

Чорний король (з удаваною чемністю). Я маю три скарби. Ви це знаєте?

Принц. Меч, чоботи і кирею? Певна річ, у своїх чоботях я не стрибну на один тьо. Та, я гадаю, і ви у своїх разом з принцесою теж не зможете полетіти на тисячу рі. Погляньте на мою кирею. Тільки завдяки їй я добрався сюди. Вартові подумали, що я слуга. Виходить, кирея мене сховала.

Чорний король (зареготавшись). Яке зухвальство! Ви лишень подивіться, на що здатна моя кирея. (Одягає кирею і вмиє щезає).

Принцеса (сплескуючи в долоні). О, зник! Коли його немає, я така рада!

Принц. Така кирея – вигідна річ. Тепер вона була б нам до речі.

Чорний король (раптово з'являється роздратований). Кажете, до речі. А мені вона не потрібна. (Скидає кирею на землю). Мені досить меча. (Видивляється на принца). Ви хочете позбавити мене щастя. Я пропоную чесну гру. Мій меч рубає навіть крицю. Тож вашу голову вмиє зітне. (Витягає меч з піхов).

Принцеса (схопившись обороняти принца). Якщо ваш меч і крицю рубає, то, напевне, легко проткне мені груди. Ну, коліть мене! Коліть!

Чорний король (відсахнувшись). Я не можу вас поранити.

Принцеса (глузливо). Виходить, ваш меч не може проткнути мені грудей? А ви ж казали, ніби він і крицю рубає навіпіл!

Принц. Постривайте! (Стримуючи принцесу). Король правду каже. Я його ворог, тож нам належить у чесній боротьбі звести рахунок. (До короля). Ну, починаймо! (Висмикує меч).

Чорний король. Ти хоч і молодий, а, бачу, відважний. Я тебе за одним махом на той світ зажену.

Чорний король і принц стинаються мечами. І вмиє королівський меч розрубуює, як скалку, принців меч.

Чорний король. Ну то як?

Принц. Меч, звісно, ви розрубали, але я все одно сміюся з вас.

Чорний король. Будемо далі битися?

Принц. Ясна річ, будемо.

Чорний король. А може, краще перестати? (Кидає меч на землю). Ви переможені, тож навіщо мені тепер меч?

Принц (зачудовано дивиться на короля). Чому?

Чорний король. Чому? Якби я вас забив, то принцеса ще дужче мене зненавиділа б. Ви хіба цього не розумієте?

Принц. Чого ж ні? Розумію. Бо, здається, і ви збагнули.

Чорний король (задумливо). Я думав, що завдяки трьом скарбам заповоню принцесу. Але я помилився.

Принц (кладучи руку королеві на плече). А я думав, що, маючи три скарби, зможу принцесу врятувати. Але я теж помилився.

Чорний король. Так, ми обидва помилилися. (Бере принца за руку). А чи не краще нам замиритися? Прийміть моє вибачення.

Принц. І ви мені теж пробачте. Тепер, здається, не видно, хто з нас переможений, а хто переможець.

Чорний король. Я вас переміг. Але я і себе переміг. (До принцеси). Я повертаюся до Африки. А ви живіть у спокої. Принців меч не розрубав криці, а натомість уразив твердіше за неї ваше серце. На ваше весілля я хочу подарувати вам три скарби: меч, чоботи й кирею. З тими скарбами вам не страшний ніякий ворог. А якщо все-таки якийсь лиходій порушить ваш спокій, дайте мені знати, і я вмиг прискочу з п'ятдесятьма тисячами чорних вершників і покараю нахабу. (Сумовито). Для зустрічі з вами в африканській столиці я вибудував мармуровий палац. Навколо нього цвіте лотос. (Принцові). Будь ласка, коли-небудь узуйте чоботи-скороходи й завітайте до мене в гостину.

П р и н ц . Я вам дуже вдячний за запрошення.

Принцеса (причіплює королеві до грудей троянду). Я вам завдала чимало неприємностей. Я навіть уві сні не подумала б, що ви така добра людина. Пробачте. Я перед вами винна. (Припавши до грудей чорного короля, плаче, як мала дитина).

Чорний король (гладить принцесу по голові). Дякую за добре слово. Зрештою, я не злий дух. Нечиста сила у подібні чорного короля трапляється лише в казках. (До принца). Правда?

Принц. Авжеж. (Повертаючись до глядачів). Шановні панове! Ми всі троє прозріли. Лише в казках ви натрапляєте на злого, як нечиста сила, чорного короля і принца з трьома скарбами. Тепер нам відкрилися очі, тож: не годиться жити в казці. Перед нами далеко в тумані простелився широкий-широкий світ. Із саду, де цвітуть троянди й жебонить водограй, ми підемо разом у цей світ. У широкий світ! В огидний і водночас прекрасний, великий чарівний світ! Ми не знаємо, що нас очікує в ньому: страждання чи радість. Та ми знаємо, що сміливо, наче військовий загін, підемо у цей світ.

ВАГОНЕТКА

Коли між Одаворою та Атамі заходилися прокладати вузькоколійку, Рьохееві минуло вісім років. Майже щодня він вибігав за царину і видивлявся на будівництво залізниці. Власне, не вона його цікавила – його вабили вагонетки, що ними перевозили

землю.

Двоє копачів, бувало, накидають ґрунту, стануть на вагонетку, і вона сама швидко котиться вниз. Пильно стежачи, як вагонетка хилитається з боку на бік, як плюскочуться на вітрі поли робітничих курток, як вужем звивається колія, Рьохей усім серцем прагнув стати чорноробом. "Якби то хоч один-однісінький раз поїздити з робітниками на вагонетці!" – не давала спокою думка. Доїжджаючи кінця залізничної колії на рівнині, край села, вагонетка спинялася, і тої ж миті копачі притьмом зіскакували, перевертали вагонетку й висипали землю на купу. Тоді почали штовхати вагонетку під гору. "Якби мені не те що їхати, а хоч пхати вгору дозволили!" – думав собі Рьохей.

Якось надвечір, на початку лютого, Рьохей з молодшим братом і братовим однолітком, сусідським хлопцем, подалися в кінець села, де у вечірньому присмерку стояли рядком обляпані грязюкою вагонетки. Поблизу не було живої душі. Трійко хлоп'ят підступили до крайньої і зрушили її з місця. Вагонетка закрипіла. Рьохей аж злякався того скреготу. Та за хвилю оговтався. Вагонетка, порипуючи, під напором хлопчаків поволі сунула вгору. За кенів[97] отак з десять дорога відразу покрутішала. Тепер уже несла було втрьох штовхати вагонетку під гору. Хоч як хлоп'ята впрівали коло неї, а вона скочувалася назад, волочучи і їх за собою. Аж ось Рьохей щось зметикував й озвався до своїх молодших друзів:

– А чи не сісти нам, га?

Хлопчаки повискакували на вагонетку. Спочатку помалу, а згодом щораз швидше вона помчала колією вниз. Навколишній краєвид, мов розчахнутий навіп, швидко поплав перед очима. Рьохей не тямився від радощів, відчуваючи, як у лице дмухає вечірня прохолода. За яких дві-три хвилини вагонетка знову стояла на кінцевій зупинці.

– Може б, іще раз попхати, га? – і Рьохей разом з молодшими товаришами взявся штовхати вагонетку вгору. Та не встигли вони зрушити її з місця, як позаду почулася чиясь хода, тут же хтось грізно крикнув:

– Гей, шибеники! Хто вам дозволив чіпати вагонетку?

Поблизу стояв високий робітник у пошарпаній робочій куртці та з недоречним у таку пору солом'яним брилем на голові. Хлоп'ята дали чимдуж драла, а оглянулися лише тоді, як відбігли на п'ять-шість кенів.

Хоч іще не раз доводилося Рьохеєві проходити мимо будівництва, але відтоді йому вже не кортіло поїздити на вагонетці. Ще й досі в пам'яті закарбувалася постать того робітника, його приплюснутий, жовтий у сутінках бриль. Щоправда, спогад цей щороку блідне.

Минуло днів з десять після того випадку. І от якось пополудні Рьохей сам-один стояв недалеко від колії і стежив за вагонетками. Цього разу, крім вагонеток із землею, Рьохей помітив одну зі шпалами, що піднімалася вгору, здається, головною колією. Вагонетку штовхало двоє парубків. Тільки-но Рьохей запримітив їх, як відчув, що з ними можна легко поладнати. "Якби тільки не сварились!" – подумав собі Рьохей і підскочив до вагонетки.

- Дядечку, дайте поштовхати.

Один з парубків, у смугастій сорочці, не зводячи понуреної голови, відказав приязно:

- А чом би й ні, ходи штовхай!

Упершись руками в вагонетку між парубками, Рьохей що було сил взявся пхати.

- Та ти, я бачу, силач! - похвалив Рьохея той, з цигаркою за вухом.

А тим часом дорога стала пологішою.

- Можеш перепочити, - почув Рьохей, та анітрохи не зважав на ці слова, хоч парубки вже випродалися. Нарешті Рьохей не втримався і боязко поспитав:

- Можна мені й далі штовхати?

- Атож. Чого ж ні? - водночас відповіли обидва робітники. "Ото добрі люди!" - подумав собі Рьохей.

Вагонетка проїхала якого півкілометра, і дорога знову покрутішала; обабіч колії у мандаринових садах грілися на сонці жовті плоди. "Як добре, що доводиться їхати під гору! Є нагода поштовхати", - подумки розмовляв з собою Рьохей, натужно підпихаючи вагонетку.

Тільки вагонетка опинилася серед мандаринових садів, як ураз колія почала збігати вниз. Парубок у смугастій сорочці гукнув Рьохеєві: " Сідай!" - і миттю той зіп'явся на вагонетку. Ледь всі троє повсідалися, вагонетка, розтинаючи повітря, випоєне запахом мандаринів, прудко помчала вниз. "Далебі, ліпше їхати згори, ніж випихати нагору", - озираючись довкола, міркував Рьохей. Вітер роздував його хаорі, наче вітрило. "Чим частіше доведеться випихати під гору, тим частіше можна буде любесенько попоїздити".

Вагонетка домчала до бамбукових чагарів і стала. Всі троє знову взялися її підпихати. Небавом з обох боків колію обступив мішаний ліс. Подекуди на взгір'ї поржавілі рейки вкрилися опалим листям. Коли вагонетка піднялася на гору, під високою кручею показалася холодна морська широчінь. І тут Рьохей відчув, що забився надто далеко від дому.

Знову всі троє посідали на вагонетку й вона, минаючи пра-воруч море, помчала попід віттям дерев. Але Рьохей вже не почував, як раніше, радощів. "Якби то вернутися додому!" - благально шептав він. Та поки вагонетка не доїде до потрібного місця, про повернення, звісно, годі й думати. Це Рьохей добре розумів.

Незабаром вагонетка спинилася перед чайною, що над її солом'яною стріхою височіло гірське урвище. Зайшовши у хатину, парубки в товаристві господині з немовлям за плечима неквапом заходилися пити чай. Самотній Рьохей знервовано почав оглядати вагонетку: дощаний спід її геть був оббризканий болотом.

Невдовзі з чайної вийшов робітник, що в нього за вухом стирчала цигарка, наблизився до Рьохея і тицьнув йому загорнуті в газету дешеві тістечка. Рьохей похмуро сказав: "Дякую". Та збагнувши, що поводить нечемно, вийняв з пакетика тістечко і, немов прагнучи загладити свою провину, підніс до рота. Тістечко відгонило нафтою, що, напевне, всоталася в папір. Штовхаючи вагонетку, всі троє положистим

схилом бралися вгору. Хоч Рьохей і тримався за вагонетку, та думав тепер про зовсім інше.

По той бік гори теж була чайна. Робітники зайшли й туди, а у Рьохея на вагонетці тільки й думки, що про повернення.

На вітах квітучої сливи перед хатиною згасали останні сонячні зблиски. "Смеркає", – подумав Рьохей і захвилювався, навіть сидіти перехотілося. Тож, аби згаяти час, штурхне колесо або візьметься підпихати вагонетку, хоч знає, що не подужає зрушити її з місця.

Тим часом робітники вийшли надвір, наблизились до вагонетки і, спершись на шпали, озвалися:

– Ти вертай додому, бо ми заночуємо, – сказав перший.

– Якщо спізнишся, то вдома турбуватимуться, – додав інший.

Рьохееві похололо у п'ятах. У голові майнула думка, що от-от зайдуть сутінки, що звідси додому втричі довша дорога, ніж з Івамура, де він був минулої осені з мамою, що доведеться самому тюпати в такий далекий світ, – і на очі навернулися сльози. "Та сльозами не зарадиш – не гоже плакати", – подумав Рьохей. Насилу вклонившись парубкам, він притьмом дременув понад колією.

Якийсь час хлопець біг, як у нестямі. Пакетик тістечок за пазухою заважав – Рьохей його пожбурих; аби швидше дістатись додому, покидав і дзорі. Хоч камінці й кололи крізь вутленькі табі, а все-таки ногам стало легше. Обминаючи ліворуч море, Рьохей жваво подерся крутим схилом. На очі набігали сльози, обличчя перелякано кривилося, але Рьохей, захеканий, змагаючи втому, біг і біг без упину.

А коли добіг до бамбукових чагарів, вечірній серпанок у небі над горою Хіганеяма почав згасати. Серце калатало щораз дужче. Йому здалося, що він біжить не тою дорогою, якою сюди приїхав, і ще більше захвилювався. Відчувши, що вся одежа набралась потом, Рьохей, ні на мить не спиняючись, кинув на дорогу й хаорі.

Досягти мандаринових садів, хлопець помітив, що навколо залягла темрява, "Тільки б урятуватися", – думав він, спотикався, падав і біг далі.

Нарешті далеко в пітьмі заміріло будівництво вузькоколійки, і в Рьохея з очей мало не бризнули сльози. Та він тільки зарюмсав і мчав далі.

Коли хлопець опинився у селі, у будинках обабіч вулиці вже світилися електричні вогні. У тому світлі Рьохей ясно побачив, як з голови його струмує пара. Побачивши заспаного хлопця, жінки біля криниці й чоловіки, що верталися з поля, занепокоєно перепитували: "Що сталося? Що з тобою?" Та Рьохей, як німий, пробігав уже мимо якогось яскравого будинку – бакалійної крамнички чи, може, перукарні.

А от і поріг батьківського дому. Рьохей не стерпів і ревно заплакав. На його плач мерщій примчали тато й мама. Стривожена ненька хотіла його приголубити, але не могла – хлопчина пручався, не вгавав. Либонь, той плач далеченько розлягався, якщо під дверима набігалося так багато сусідів. Усім кортіло знати, що сталося з дитиною. І хоч як хлопця втихомирювали, а йому несила було погамувати плач. Згадуючи про довгу дорогу, яку довелося пробігти, про недавній розпач, він голосно хлипав і ніяк не

міг заспокоїтися...

У двадцять шість років Рьохей з жінкою і дитиною переїхав до Токіо. Тепер на другому поверсі в редакції одного часопису він орудує червоним олівцем коректора. Але ще й зараз подеколи безпричинно йому на думку навертається та пригода. А хіба безпричинно?.. У втомлених мирською суєтою очах, як і колись, мигає імлистий чагарник і згориста дорога...

САД

Початок

То був сад старовинної родини Накамура, господарів заїзду для вельможних гостей.

Протягом яких десяти років по реставрації Мейдзі сад ще зберігав свій первісний вигляд: ясніла спокійна гладінь ставка, формою схожого на диню-горлатку, звисало віття сосни, посадженої на штучному пагорбі, ще стояли альтанки "Хатина перелітного журавля" і "Павільйон очищення душі", з кручі, що підступала до ставка, ненастанно збігав водоспад, серед кущів жовтої шипшини виднів пам'ятний від часу відвідин принцеси Кадзу[98] кам'яний ліхтар. А проте вже тоді не важко було запримітити перші ознаки запустіння. Надто напровесні. Коли дерева у саду й за його огорожею бросилися молодим пагінням, ще явніш відчувалося, що на мальовничому тлі, витвореному людськими руками, розбуялася тривожлива дика сила.

Життя суворого інкьо[99] збігало безтурботно: сидючи біля kotaцу[100] в головному будинку, що вікнами виходив у сад, він гуляв у карти або го[101] з дружиною, яку мучили пархи. Щоправда, коли жінка вигравала поспіль п'ять-шість разів, перестарілий голова родини насправжки скипав гнівом. Старший син Бунсіцу, успадкувавши господарство, одружився з двоюрідною сестрою і став мешкати в тісному флігелі, що сполучався з головною частиною будинку терасою.

Бунсіцу вдався гарячкуватий: його остерігалися не лише слабкосила дружина та молодші брати, але й сам батько. Лише Сейґецу, вбогий мандрівний поет, зупиняючись на ночівлю у заїзді, був у нього частим гостем. І дивна річ – старший син не жалів саке для нього, радо приймав бурлаку й слухав його вірші. Досі збереглися такі строфи: "Ще у горах пахнуть квіти – І луна зозулин спів" (Сейґецу): "Тут і там посеред скель – Водоспадів ясний зблиск" (Бунсіцу). Молодші брати – середульший пристав зятем у сім'ю рисоторговця, наймолодший знайшов собі роботу на великій ґуральні в містечку за яких п'ять-шість рі від дому – неначе змовившись, рідко навідувалися до батьківської оселі. Бо молодший, крім того, що працював далеко, віддавна не жив зі старшим у злагоді. А середульший – той зовсім пустився берега й навіть до тестя не повертався.

За два-три роки сад ще більше запустів. У ставку з'явилися водорості, всохло кілька дерев. Тим часом одного посушливого літа старий голова родини несподівано переставився на той світ від крововиливу в мозок. Яких чотири дні перед смертю напідпитку він бачив, як до "Павільйону очищення душі" по той бік ставка кілька разів заходив куге[102]. Принаймні так йому білого дня привиділося. Наступного року напочатку літа середульший син, обікравши тестя, утік світ за очі з прислужницею з чайного будиночка. Восени того ж року жінка старшого сина породила хлопця-

недоноска.

По батьковій смерті старший син став мешкати з матір'ю у головному будинку, звільнений флігель винайняв директор місцевої початкової школи. Ревний прихильник теорії утилітаризму Юкіті Фукудзави[103] директор школи таки переконав старшого сина посадити в саду плодові дерева. Того року, як тільки настала весна, серед звичайних сосен і верб у саду барвисто зацвіли персики, абрикоси й тернослив. Часто, прогулюючись зі старшим сином по саду, директор школи зауважував: "Бачте, таким чином ви зразу двох зайців убили: цвітом можете милуватися і користь буде". Однак після того штучний пагорбок, ставок й альтанки ще більше, ніж колись, здавалися жалюгідними – до природного запустіння долучився занепад, спричинений людськими руками.

Восени в горах, що підступали до ставка, спалахнула небачена досі пожежа. Відтоді водоспад пересох. А коли замело снігом, захворів молодий голова родини, старший син. Лікар виявив у нього сухоти, або, як тепер кажуть, туберкульоз. Вимушений часто лежати в постелі, старший син ставав дедалі дратливіший. От, приміром, завітав додому молодший брат з новорічним привітанням, а він завів з ним суперечку й наприкінці шпурнув у брата грілкою. Після того молодший брат навіть на похорон старшого не прийшов. Старший брат, укритий москітною сіткою, спустив дух через рік перед очима дружини, що сиділа ночами біля нього. "Жаби скрекочуть... Що з Сейгецу?" – були його останні слова. А Сейгецу, якому, либонь, обрид тутешній краєвид, уже давно не з'являвся по милостиню.

По першій річниці братової смерті молодший брат оженився з донькою хазяїна гуральні й переселився з молодою дружиною у батьківський флігель, що його звільнив директор школи, переходячи на іншу посаду. Молоде подружжя привезло чорнолаковану шафу, світлицю оздобило рожевою і білою ватою[104]. А тим часом у головному будинку заслабла жінка старшого сина. На ту ж хворобу, від якої помер чоловік. Єдиний син, Реніті, що залишився після смерті батька, спав з бабусею, бо мати харкала кров'ю. Укладаючись на сон, стара неодмінно закутувала голову рушником. Та пізньої ночі щурі все одно приходили, принаджувані запахом пархів. А якщо стара забувала про рушник, вони кусали її в голову. Наприкінці того ж року згасла, як свічка, жінка найстаршого сина. На другий день після похорону під тягарем снігу завалилася "Хатина перелітного журавля".

Знову настала весна. Зарості навколо каламутного ставка і "Павільйону очищення душі" зазеленіли молодими пагінцями.

Продовження

Якось надвечір одної похмурої днини, що обіцяла сніговицю, на десятий рік після втечі з прислужницею чайного будиночка до батьківської оселі повернувся середульший син. Хоч, правда, це вже не була батькова домівка, а братова.

Повернувшись додому, середульший син, слабкий на заразну хворобу, цілими днями лежав біля котацу в кімнаті Будди. У великому божнику стояли таблички з іменами батька й старшого брата. Щоб не бачити цих табличок, він замкнув дверцята божника.

З матір'ю, братом і його жінкою майже не зустрічався. Хіба що під час сніданку, обіду й вечері. Лише сирота Реніті часто навідувався до нього. На грифельній дощечці він малював хлопцеві гори й кораблі. Іноді на дощечці невправною рукою намагався передати в картинці слова стародавньої пісні: "Зацвіли на Мукодзіма вишні. О сестрице, вийди з чайного будиночка..."

Тим часом знову прийшла весна. У саду між вибуялими кущами й травною скупю зацвіли персики й абрикоси, тьмяна поверхня ставка відбивала обриси "Павільйону очищення душі". А середульший брат усе одно не виходив надвір і здебільше куняв навіть у білий день. Одного разу до нього долинули звуки сямісена[105] й уривки пісні: "А тоді в битві під Сува - Родич Мацумото, князь Йосіе - При гарматах у фортеці - Сам вельможний був..." Лежачи, середульший син злегка підвів голову. То, напевне, мати грала на сямісені та приспівувала. "Пишний був його убір - У той ясний день - Величаво і хоробро виступав на бій - Славний лицар і герой". Мабуть, мати співала онукові про подію, зображену на картині Оцу. Ту пісню, вельми популярну двадцять-тридцять років тому, суворий інкьо перейняв від якоїсь ойран[106]. "Ворожа куля в груди влучить - Цього не минути - Дороге життя його - На мості Тойо - Як росинка на траві - Хочі пропаде - Та до кінця світу - Слава буде жити..." Очі зарощеного середульшого сина горіли чарівним блиском.

Минуло заледве три дні, й молодший син помітив, що за штучним пагорбом, порослим кременою, середульший, захекавшись, натужно орудує сапою. В його постаті було щось кумедне, та водночас проглядало завзяття. "Що робиш, брате?" - стиснувши зубами цигарку, молодший брат озвався ззаду до середульшого. "Я? - немов засліплений яскравим світлом, той підвів очі. - Надумав прокопати струмок". - "Навіщо?" - "Хочу зробити сад таким, яким був колись". Молодший брат більше не перепитував, а лише посміхнувся.

Середульший брат щодня, не покладаючи рук, копав струмок. Однак йому, підточеному хворобою, така робота була не до снаги. Він легко втомлювався, на його непризвичаєних до такої праці руках виступали пухирці, кривавилися нігті. Часто він цілком знемагав, кидав сапу й, наче мертвий, лягав на землю. Квіти й листя дерев перед його очима тоді розпливалися у мареві, що вповивало сад. Перепочивши трохи, він підводився на неслухняні ноги й хапався до роботи. Збігали дні, а сад майже не змінився: ставок густо заріс осокою, між деревами буяли непролазні хащі. А коли опадав цвіт персиків й абрикосів, сад видавався ще більш занедбаним. Усі вдома - старе й мале - байдуже споглядали намагання середульшого сина. Заповзятливого молодшого сина більше цікавила ціна на рис і кокони шовкопрядів, ніж сад. Його дружина суто по-жіночому відчувала огиду до хвороби дівера. А мати побоювалася, що оте копирсання в землі нашкодить синовому здоров'ю. Однак той ні на що не зважав, а заходився у супереч людям і природі відчайдушно перетворювати сад.

Якось уранці після дощу, вийшовши в сад, він побачив, що Реніті обкладає камінням струмок, порослий з обох боків кременою. "Дядю! - хлопець підвів зраділі очі. - Можна я вам віднині помагатиму?" - "Ну, що ж, помагай", - обличчя середульшого

сина заясніло давно не баченим лагідним усміхом. Відтоді Реніті, опинившись надворі, завжди квапився на підмогу дядькові. Сідаючи на перепочинок, середульший син розважав небожа оповідями про море, залізницю, Токіо. Покусуючи зелені сливи, Реніті зачудовано слухав про ті неznані йому дива.

Того року в дощову пору стояла посуха. Під палючим сонцем, байдужі до трав'янистих випарів, німічний дядько і молодий небіж поволі розчищали ставок, вирубували кущі. Та, долаючи зовнішні перешкоди, вони натрапляли на внутрішні. Перед очима середульшого сина привидом зринав давній сад. Та йому ніяк не пригадувалися подробиці: де росли дерева і пролягали стежки. Часто під час роботи він зненацька спирався на сапилно й задумливо озирався навкруги. "Що таке?" – Реніті кидав на дядька стривожений погляд. "Що тут колись росло? – спітнілий дядько промовляв наче сам до себе. – Цього клена, здається, тут не було". Реніті мовчки слухав і брудними руками душив мурашок.

Були також інші внутрішні перешкоди. Якраз серед літа з постійної перевтоми в середульшого сина наче розум відібрало: часто можна було спостерігати, як він закидає розкопаний ставок, як на місці викорчуваної сосни садить іншу. Та найбільше хлопця розсердило, що дядько порубав на пакілля вербу над ставком. "Ви ж нещодавно її посадили", – Реніті пильно глянув дядькові в очі. "Невже? Я зовсім не тямлю, що роблю". Середульший син втупився засмученим поглядом у залитий сонячним блиском ставок.

Однак восени серед буйної трави й кущів уже проступили нечіткі обриси саду. Звісно, не можна було порівнювати його з давнім садом. Адже "Хатина перелітного журавля" завалилася, а водоспад пересох. Майже нічого не залишилося від витонченої краси, витвореної руками славетного садового майстра. А проте сад існував. У спокійній гладіні ставка віддзеркалювався округлястий штучний пагорб, перед "Павільйоном очищення душі" висіло соснове віття. В той-таки час, як сад поновився, середульший син цілком занедужав.

Гарячка ні на день не спадала, в суглобах боліло. "Ти занадто старався", – безперестанно дорікала мати, сидячи в головах у хворого. Однак середульший син почувався щасливим. Звісно, дещо годилося б переробити. Та що ж тут удієш? Принаймні не марно попрацював. Він був задоволений. Десятирічна каторжна робота навчила його коритися долі, а покора допомогла йому.

Наприкінці осені непомітно для рідних середульший син упокоївся. Реніті перший побачив, що дядько вмер. Зойкнувши, він побіг терасою до флігеля, і вмить уся родина зібралася навколо покійного. "Подивіться. Брат ніби всміхається, – молодший син обернувся до матері. – О, сьогодні дверцята божника відчинені", – додав він, перевівши погляд на божник.

По смерті дядька Реніті часто наодинці сидів у "Павільйоні очищення душі", збентеженим поглядом озираючи осінній ставок і дерева...

Кінець

То був сад старовинної родини Накамура, господарів заїзду для вельможних гостей.

Вернувшись у свій первісний стан, сад проіснував ще з десять років і був зруйнований разом з будинком. На його місці збудували залізничну станцію, перед нею ресторанчик.

З родини Накамура не залишилося нікого: стара мати давно вмерла, наймолодший син, зазнавши банкрутства, подався в Осаку.

Щодня через станцію проїжджали поїзди. У приміщенні станції край столу сидів молодий начальник. У вільну від роботи часинку він поглядав на блакитні гори й розмовляв з тутешнім службовцем станції. Правда, у тій розмові ані разу не згадувалось про родину Накамура. Тим паче ніхто навіть не думав, що тут колись був штучний пагорб і стояли альтанки.

А в той час Реніті стояв за мольбертом у студії європейського живопису в токійському кварталі Акасака. Вся атмосфера студії – світле горішне вікно, запах олійних фарб, натурниця із зачіскою момоваре[107] – не мала жодного зв'язку з його рідним домом. Однак, водячи пензлем по полотнині, він часто бачив перед собою зажурене обличчя старої людини. Те обличчя всміхалося і так озивалося до нього, втомленого безперервною працею: "Змалечку ти помагав мені в роботі. А тепер я допоможу тобі..."

Ще й нині Реніті живе у злиднях, але щодня малює олійними фарбами. Про наймолодшого ж сина нема ні слуху ні духу.

ПАННА РОКУНОМІЯ

I

Батько панни Рокуномії походив із знатного роду – його мати була дочкою колишнього імператора. Та, будучи людиною старосвітських поглядів, відсталою від часу, він не піднявся по службовій драбині вище від хьобунотайфу[108]. Панна жила разом з батьками в невисокому будинку неподалік Рокуномії, через що й називали її "панна Рокуномія".

Батьки берегли її як зіницю ока. Однак, також за старим звичаєм, самі не шукали для неї нареченого, а тільки нетерпляче ждали, що хтось до неї засватається. Як і навчали батько й мати, панна проводила свої дні статечно й скромно. То було існування без будь-якого горя, але й без будь-якої радості. Та необізнана з життям, вона не відчувала особливого незадоволення. "Аби тільки батько з матір'ю були здорові!" – думала панна.

Сакури, що звисали над старим ставком, рік за роком скупі вкривалися цвітом. А тим часом краса панни, досягши зрілості, почала мало-помалу блякнути. Батько, її опора, що вже здавна приохотився до sake, раптом помер. А через півроку від безперервного тужіння за непоправною втратою вслід за ним на той світ пішла й мати. Панна не стільки засмутилась, як розгубилася. Бо в неї, пещеної батьком і матір'ю дитини, крім годувальниці, насправді не залишилося на світі жодної близької людини.

Годувальниця ревно, не шкодуючи сил, працювала заради панни. Але успадковані з роду в рід перламутрова скринька та срібна курильниця непомітно одна за одною зникли з дому. Водночас почали звільнятися з роботи слуги й служниці. І панні

поступово ставало ясно, що таке життєві труднощі. Та от як собі зарадити – це було їй не під силу. В порожніх покоях, як і колись, вона віддавалася своїм одноманітним розвагам – грала на кото[109] й складала танка[110].

Та от одного осіннього вечора годувальниця підійшла до панни й неквапливо сказала:

– Племянник-монах доручив мені передати, що якийсь благородний добродій, попередній правитель провінції Там-ба, хотів би з вами зустрітися. Оскільки він гарної зовнішності, з добрим серцем, а його батько близький до придворної знаті, то чи не погодилися б ви з ним побачитися? Гадаю, це було б трохи краще, ніж жити в такій скруті.

Панна тихо захлипала. Віддатися тому чоловікові – все одно що продати своє тіло заради того, щоб врятуватися від злиднів. Ясна річ, вона знала, що на світі й таке трапляється часто. Та коли це торкнулося її самої, її журба була ні з чим незрівнянна. І, сидючи незворушно перед годувальницею, панна під шум вітру між листям пуерарії довго прикривала обличчя рукавом кімоно.

II

Та все-таки вона мимоволі почала щоночі зустрічатися з цим чоловіком. Як і казала годувальниця, він був добросердечним. Як і годилося, з благородними рисами обличчя. А крім того, майже всім було зрозуміло, що зачарований красою панни, він забув про все на світі. Звичайно, й панна не відчувала до нього неприязні. Іноді навіть думала про нього як про свою надійну опору. Та коли, засліплена світильником, лежала з ним уночі за ширмою з метеликами та птахами, не відчувала радості.

А тим часом дім потроху оживав. З'явилися нові чорні лаковані полицки й бамбукові штори, побільшало слуг. Ясна річ, годувальниця господарювала ще жвавіше, ніж колись. А проте навіть такі зміни панна сприймала лише з сумом в очах.

Однієї дощової ночі, сидючи з панною за саке, чоловік розповів їй одну жахливу історію, яка начебто сталася в провінції Тамба. Мовляв, один мандрівник по дорозі із столиці до Ідзумодзі заночував у підніжжі гори Оеяма. Дружина господаря готелю саме тієї ночі благополучно народила дівчинку. Та мандрівник бачив, як з кімнати породіллі швидкою ходою вийшов високий незнайомиць. Кинувши через плече: "Восьмирічною накладе на себе руки", – незнайомиць раптом кудись зник. Через вісім років той самий мандрівник, повертаючись цього разу у столицю, переночував у тому ж готелі. І от виявилось, що дівчинка на восьмому році життя справді загинула – впавши з дерева, наткнулася на серп. От про що, власне, була розповідь. Почувши її, панна злякалася невідворотності людської долі – долі, яка завдяки чоловічій підтримці склалася в неї все-таки краще, ніж у тієї дівчинки. "Не залишається нічого іншого, як віддатися плинові часу" – думала вона, й на її обличчі зблиснула чарівна усмішка.

Гілля сосен, що нависало над дахом, не один раз згиналося під тягарем снігу. Як і колись, панна удень перебирала струни кото або грала в сумороку[111], а вночі, лежачи на постелі з чоловіком, слухала, як качки спускаються на ставок. То були дні майже без журби, але й без радості. Але панна, як і досі, в такому тужливому спокої

знаходила примарне задоволення.

Однак і цьому спокою несподівано швидко настав кінець. Однієї ночі напровесні, залишившись з панною наодинці, чоловік через силу сказав:

- Зустрічаюся з вами сьогодні востаннє.

Його батько отримав нове призначення – посаду правителя провінції Муцу. А тому й син мав поїхати разом з ним у засніжену глушину. Ясна річ, розлучатися з панною чоловікові було надзвичайно важко. Та оскільки він зробив панну своєю дружиною таємно, то зізнатися тепер батькові вже не міг. Він довго їй це пояснював, перебиваючи слова зітханнями.

- Та через п'ять років служба закінчиться. З передчуттям радості чекайте нашої зустрічі.

Панна впала долілиць і заплакала. Розлучатися з чоловіком, якого хоч і не любила, але вважала своєю опорою, було вкрай гірко – словами не опишеш. Погладжуючи панну по спині, чоловік втішав її та підбадьорював. Але і в нього за кожним другим словом від сліз тремтів голос.

Ні про що не здогадуючись, у кімнату зайшла годувальниця в супроводі молодих служниць – принесла глечик саке й низенький столик. Принесла, розповідаючи, що на сакурах, які звисають над старим ставком, розпустилися бруньки.

III

Минуло п'ять років, і знову настала весна. Але чоловік, що поїхав у північний край, так і не повернувся у столицю. А тим часом усі слуги, як один, кудись порозбігалися, а східні покої панни якось під час великої бурі розвалилися. Відтоді оселею панни, а разом з нею й годувальниці, стала прибудова для слуг. Хоча прибудова називалася оселею, та була такою тісною й занедбаною, що ледве захищала від роси та дощу. Коли вони переселилися, годувальниця не могла дивитися на нещасну панну без сліз. А бувало й так, що безпричинно сердилася.

Звичайно, жилося їм тяжко. Шафки вже давно зникли, натомість з'явився рис та овочі. З одержі залишилося тільки те, що було на панні. Траплялося так, що через нестачу дров годувальниця відривала дошки з напівгнилого будинку. Однак панна, як давно колись, розвіювала смуток за грою на кото й терпеливо чекала, коли повернеться чоловік.

І от одного місячного вечора восени того ж року годувальниця підійшла до панни й неквапливо сказала:

- Ваш благодійник, напевне, вже не повернеться. А що, якби ви забули про нього? До речі, якийсь тен'якуносуке[112] раз по раз домагається зустрічі з вами.

Слухаючи її слова, панна згадала, що сталося шість років тому. Шість років тому їй було страх як сумно – хоч скільки плакала, не могла наплакатися. А тепер і тілом, і душею надто втомилася. "Абитільки спокійно зістаритися..." Більше ні про що не думала. Вислухавши годувальницю, вона підняла змарніле обличчя до білого місяця й сумовито похитала головою.

- Мені вже нічого не треба. Жити чи вмерти – все одно.

Саме в той час чоловік у далекій провінції Хітаті пив саке з новою дружиною, яка сподобалася його батькові – була дочкою правителя цієї провінції.

– Щось стукнуло, правда?

Ніби чогось злякавшись, чоловік звів очі на край покрівлі, залитий спокійним місячним сяйвом. У цю мить в нього перед очима чомусь виринула постать панни Рокуномії.

– Мабуть, каштан упав.

Відповідаючи так, дружина з Хітаті незграбно наливала з глечика саке.

IV

Чоловік повернувся до Кіото пізньої осені, якраз через дев'ять років. По дорозі до столиці з новою дружиною та її ріднею, щоб перечекати несприятливий за прикметами день, зупинився на кілька днів в Авадзу. У Кіото вони прибули навмисне смерком, щоб не привертати до себе уваги людей. Перебуваючи в глушині, чоловік кілька разів передавав кіотській дружині сердечні листи. Але ні разу не отримав відповіді – то гонець не повертався, то повертався, але не знаходив дому панни. Отож, як тільки чоловік приїхав у Кіото, його туга за панною ще більше розгорілася. Благополучно відправивши дружину в дім її батька, він одразу, навіть не переодягнувшись, подався до панни Рокуномії.

Коли прийшов до її оселі, то побачив, що все зникло – і ворота на чотирьох стовпах, і будинок, критий кипарисовою корою, і покої панни. Залишилися тільки руїни глиняної стіни з череп'яним дашком. Чоловік стояв у траві й розгублено оглядав місце, де колись був сад. Там у напівзасипаному ставку росли водяні мальви, що вражали густотою свого листя у слабкому місячному сяйві.

Неподалік від колишнього приміщення управителя садиби чоловік помітив криту тесом хатину. Коли зайшов усередину, побачив щось схоже на людську тінь. Вдивляючись у темряву, тихо озвався до неї. І тоді на місячне світло виповзла, похитуючись, стара монахиня, яку він начебто десь раніше бачив.

Коли чоловік назвався, монахиня мовчки довго плакала. А потім з переборами нарешті розповіла про панну.

– Ви, пане, може, мене забули, але я мати жінки, яка служила в домі панни. Дочка пробула на службі ще п'ять років після того, як ви поїхали з Кіото. А потім сталося так, що дочка разом з чоловіком мусила відправитися у Тадзіму, тож ми впросили панну нас відпустити. Та от недавно я чогось занепокоїлася долею панни і коли приїхала в Кіото, то, як самі бачите, нічого не застала – навіть будинок пропав. Куди ділася панна – сама не збагну. Ви, пане, може, не знаєте, але тоді, коли дочка була на службі, панні так тяжко жилося, що й словами не описати.

Вислухавши до кінця, чоловік зняв із себе одну верхню одягу й передав згорбленій монахині. А потім, опустивши голову, пішов через зарослий травою двір мовчки геть.

V

Від самого ранку наступного дня у пошуках панни чоловік обійшов усю столицю.

Але де вона, що сталося з нею, так і не дізнався.

Та от кілька днів по тому під вечір він стояв, ховаючись від дощу, під дахом західної галереї перед воротами Судзакумон. Крім нього, там перечікував негоду ще якийсь монах, схожий на жебрака. У небі над пофарбованими на червоно воротами сумовито шелестів дощ. Скоса позираючи на монаха, чоловік ходив назад і вперед по кам'яних плитах, щоб розвіяти роздратування. І раптом почув, ніби за напівтемним ґратчастим вікном галереї хтось є. Чоловік байдуже глянув у вікно.

Там монахиня поправляла діряву мату під хворою жінкою. Навіть у тьмяному надвечірньому світлі жінка здавалася страшенно змарнілою. Та досить було одного погляду, щоб упізнати в ній панну. Чоловік хотів до неї озватися. Та вона так вразила його своїм жалюгідним виглядом, що в нього чомусь голос застряв у горлі. А вона, не здогадуючись, що він недалеко, перевернулася на дірявій маті й насилу проказала такий вірш:

В узголів'ї
Крізь шпарини
Холодний вітер дме.
Та байдуже мені –
Вже звикла.

Почувши її голос, чоловік мимоволі вимовив її ім'я. Як і слід було сподіватися, панна підвела голову. Та як тільки побачила чоловіка, тихо зойкнула й знову впала долілиць на мату. А монахиня – це була її вірна годувальниця – разом з чоловіком, який забіг усередину, поспішили її піднімати. Та коли глянули на її обличчя, то ще більше розгубилися.

Годувальниця, наче збожеволівши, кинулася до жебрака-монаха й попросила прочитати перед смертю панни хоч якусь молитву. Як і просила годувальниця, монах сів в узголів'ї панни, але замість читати молитву, звернувся до неї такими словами:

– Смерть і відродження в раю не підвладні людині. Ревно проказуйте ім'я будди Аміді[113].

Чоловік підтримував панну руками, і вона ледве чутно проказувала ім'я Будди. Та раптом вона злякано видивилася на стелю.

– От там вогняна колісниця!
– Не бійтеся! Моліться Будді, й на вас зійде його благодать!

Монах трохи підвищив голос. Через хвилину, ніби марячи наяву, панна промимрила:

– Бачу золотий лотос. Величезний лотос, схожий на священний балдахін.
Монах збирався щось сказати, але панна його випередила, уривчасто мовивши:
– Лотоса вже не видно. Натомість тільки вітер свище в пітьмі.
– Всією душею проказуйте ім'я Будди. Чому не проказуєте імені Будди?
Монах говорив майже сердито. Але панна, ніби конаючи, все повторювала:
– Нічого... нічого не видно. Тільки вітер... тільки холодний вітер свище в пітьмі.

Чоловік та годувальниця, ковтаючи сльози, напівголоса проказували ім'я Будди.

Звісно, й монах, склавши перед собою руки, допомагав панні молитися. Серед усіх цих голосів, що змішувалися з шумом дощу, на дірявій маті панна мало-помалу переставилася на той світ.

VI

Через кілька днів після того однієї місячної ночі обідраний монах, який закликав панну молитися, знову сидів, обхопивши коліна руками, на західній галереї перед воротами Судзакумон. По освіченій місяцем головній вулиці столиці, щось безтурботно наспівуючи, йшов самурай. Побачивши монаха, він спинився і байдуже запитав:

- Кажуть, начебто останнім часом поблизу цих воріт чути жіночий плач. Це правда?

Не піднімаючись з кам'яних плит, монах відповів одним словом:

- Послухайте.

Самурай насторожив вуха. Але, крім комашиного дзижчання, нічого не почув. Навколо в нічному повітрі плив запах сосен. Самурай спробував щось сказати, але не встиг - раптом звідкись долинув тихий жіночий стогін.

Самурай схопився за меч. Але голос, залишивши за собою тривалий відгомін, поступово стих.

- Моліться Будді!.. - Монах підняв обличчя до місяця. - Це дух безпорадної жінки, який не знає ні раю, ні пекла. Моліться Будді!

Однак самурай, не відповідаючи, вдивлявся в обличчя монаха. І нараз, ніби чимось приголомшений, простягнув до нього руки.

- Ви часом не превелебний Найкі ? Чому в такому місці ?..

Той, кого самурай назвав превелебним Найкі, до постригу Ясутане Йосісіґе, був одним із найблагочестивіших учнів превелебного Куя[114].

УКЛІН

Ясукіті щойно сповнилося тридцять. Як у будь-якого літературного заробітчанина, його життя заповнене несамовито-гарячковою діяльністю. Якщо про завтрашній день він ще думає, то про вчорашній геть-чисто забуває. Та от один випадок з минулого раптом чітко спливає в його пам'яті будь-де - в людській юрбі, за написанням рукопису чи в електричці. З дотеперішнього досвіду він знає, що здебільшого це наслідок асоціації, породженої знайомими запахами - точніше, смородом, від якого страждають мешканці міст. Можна бути певним, що ніхто не хоче вдихати, скажімо, паровозної кіптяви. Та досить Ясукіті почути її запах, як у ньому спалахує, немов іскри з димаря, спогад про зустріч, що сталася з ним п'ять чи шість років тому.

Цю панночку Ясукіті вперше побачив на станції електрички в курортній місцевості, де тоді проживав, - точніше, на пероні. Як правило, в будь-яку погоду - чи то в дощ, чи вітер - він виїжджав зранку восьмигодинним поїздом, що йшов з Токіо, а ввечері, о четвертій двадцять, повертався додому. Зараз не важливо знати, чому він це робив. Та коли щодня сідав на електричку, то мимоволі зустрічав знайомі обличчя. Одне з них належало цій панночці. Однак Ясукіті добре пам'ятає, що не бачив її ні разу пополудні, принаймні після свята "Семи трав"[115] й приблизно до двадцятих чисел березня. А

ранковим поїздом на Токіо, яким користувалася панночка, йому їздити не доводилося.

Панночка мала років шістнадцять-сімнадцять. На ній завжди був сріблясто-сірий європейський костюм і такий же капелюшок. Невисокого зросту, вона здавалася стрункою. Особливо завдяки черевичкам на високих каблуках і ногам у сріблясто-сірих панчохах, що робили її схожою на лань. Але її не можна було назвати красунею. Однак серед героїнь сучасних романів ні на Заході, ні на Сході Ясукіті не зустрічав бездоганних красунь. Описуючи жінок, письменники здебільшого застерігали: "Вона не була красунею, але..." – так, наче визнання досконалої краси підривало гідність сучасної людини. А тому і Ясукіті, згадуючи про панночку, робив таке ж застереження. Отже, повторимося: її не можна було назвати красунею. Однак вона привертала до себе увагу своїм приязним круглим обличчям з ледь-ледь кірпатим носиком.

Ясукіті бачив, як панночка стоїть, задумавшись, у галасливій юрбі, як віддалік від людей сидить на лавочці й читає журнал або як походить по краю довгого перону. Він не пам'ятає, щоб відчував тоді, як це описано в любовних романах, щось подібне до сердечного трепету. Просто він відзначав для себе: "Ось і вона" – так, наче побачив знайоме обличчя командувача військово-морським округом або кішку в крамниці. Інакше кажучи, відчував до неї таку ж симпатію, як до будь-якого знайомого обличчя. А тому, коли іноді не зустрічав її на пероні, відчував щось схоже на розчарування. Ні, це не було просто тільки щось схоже на розчарування, а скоріше відчуття втрати – як тоді, коли кілька днів тому пропала кішка з крамниці. Навіть якби, скажімо, командувач військово-морським округом раптом помер або щось інше з ним сталося, і тоді Ясукіті менше непокоївся б.

А тим часом пополудні одного теплого похмурого дня наприкінці березня сталося от що. Як завжди, того дня Ясукіті повертався з роботи поїздом, що прямував до Токіо й прибував на його станцію о четвертій двадцять. Наскільки тепер пригадує, здається, через утому, він у вагоні не читав, як звичайно, а, спершись об край вікна, споглядав весняні гори й поля. І тоді йому сплило на думку, що в одному європейському романі шум поїзда, який мчав долиною, описувався так: "Тратата-тратата-тратата", а перестук його коліс на залізничному мості – "Трарарах-трарарах". І справді, коли тоді він трохи прислухався, то йому здалося, що так воно і є. Ясукіті пам'ятає, що й про такі речі роздумував.

Минуло нудних тридцять хвилин, і нарешті він зійшов на знайомій станції в курортній місцевості. На її платформі стояв і поїзд, який прибув раніше з Токіо. Ясукіті змішався з юрбою і серед пасажирів, що виходили з того поїзда, раптом побачив панночку. Як уже було сказано, він ні разу не зустрічав її пополудні. І от зараз вона з'явилася несподівано перед ним, сріблясто-сіра, як хмарка, пронизана сонячним світлом, як суцвіття котиків червоного верболозу. Ясна річ, Ясукіті сторопів. Здається, панночка в цю мить також зиркнула на нього. І Ясукіті мимоволі їй вклонився.

Безперечно, панночка розгубилася. На жаль, він уже не пам'ятає виразу її тодішнього обличчя. Зрештою, мабуть, не мав часу придивлятися. Ясукіті не встиг і подумати: "Оце так ускочив!" – як відчув, що в нього запалали вуха. Але точно

запам'ятав, що й панночка відповіла йому уклоном!

Вийшовши нарешті із станції, він розгнівався на власну дурість. Навіщо це він уклонився? Цілком машинально. Так само, як людина заплющує очі, коли спалахує блискавка. Виходить, зробив це проти власної волі. А за такий вчинок ніхто не несе відповідальності. Але що ж подумала про нього панночка? Вона справді йому кивнула. Напевне, також машинально – від несподіванки. А тепер вважає Ясукіті зухвалим хлопчиськом? Слід було попросити вибачення відразу, коли подумав: "Оце так ускочив!" А те, що він до цього не додумався...

Не заходячи додому, в пансіон, Ясукіті подався на безлюдний морський берег. У цьому не було нічого дивного. Бо коли йому набридала кімната, яку наймав за п'ять сен[116], п'ятдесятисенові бенто[117] і весь світ, він обов'язково приходив на цей піщаний берег попахкати своєю люлькою з Глазго. От і сьогодні, поглядаючи на похмуре море, Ясукіті передусім підніс сірника до люльки. Тому, що сталося сьогодні, вже не зарадити. Але ж завтра він знову зустрінеться з панночкою. Як тоді вона поведеться? Якщо вона вважає його зухвальцем, то, звичайно, навіть не обдарує його своїм поглядом. А якщо таким не вважає, то, можливо, як і сьогодні, відповість уклоном. На його уклін? Невже він – Ясукіті Хорікава – має намір, наче й нічого не сталося, ще раз уклонитися тій панночці? Ні, він не збирається цього робити. Але ж одного разу він це зробив, і, можливо, при якійсь нагоді панночка і він знову обміняються привітаннями. А якщо так станеться... І Ясукіті раптом згадав, які в неї гарні брови...

Відтоді минуло сім чи вісім років, але сьогодні Ясукіті навдивовижу чітко пригадує, яким тихим було тоді море. Заглибившись у себе, він довго стояв на березі, аж поки не погасла люлька. Однак це не означає, що думав тільки про панночку. Ні, його думки перекинулися на роман, який збирався написати. Героєм цього роману буде вчитель англійської мови, запалений революційним духом. Людина сильної волі, він знає собі ціну й ніколи не схиляє голови перед жодним авторитетом. І тільки одного разу вклоняється одній панночці, яку знав на обличчя. Начебто невисокого зросту, вона справляє враження стрункої. Особливо стрункі в неї ноги в сріблясто-сірих панчохах і черевиках на високих каблуках... Видно, панночка не виходила Ясукіті з голови...

Наступного ранку, за п'ять хвилин до восьмої, Ясукіті ходив по заповненій людьми платформі й з нетерпінням чекав зустрічі з панночкою. Він хотів такої зустрічі й водночас радий був би її уникнути. Так би мовити, своїм настроєм нагадував боксера перед поєдинком із сильним супротивником. Та найбільше переймався тим, щоб під час зустрічі з панночкою не вчинити якоїсь нерозважної дурниці. Адже колись Жан Рішпен набрався зухвалості й поцілував Сару Бернар, що проходила повз нього. Ясукіті народився в Японії й навряд чи здатний на подібне нахабство, але показати язика або скорчити гримасу, мабуть, зможе. Холонучи в душі від страху, він нишком оглядався навколо.

Нарешті його очі раптом зупинилися на панночці, що поволі йшла до нього. Ясукіті також прямував уперед, ніби назустріч своїй долі. Вони швидко наближалися одне до

одного. Десять кроків, п'ять кроків, три кроки – і панночка опинилася перед його носом. Не опускаючи голови, Ясукіті подивився їй прямо в очі. І панночка відповіла йому спокійним поглядом. Обмінявшись ними, вони вже збирались розминутися, немов нічого й не було.

Але саме тієї миті Ясукіті помітив в очах панночки якесь хвилювання. І водночас майже всім тілом відчув бажання вклонитися. Без перебільшення можна сказати, що все це сталося за одну секунду. Як пронизана світлом хмарка, як суцвіття котиків на червоному верболозі, панночка повільно пройшла мимо, а він, приголомшений, залишився позаду...

Через хвилин двадцять Ясукіті, гойдаючись у поїзді, попихував люлькою з Глазго. У панночки були гарні не лише брови, але й очі, чорні та ясні. І ледь-ледь кирпичний ніс... Якщо він про таке згадує, то, може, це кохання? Ясукіті вже не пригадає, як сам собі відповів. Запам'ятав тільки, що легкий смуток тоді напав на нього. Стежачи за струмочком диму, який піднімався з люльки, він у зажурі безперервно думав про панночку. А поїзд тим часом мчав ущелиною між горами, з одного боку залитими ранковим сонцем.

"Тратата-тратата-тратата-трарарах".

ГРУДКА ЗЕМЛІ

Осумі поховала сина, коли почали збирати чайний лист. Покійний Нітаро щось із вісім років лежав калікою в постелі. Тож по його смерті, вислуховуючи од людей розраду "хай з Богом спочиває", Осумі не дуже побивалась. Поставивши кадильну паличку перед синоюю домовиною, вона відчула, немов урешті видобулася з тунелю на світ ясний.

Після синового похорону передусім треба було подбати про долю Отамі, невістки. Отамі не лише доглядала малого сина, а ще перебрала на свої плечі й те, чого не здолав робити безвладний чоловік, – поралася на полі. Якщо невістка піде з дому, то хто ж нагодує внука, зрештою, хто дасть їй, Осумі, чашку рису? Й Осумі вирішила: тільки-но перейде сорок дев'ять днів жалоби, вона розшукає невістці чоловіка, й Отамі далі працюватиме на господарстві, як за життя Нітаро. От би лише засватати Отамі за Нітариного двоюрідного брата Йокіті!

Тому-то, як уранці по семи днях жалоби Отамі заходилась прибирати в хаті, Осумі не в жарт занепокоїлася. У той час на боковій веранді вона забавляла внука Хіродзі квітучою вишневою галузкою, украденою з шкільного двору.

– Чуєш, Отамі! Може, погано, що я досі мовчала... Та як же це так? Невже ти хочеш покинути мене разом з дитиною? – радше звинувачуючи, ніж дорікаючи, почала Осумі.

– Та що ви кажете, мамо! – не поглядаючи на свекруху, Отамі засміялася.

Але така відповідь, очевидно, не заспокоїла Осумі.

– Авжеж... Хіба ти могла б таке зробити? – надокучливо бідкалася свекруха. В її словах вчувався дедалі більший жаль до себе. Врешті по зморшкуватих щоках старої покотилися сльози.

– Якщо хочете, то я назавжди тут зостануся. Хіба ж я можу піти з дому й покинути

дитину з власної охоти? – Отамі й собі заплакала, пригорнувши до грудей хлоп'я, що засоромлено втупило погляд у вишневу галузку на старих татамі у боковій кімнаті.

Отамі й далі тяжко працювала, як за життя Нітаро. Однак розмова про зятя ніяк не йшла на лад. Осумі навіть не сподівалася такої байдужості від невістки. Звісно, як траплялася нагода, свекруха злегка рознюхувала настрої Отамі й підкидала їй свою пораду. "Гаразд, наступного року", – згідливо відказувала невістка. Певна річ, такі слова й тривожили, й втішали свекруху. Боячись людського поговору, Осумі покладала надію принаймні на майбутнє.

Та минув рік, а Отамі й чути не хотіла ні про що, крім роботи на полі. Ще настійніше, ніж торік, Осумі вдруге завела мову про зятя. Мабуть, вона не могла знести, що їй дорікають родичі й поза очі люди обмовляють.

– Чуєш, Отамі? Тобі, такій молодій, не годиться жити без чоловіка.

– Як не годиться, то що робити? А ви уявіть собі, що в хату вселилася чужа людина. Хіро жаль, вам буде незручно, а мені клопоту й поготів.

– А чого б тобі не побратися з Йокіті? Кажуть, він уже кинув грати в карти.

– Хоч він вам і родич, а мені все одно чужий. Аби я могла ще трохи протягти...

– Та скільки можна отак відволікати? Рік, два, але ж не до безкінця.

– Ну годі, мамо. Я ж не задля себе, а заради Хіро мучуся. Мені ж хочеться, аби він успадкував усе поле, а не половину.

– Але ж, Отамі, – завжди, як ішлося про землю, свекруха поважніла й стишувала голос, – ти знаєш, які в людей лихі язики. То вже не прохопися перед ким про те, що мені оце сказала...

Хтозна, вкотре точився між ними такий діалог. Та щоразу після такої розмови Отамина рішучість не виходити заміж, здавалося, не слабла, а навпаки – міцніла. Ще з більшим запалом, ніж перше, Отамі бралася до роботи: без чоловічих рук садила картоплю, жала ячмінь, улітку доглядала худобу, навіть у негоду ходила для неї косити траву. Такою старанністю вона виказувала своє вперте небажання пристати на свекрушину намову. Нарешті Осумі перестала заводити бесіду про зятя. А втім, вона пішла на це не без радості.

Отаміні жіночі руки й далі годували усю родину. Ясна річ, нею володіло одне жагуче прагнення – старатися заради Хіро. До того ж в роботі діставала вияв глибоко в душі закорінена, впадкована від батьків заповзятливість. Отамі була чужа в цій стороні, бо перебралася сюди з бідного гірського села. "Твоя Отамі, така непоказна, оце аж чотири снопи рису тягла на собі", – не раз казали свекрусі сусідки.

Осумі була вдячна невістці за її пильну роботу. Свекруха теж мала до чого руки докласти – внука доглянь, корову нагодуй, навари їсти, випери. Але Осумі не лінилася, не розгинаючи спину, охоче працювала.

Якось восени надвечір з оберемком хмизу Отамі вернулася додому. Саме тоді з Хіро за плечима свекруха взялася гріти воду для купелі в закутку вузьких сіней.

- Ну й холодно! Чого так пізно?

- Сьогодні, як ніколи, було багато роботи, - Отамі опустила на землю хмиз і, не скидаючи варадзі[118], присіла біля вогнища, де над дубовим оцупком ворушилося червоне полум'я. Осумі силкувалася встати, але з Хіродзі за плечима не змогла, поки не вчепилася за край діжки.

- Йди зараз же купатися.

- Яке тут голодному купання? Краще дайте картоплі.

Осумі подалася непевною ходою в комірчину, винесла звідти горщик вареної картоплі.

- Довгенько я тебе ждала, тож вона прохолола.

Свекруха й невістка настромили на бамбукові палички картоплю й разом піднесли її до вогню.

- Хіро міцно заснув. Треба б його покласти в постелю.

- Сьогодні дуже холодно, на підлозі годі буде спати, - проказала Отамі, напихаючи рот гарячою картоплею: так їсть лише наморений за день працюю селянин. Одна картоплина сповзала з Отаминої палички й опинялася в роті, а свекруха, зігнувшись підвагою Хіродзі, що злегка посапував, уже припікала на вогні іншу.

- Коли так працювати, як ти, то виголоднієш. - Осумі час від часу скидала захоплений погляд на невістку. Та Отамі не відповідала, а при тьмавому світлі розжареного цурпалка знай собі наминала картоплю.

Отамі, не шкодуючи сил, і далі вела чоловічу роботу. Бувало, вночі при ліхтарі полола на городі. Осумі відчувала повагу до такої невістки, що не поступалася в роботі перед чоловіками. Скорше вона відчувала не повагу, а страх. Усе, крім роботи на полі, Отамі переклала на свекрушині плечі. А сама так працювала, що й не було коли випрати білизни. Осумі й собі, не нарікаючи на лиху долю, в роботі не розгинала спини. А коли здибувала сусідок, не шкодувала слів, похваляючи невістку: "Яка ж Отамі заповзятлива, яка роботяща! Хоч би я зараз померла, у хаті не буде злиднів".

Отамину жадобу до роботи не легко було погамувати. Минув ще рік, й Отамі натякнула, що варто б подумати про ділянку шовковиці за рікою. Адже, як на неї, то чисте безглуздя здавати в оренду десять танів[119] землі за десять єн. Краще взятися за догляд дерев, зайнятись розведенням шовкопрядів, а тоді, якщо ціна на кокони не спаде, за рік матимеш чистого прибутку аж сто п'ятдесят ієн. Хоч свекрусі й кортіло грошей, однак не припало до смаку більше працювати. А згадка про такий клопіт, як розведення шовкопрядів, зовсім її доконала. Осумі не втрималася й буркотливо заперечила:

- Слухай, Отамі. Я, звісно, не уникаю роботи. Але ти ж бачиш: чоловіка в хаті нема, дитині потрібен догляд, роботи й так забагато. Що хоч кажи - ми не дамо ради з шовкопрядами. Подумай і про мене.

Що тут вдієш, коли свекруха розплакалася? Від розведення шовкопрядів Отамі відмовилася, а от на догляді шовковиці таки наполягла. "Ну, добре, сад я сама впораю",

- невдоволено позирнувши на свекруху, пробурмотіла Отамі.

Після того Осумі знову надумала заговорити про зятя. Раніше вона про нього думала тому, що не знала, як далі житиме, як дивитимуться на неї люди. А тепер вона хоч на часину хотіла звільнитися від докучливої домашньої роботи. Отож, порівняно з минулим її теперішнє бажання видати невістку заміж було чи не жагучішим.

Коли за хатою забуяли цвітом мандаринові дерева, при світлі лампи глянувши поверх великих, для нічної роботи, окулярів на невістку, Осумі завела про зятя. Отамі сиділа по-турецькому біля вогню й хрумала солоний горох.

- Знову ви! Й чути не хочу! - відрубала вона. Колись Осумі відступила б. Але не тепер.

- Так не кажи. Ось на завтрашній похорон нам випало копати могилу. А як тут без чоловіка?

- Не журіться. Я піду копати.

- Як же так? Ти? Жінка? - Осумі хотіла засміятися, але, зиркнувши на невістку, стрималася.

- Але ж ви, мамо, не хочете стати інкьо... - обнявши коліна руками, холоднокровно пустила стрілу Отамі. Дійнята до живого свекруха зняла свої великі окуляри. Хоча й сама не знала навіщо.

- Як ти можеш таке казати!

- Пам'ятаєте, що ви казали, коли вмер ваш син? Мовляв, ділити землю - гріх перед предками...

- Атож, пам'ятаю. Але ти подумай. Усьому свій час. Що ж тут удієш...

Осумі вперто наполягала на тому, що доконче треба мати на господарстві чоловіка. Однак навіть її саму ця думка не переконувала. Бо ж не могла вона виказати свого справжнього наміру - полегшити собі життя. Але Отамі про все здогадувалася, і тому, жуячи пересолений горох, не минала нагоди вколоти свекруху. І помагала їй у тому вроджена балакучість.

- А що вам? Ви все одно раніше помрете. Бувши мною, ви б не впадали в розпач через зятя. Адже ж я не з примхи хочу zostатися вдовою. Сама іноді вночі, коли нинуть кістки й не спиться, собі думаю: навіщо я така по-дурному вперта? Але ж усе це задля господарства, заради Хіро, - міркую, а сльози кап-кап-кап...

Осумі неухважно дивилася на невістку. І раптом їй у голові майнула думка: скільки не клопочися, однаково не матимеш у житті спокою. Коли Отамі скінчила, стара нап'яла на перенісся великі окуляри й наостанок, мовби сама до себе, промовила:

- Ти подумай! У світі не все так робиться, як розум хоче. Я вже мовчатиму.

Двадцять хвилин по тому, наспівуючи баритоном, вулицею повз хату пройшов якийсь парубок: "Вранці вийшла молодиця - Сіна накосити - Ти хились, траво! - Ти коси, косо!" Коли пісня завмерла в далині, свекруха ще раз зиркнула на Отамі поверх окулярів. Невістка сиділа по той бік лампи, простягнувши ноги, й позіхала.

- Ну, добре, лягаймо. Вдосвіта вставати, - мовила Отамі, згребла жменю солоного гороху й над силу підвелася від вогнища.

Кілька років по тому Осумі мовчки страждала – як впряжена в хомут немічна шкапа. Отамі знала тільки своє: роботу на полі. Збоку здалося б, що й свекруха теж пильнує в хаті й коло хати. Насправді ж над нею безперестану цьвохкав невидимий батіг. Забуде стара води кадіб нагріти або рис посушити, або ж корову хтось займе, – і владна невістка так її шпетить, що аж-аж. А Осумі все мовчки стерпить. Бо звикла до покори. Та й онука шкода: він так до неї прихилився, що де там мати.

Сторонній людині здалося б, що Осумі майже не змінилася. А якщо й змінилася, то лише в тому, що перестала невістку вихвалити. Та й навряд чи такий дріб'язок впадав кому в очі. Принаймні для сусідок вона була тою ж Осумі, яку вони колись розраджували "хай з Богом спочиває".

Якось улітку одної погідної днини опівдні в затінку виноградної лози біля повітки Осумі розбалакалась з сусідкою. Скрізь тихо-тихісінько, лише дзижчали мухи біля хліва. Сусідка питала, попихкуючи коротенькою самокруткою, скрученою з синових недокурків:

– А де Отамі-сан? Пішла сіно згрібати? Така молода, а не лінується!

– Жінці якось і не личить закидати хатню роботу і йти на поле.

– Та чого ж, видно, їй подобається працювати на полі. А от моя невістка вже сім років від заміжжя хоч би тобі раз була в полі чи на сіножаті. Цілими днями тільки те й робить, що дітей обпирає, себе облатує та обшиває.

– Що ж поганого. Таж приємно, коли і матері, й дітям не сором показатись на люди.

– А теперішня молодь ледача до роботи на полі... О, що це? Що за звук?

– Мабуть, бугай стрельнув...

– Бугай? Воно звісно, як то молодому полоти просо під палючим сонцем.

Отак і вели тиху мирну розмову дві старі.

Більше ніж вісім років по смерті Нітаро своїми жіночими руками Отамі утримувала сім'ю. Слава про неї котилася й по сусідніх селах. Вона вже не була молодою удовицею, що за роботою не бачила просвітку. Парубки не звали її молодою тітонькою. Вона стала зразковою невісткою, взірцем чесної жінки. "Поглянь на Отамі-сан", – повчали батьки своїх дітей. Осумі вже не скаржилась сусідкам на свою біду. Навіть і гадки не мала. Та десь ще в душі жевріла іскорка надії на Божу ласку. Але й вона згасла. Тепер стара могла покладатися хіба що на Хіродзі. Дванадцятирічного внука вона любила відчайдушно. Та все частіше впевнювалася, що й цій надії не справдитися.

Якось погідної осінньої днини пополудні з книжками під пахвою Хіродзі примчав додому. Перед повіткою, жваво ору-дуючи кухонним ножом, Осумі готувалась сушити фінікові сливи. Хіродзі легенько перескочив через рядно, де сушилося просо, приставив ногу до ноги й козирнув бабусі. А потім ні сіло ні впало серйозно запитав:

– Бабусю, мама велика людина?

– А що? – Осумі перестала орудувати ножом і уважно глянула на онука.

– На уроці так вчитель сказав. Мовляв, у нашій околиці іншої такої людини, як мати

Хіродзі, не знайти.

- Вчитель казав?

- Так, учитель. А що? Це брехня?

Осумі спершу розгубилася. Хоч насправді її не дуже здивувала така вчителєва брехня. По хвилині збентеження Осумі скипіла гнівом і заходилася лаяти невістку:

- Звісно, жива брехня. Твоя мати знає тільки в полі, тому межі людьми вона благородна. А хочеш знати - в неї черства душа. Вона твоїй бабусі просвітку не дає, допікає до живих печінок...

Ошелешений Хіродзі не зводив очей з пополотнілої бабусі. Тим часом Осумі наче схаменулась і розплакалась:

- Ти одна моя надія. Пам'ятай це. Вийде тобі сімнадцять років, оженишся і даси бабусі хоч трохи дихнути. А твоя мати каже чекати, поки ти з війська прийдеш. Навіщо, навіщо так довго ждати?! Правда, внучку? Ти будь, як і батько, люби свою бабусю. І вона вже тобі сторицею віддасть, нічого не шкодуватиме.

- І ці сливи подаруєш? - Хіродзі ласо крутився біля кошика з плодами.

- Чом би й ні? Ти хоч і малий, а тямкий. Завжди будь такий, - Осумі всміхнулася крізь сльози.

На другий вечір по тій незначній події за дрібницю - здається, Осумі з'їла невістчину картоплю - в хаті зчинилася колотнеча. Сварка розгоралась, Отамі з глузливою посмішкою на вустах мовила: "Якщо вже так обридло працювати, то що ж - вмирайте". Осумі як розлютиться! - такого з нею ще не траплялося. Хіродзі саме заснув, поклавши голову їй на коліна. З криком: "Уставай, Хіро!" - трусила вона його, не перестаючи клясти невістку.

- Хіро, вставай! Вставай і послухай свою матір! Вона хоче моєї смерті. Добре зятям! За твоєї матері грошей у нас анітрохи не прибуло, а той один тьо[120] і три тани землі ми удвох з дідом придбали. Вона каже, щоб я вмерла, коли хочу спокою. Гаразд, Отамі, я помру. Я не боюся смерті. Але тебе слухатись не буду. Авжеж, умру. Таки умру. Та все одно не дам тобі спокою...

Осумі сипала прокльонами, пригорнувши до себе заплаканого онука. А Отамі, своїм звичаєм, лягла біля вогню, вдаючи, ніби глуха до свекрушиної лайки.

Але Осумі не вмерла. Натомість уповні літа на черевний тиф заслабла Отамі, що мала міцне здоров'я, і за вісім днів переставилася. Хтозна скільки людей похворіло тоді в тому невеличкому селі. Якраз напередодні - перед тим, як заслабнути - Отамі випала черга копати могилу для коваля, померлого від тифу. Сина ж коваля за день до похорону відвезли до лікарні заразних хвороб. "Там тебе, певно, й схопило", - дорікнула свекруха після відвідин лікаря, глядячи на розпашіле обличчя хворої Отамі.

Коли ховали Отамі, падав дощ. А проте зібралося усе село, прийшов і староста. Всі жаліли передчасно вмерлу Отамі, співчували синові й свекрусі, що залишились без працювитої годувальниці. А виборний розповів, що найближчим часом повіт мав відзначити Отамину наполегливу працю. Свекрусі лишалось тільки, похиливши голову,

вислухувати ті слова. "Що ж тут удієте? Змиріться з долею. Ще торік послано прохання в повітову управу відзначити Отамі, разом зі старостою я п'ять разів за власні гроші їздив до голови управи. Та даремно. Довелося примиритись. Змиріться і ви", – жартома докинув добродушний лисань виборний. Молодому вчителеві початкової школи ті слова, здається, не припали до душі.

Вночі після похорону стара лежала з онуком під москітною сіткою у кутку кімнатки з божником. Звичайно обоє спали в цілковитій темряві. А сьогодні в божнику горіла лампадка. Від старих татамі відгонило дезінфекцією. Мабуть, тому Осумі і не брав сон. Певна річ, Отаміна смерть принесла їй радість. Тепер вона може не працювати. І не боятися докорів. Вона заощадила три тисячі єн, має один тьо і три тани ґрунту. Щодня може з онуком їсти рис. І повні лантухи улюбленої колись їжі – солоної квасолі. Ще ніколи в житті їй так вільно не дихалось. Справді?.. Пам'ять вернула її на дев'ять років у минуле. Тої ночі вона відчула таку ж полегкість, як і нині. В ту ніч після синового похорону вона наче заново ожила. А що сьогодні?.. Сьогодні поховали невістку, що після себе залишила сина.

Осумі несамохіть розплющила очі. Онук лежав поруч, задерши вгору тупе заспане обличчя. Поглядаючи на нього, сонного, Осумі відчула, що вона жорстока, що Нітаро й невістка, пов'язані з нею лихою долею, теж мали черстве серце. Той переверот у душі умить змив за давнину ненависть і гнів. Але й не лишив місця заспокійливій сподіванці на майбутнє щастя. Так, троє вони були безсердечні. А надто вона. "Отамі, навіщо ти вмерла?" – нестямно прошепотіла Осумі і залилась сльозами.

Аж коли пробило четверту, знеможена стара задрімала. А в небі над очеретяною стріхою хати займався холодний досвіток.

ДИВОВИЖНИЙ ОСТРІВ

Я лежу, задумавшись, на очеретяному дивані, що, здається, стоїть на корабельній палубі, бо в мене перед очима поруччя, а за ним у сірих хвилях поблискують летючі риби. Але навіщо я сів на пароплав? Як не дивно, я цього не пригадую. Зі мною ще хтось їде чи я сам – і про це в мене таке ж невиразне уявлення.

Воно дуже невиразне, напевне, через те, що за морськими хвилями висить туман. Я лежу на дивані, але мені хочеться побачити щось за тією димчастою заслоною. І от, ніби підкорившись зусиллям моєї волі, спереду мало-помалу виринають обриси острова з конусоподібною горою посередині. На жаль, нічого більше, крім обрисів, на ньому не видно. Та, втішившись тим, що побачив, я прагну ще раз розгледіти хоч щось на острові. Та дарма, як і раніше, переді мною лише його тьмяні обриси. Цього разу сила волі не допомогла.

Та саме тоді я раптом почув, як праворуч від мене хтось сміється.

– Ха-ха-ха, не допомогла? Що, цього разу сила волі не подіяла? Ха-ха-ха!

На сусідньому очеретяному дивані сидів старий чоловік, з вигляду англієць. Навіть зі зморшками на обличчі його можна було назвати красенем. Одягнений за модою вісімнадцятого століття, як на картині Гогарта. На ньому, здається, трикутний капелюх з піднятими срібними крисами. Вишита жилетка і панчохи до колін. Волосся, що

спадає на плечі, не власне, а кучерява перука конопляного кольору, посилана якимось дивним борошном. Приголомшений сміхом, я навіть не спромігся відповісти.

- Візьміть мою підзорну трубу. Через неї добре видно.

Старий з недоброю посмішкою на обличчі передав мені підзорну трубу, яка, здавалося, колись лежала в якомусь музеї.

- Oh, thanks[121]!

Я мимохіть перейшов на англійську. Однак старий і далі говорив бездоганно по-японському, недбало показуючи на острів пальцем. З манжети його рукава визирало мереживо, схоже на піну.

- Цей острів називається Суссанрап. Як пишеться? Sussanrap[122]. Його варто подивитися. Наш пароплав стоятиме на якорі днів п'ять-шість, а тому обов'язково поїдьте на його огляд. Там є університет і великий храм. Особливо святковий вигляд має острів у базарний день, коли на нього з'їжджаються численні жителі сусідніх островів...

Поки старий розповідав, я дивився в підзорну трубу. Саме тоді в поле зору потрапила вулиця міста на морському березі. Привертали до себе увагу ряди чепурненьких будиночків. Гойдалися від вітру вершечки дерев алеї. Високо стирчала баня храму. Імла зникла. Все чітко видніло. У захваті від побаченого, я підняв підзорну трубу трохи вище... І тієї ж миті мало не скрикнув з подиву.

У полі зору на тлі безхмарного неба опинилася висока гора, геть-чисто як Фудзі. Але, наскільки сягало око, її вкривали овочі: капуста, помідори, цибуля, редька, ріпа, морква, лопух, гарбузи, білі й зелені огірки, картопля, коріння лотоса, стрілиця, імбир... Вкривали різноманітні овочі. Вкривали? Та ні, сама гора була з них складена. У вигляді дивовижної овочевої піраміди.

- Ото... Ото що таке?

Не випускаючи з рук підзорної труби, я обертаюся праворуч до старого. Але його вже немає. Тільки газету хтось залишив на очеретяному дивані. Я ще не встиг ахнути, як відчув, ніби кров відринула з голови, і я знову занурився у гнітючий стан непритомності.

- Ну що, оглянули острів ?

Зловісно всміхаючись, старий сидів біля мене.

Ми в залі готелю - в незвично просторій кімнаті, обставленій у стилі сецесіон[123]. Людей ніде не видно. Хоча чути, як десь усередині будівлі піднімається та опускається ліфт, ніхто з нього не виходить. Напевне, готель не дуже популярний.

Я сиджу на дивані в кутку залу й курю першокласну "Гавану". Над головою висить огудина гарбуза, посаженого в горщику. З-поміж широкого листя, що ховає під собою горщик, визирають розпущені жовті квітки.

- Так, оглянув. Закурите сигару?

Однак старий, як мала дитина, захитав головою і добув старовинну табакерку, зроблену зі слонової кістки. Її також я бачив десь у музеї. Такого старого тепер уже не

побачиш навіть на Заході, не те що в Японії. Харуо Сато[124], напевне, оцінив би його високо, якби познайомився.

- Відразу за містом, куди тільки око сягає, тягнуться городи, - провадив я далі.

- Більшість населення острова Суссанрап вирощує овочі. Цим зайняті всі - і чоловіки, й жінки.

- Напевне, на овочі великий попит?

- Вони продають їх жителям сусідніх островів. Але, звісно, вони повністю не розпродаються. Залишки доводиться складати на купу. Як ви, мабуть, бачили з пароплава, вона досягла висоти двадцять тисяч футів.

- Та невже ота піраміда - це рештки непроданих овочів ?

Дивлячись на старого, я тільки кліпав з подиву очима. А той, як і раніше, загадково всміхався.

- Так, це непродані рештки. Причому нагромаджені впродовж лише впродовж останніх трьох років. Якби вдалося зібрати залишки з усіх попередніх років, то тими овочами можна було б загатити Тихий океан. А проте жителі острова все одно їх вирощують. І вдень, і вночі. Ха-ха-ха! Поки ми оце розмовляємо, вони працюють не покладаючи рук. Ха-ха-ха!

Силувано посміхаючись, старий вийняв хустинку, що пахла жасмином. Він посміхався не звичайно, а як диявол, що глузує з людської дурості. Насупившись, я вирішив перевести розмову на іншу тему.

- Скажіть, коли тут буває базар?

- На початку кожного місяця. Але це звичайний базар. А, крім того, три рази на рік - в січні, квітні й вересні - відбуваються ярмарки. Найчисленніший - в січні.

- Напевне, перед ярмарками на острові панує велике пожвавлення?

- Ще б пак! Бо кожен до того часу намагається виростити якнайбільше своїх овочів. Підживлюють їх фосфатними добривами, макухою, поміщають у теплиці, обігривають електричним струмом... Про все не розкажеш. А буває й так, що, перестаравшись у тому, щоб виростити їх якомога швидше, люди псують їх.

- До речі, я сьогодні бачив, як по городу бігав чоловік з божевільним виразом обличчя і кричав: "Не встигну! Не встигну!"

- Цілком можливо. Адже новорічний ярмарок уже на носі...Та й міські торговці, всі як один, метушаться, мов несамовиті.

- Міські торговці?..

- Ну, ті, що торгують овочами. Вони скуповують овочі, вирощені на сільських городах, і перепродають людям, які приїжджають із сусідніх островів. Ось який тут порядок.

- Напевне, й той огрядний чоловік з чорним портфелем, який кричав: "Погані справи! Погані справи!" - також торговець... А котрі овочі найбільш ходові?

- На це Божя воля. Точно сказати важко. З кожним роком становище змінюється, а чому - невідомо.

- Та, мабуть, якісь овочі розходяться краще за інших?

- Та як вам сказати... Якість визначають каліки...

- Чому каліки?

- Все дуже просто. Каліки на городах не працюють, отже, овочів не вирощують, а тому в оцінці якості можуть зберегти неупередженість. Як у японській приказці: "Збоку видно за чотирьох".

- Виходить, я бачив одного такого каліку. І чув, як той бородатий сліпець, поглажуючи неочищений від землі батат, промовляв: "Колір цього овочу неописаний, у ньому поєднався колір троянди й блакитного неба".

- Мабуть, що так. Сліпець - це, звісно, добре. Та ідеальним вважається повний каліка, який не бачить, не чує, позбавлений нюху, безрукий і безногий, без зубів і без язика. Якби такий каліка з'явився, то став би найпершим *arbiter elegantiarum*[125]. Теперішній наш улюблений каліка в основному задовольняє цим вимогам - володіє тільки нюхом. Кажуть, що недавно йому забили ніздрі розтопленим каучуком, але все-таки він трохи розрізняє запахи.

- Ну, і що ж стається з овочами після того, як каліки визначають їхню якість?

- А нічого. Хоч би як низько каліки їх оцінювали, овочі все одно швидко розкуповуються.

- Виходить, що все залежить від бажання торговців?

- Видно, торговці скуповують лише такі овочі, на які, за їхніми розрахунками, буде попит. А от чи буде попит на високоякісні товари...

- Постривайте. Якщо це так, то, виходить, що взагалі не можна покладатися на оцінку калік, чи не так?

- А це й роблять люди, які вирощують овочі. Зрештою, та й вони самі вам нічого певного не скажуть про якість овочів, якщо ви їх спитаєте. Один, наприклад, вважає, що якість овочів визначається поживністю, а інший - смаком. Але й це ще не все...

- А що, хіба справа складніша?

- Звичайно. Думки розходяться як щодо смаку, так і поживності. Наприклад, що овочі без вітамінів не поживні, а поживні ті, які містять жири, що можна говорити лише про смак редьки, а не моркви...

- Отже, є тільки два критерії якості - поживність і смак, і в кожному з них - різноманітні варіанти. Я правильно вас зрозумів?

- Та не зовсім так. Ось вам приклад. Дехто вважає, що існує колірний критерій, тобто, як це стверджується у вступі в естетику, що кольори діляться на теплі та холодні. Такі люди високо оцінюють овочі червоного та жовтого, на їхню думку, теплих кольорів. А от на овочі холодного світло - та темно-зеленого кольорів і дивитися не хочуть. В усякому разі, їхнє гасло таке: "Перетворимо всі овочі на помідори або загинемо!"

- Справді, я бачив, як один чоловік багатирського вигляду в самій сорочці виголошував таку промову перед купою власних овочів.

- Саме так. Ті овочі теплого кольору називають пролетарськими.

- Але ж перед ним лежали на купі самі огірки та дині...

- Це просто означає, що він дальтонік. Тільки йому самому вони здаються червоними.

- А що ж робити з овочами холодних кольорів?

- Деякі люди вважають, що такі овочі взагалі не овочі. Щоправда, ці люди лише посміхаються, а промов не виголошують, та все одно, здається, в душі вперто ненавидять овочі теплих кольорів.

- Може, їм боягузтво заважає?

- Та ні, скоріше вони не вміють, ніж не хочуть виголошувати промов. Бо здебільшого від пияцтва та сифілісу в них прогнили язики.

- Мабуть, це правда. За тим героєм в самій сорочці я бачив мудрія у вузьких штанах, який, спритно збираючи гарбузи, повторював: "Тьху, знову промови!"

- Напевне, гарбузи були зеленими, чи не так? Овочі таких холодних кольорів називають буржуазними.

- То що ж виходить? На думку тих, хто вирощує овочі...

- На думку тих, хто вирощує овочі, всі овочі, які схожі на його власні, добрі, а не схожі - погані. В усякому разі, вони в цьому абсолютно впевнені.

- Але ж є університети, хіба ні? Кажуть, університетські професори читають лекції про овочі, атому, гадаю, неважко відрізнити погані овочі від добрих...

- Та, розумієте, університетські професори, коли йдеться про сусанрапські овочі, не можуть відрізнити гороху від кінського бобу. А втім, в їхні лекції попадають і відомості про овочі, освоєні понад сто років тому.

- Ну, то які овочі вони знають?

- Англійські, французькі, німецькі, італійські, російські... Кажуть, що найбільшої популярності серед студентів набули лекції з російського овочезнавства. Обов'язково хоч раз навідайтеся в університет. Коли минулого разу я приїжджав туди, професор у пенсне, показуючи заспиртований в банці російський огірок, дав волю своєму красномовству такими словами: "Гляньте на сусанрапські огірки. Вони всі зелені. А от огірки великої Росії не мають такого незугарного забарвлення. О-о, огірки великої Росії!.."

- Отже... Отже, як ви кажете, доводиться вважати, що тільки від Божої волі залежить, продаватимуться овочі чи ні?

- Так, доводиться. Та, щоб ви знали, населення цього острова здебільшого вірить у Бабраббаду.

- А що це таке, той Баббураббу чи як там його?..

- Бабраббада. Пишеться так: Babrabbada. Ви його ще не бачили? У тому храмі...

- А-а, велику статую ящірки з головою свині?

- То не ящірка. А Хамелеон, який править усесвітом. Мабуть, сьогодні перед тією статуєю сила-силенна народу б'ють поклони. Вони моляться, щоб їхні овочі краще продавалися. Бо, судячи з недавніх газет, усі універмаги Нью-Йорка готуються до нового сезону, як тільки дочекаються священного одкровення Хамелеона. У світі вже не вірять ні в Єгову, ні в Аллаха. А можна сказати, всі навернулися до Хамелеона.

- Перед вівтарем того храму лежала купа овочів...

- Це все пожертви. Люди приносять суссанрапському Хамелеону овочі, які успішно продавалися минулого року.

- А от в Японії все ще...

- Ой, вас хтось кличе, - сказав старий.

Я прислухався. Справді, мене начебто кликали. Це гундосив мій небіж, якому заклало носа. Я неохоче підвівся і простягнув старому руку.

- Вибачте, але мені вже пора...

- Невже? Приходьте ще, поговоримо. Ось моя візитна картка.

Старий потиснув мені руку й спокійно передав свою картку. Посередині було виразно надруковано: Самюель Гуллівер! Мимоволі роззявивши з подиву рота, я видивився на старого. Його обличчя з правильними рисами, обрамлене волоссям конопляного кольору, саркастично посміхалося... Та це тривало одну мить. Нараз воно перетворилося на обличчя мого п'ятнадцятирічного пустотливого небожа.

- Вставайте. Кажуть, що прийшли за рукописом.

Небіж розбуркав мене. Прилігши біля котацу[126], я, видно, проспав хвилин тридцять. На котацу лежали "Мандри Гуллівера", які я почав читати.

- Прийшли по рукопис? Який рукопис?

- Замітки.

- Замітки про що? - І я мимохіть голосно додав: - Здається, на овочевому базарі Суссанрапу продаватиметься і бур'ян.

ЛЮБОВНИЙ РОМАН

(АБО "КОХАННЯ - ПОНАД УСЕ")

Приймальня редакції одного жіночого часопису.

Головний редактор - огрядний пан, років сорока. Ясукіті Хорікава - чоловік років тридцяти, худий, особливо поряд з огрядним головним редактором, кількома словами його не опишеш. Одне можна твердо сказати: язик не повертається назвати його паном.

Головний редактор. Чи не могли б ви наступного разу написати роман для нашого часопису? Річ у тому, що останнім часом читачі стали вимогливішими й уже не вдовольняються звичайними любовними романами... Хотілося б, щоб ви написали серйозний любовний роман з глибоким розкриттям людської природи.

Ясукіті. Звичайно, напишу. Правду кажучи, я саме задумав роман для жіночого часопису.

Головний редактор. Невже? Це ж чудово! Якщо напишете, ми його широко розрекламуємо в газетах. Скажімо, хоч би так: "Сповнений невимовної краси й смутку любовний роман з-під пера пана Хорікави".

Ясукіті. "Сповнений невимовної краси й смутку"? Але ж мій роман називається: "Кохання - понад усе".

Головний редактор. Отже, він оспівує кохання? Тоді це ще краще! Відтоді, як з'явилася друком "Теорія сучасного кохання" професора Куріяґави, серця хлопців та

дівчат узагалі схилиються до того, що кохання – понад усе... А ви маєте на увазі, звичайно, сучасне кохання?

Ясукіті. Це ще як сказати? Сучасний скепсис, сучасне злодійство, сучасне фарбування сивого волосся – все це справді існує. Однак лише кохання, гадаю, не змінилося від стародавніх часів Ідзанагі та Ідзанами[127].

Головний редактор. Та це лише так у теорії. Бо, скажімо, любовний трикутник – це лише один приклад сучасного кохання, хіба ні?

Ясукіті. Що, любовний трикутник? У моєму романі він також є... Може, коротко розповісти сюжет?

Головний редактор. Було б просто чудово, якби ви це зробили.

Ясукіті. Героїня – молода дружина. Чоловік – дипломат. Ясна річ, вони живуть в особняку токійського району Яманоте. Вона струнка, з витонченими манерами, волосся завжди... Цікаво, яка зачіска героїні роману до вподоби читачкам?

Головний редактор. Здається, "мімікакусі"[128].

Ясукіті. Ну що ж, зупинимося на "мімікакусі". Отже, зачіска "мімікакусі", обличчя біле, очі променисті, на губах звична... Загалом у кіно їй підійшли б ролі, які виконує Суміко Курісіма[129]. Чоловік – дипломат, юрист новітньої формації, а тому не схожий на телепнів, яких показують у новочасних трагедіях. Цей смаглявий красень у студентські роки грав у бейсбол і задля розваги іноді почитував оповідання. Молодята щасливо живуть у своєму домі в кварталі Яманоте. Інколи разом відвідують музичні концерти. І прогулюються Гіндзою[130]...

Головний редактор. До великого землетрусу[131], звичайно?

Ясукіті. Авжеж, задовго до землетрусу... Разом відвідують музичні концерти. Прогулюються Гіндзою. Або ж сидять під електричною лампою в кімнаті, обставленій по-європейському, й мовчки обмінюються усмішками. Героїня називає цю кімнату "нашим гніздечком". На стінах висять репродукції картин Ренуара, Сезанна. Виблискує чорний рояль. Розвішує листя кокосова пальма в горщику... Все це має досить вишуканий вигляд і, як не дивно, таке житло обходиться їм дешево.

Головний редактор. Та, мабуть, такі подробиці не потрібні. Принаймні в тексті роману.

Ясукіті. Е ні, потрібні. Бо місячна платня молодого дипломата просто мізерна.

Головний редактор. Ну, то зробіть його сином аристократа. Скажімо, графа або віконта. Цікаво, чого це герцоги або маркізи начебто не вельми часто з'являються в романах?

Ясукіті. Що ж, нехай буде сином графа. В усякому разі, бажано залишити йому кімнату, обставлену по-європейському. Бо й кімнату, обставлену по-європейському, й Гіндзу, й музичні концерти я використовую у творі вперше... Однак Таеко – так звати героїню – після знайомства з музикантом Тацуо починає відчувати деякий неспокій. Тацуо кохає Таеко – героїня це відчуває інтуїтивно. І через те її неспокій наростає день за днем.

Головний редактор. А що за людина цей Тацуо?

Ясукіті. Тацуо – геніальний музикант. Його талант дорівнює сумі талантів Жана Крістофа з роману Ромен Ролана й Ноотгафта з твору Васермана. Однак через бідність абощо його ніхто не визнає. Його прообразом я маю намір узяти мого приятеля-музиканта. Щоправда, мій приятель – красень, а Тацуо далеко до нього. Його обличчя – як у дикуна з Тохоку, що схожий на горилю. І тільки очі світяться геніальністю. Безперестанку випромінюють тепло, як шматок розжареного деревного вугілля. Ось такі в нього очі.

Головний редактор. Геній нам підійде.

Ясукіті. Однак Таеко не має підстав бути невдоволеною чоловіком-дипломатом. Навпаки, вона ще палкіше його любить. І чоловік їй вірить. Це само собою зрозуміло. А тому вона дедалі більше страждає.

Головний редактор. От саме таке кохання я називаю сучасним.

Ясукіті. Щодня, як тільки спалахує електричне світло, Тацуо обов'язково з'являється в кімнаті, обставленій по-європейському. Якщо чоловік дома, його відвідини не завдають прикрощів, але Тацуо приходить і тоді, коли Таеко залишається сама. Тоді їй доводиться просити його пограти на роялі. Зрештою, і при чоловікові Тацуо здебільшого сидить за роялем.

Головний редактор. І саме тоді вона закохується?

Ясукіті. Ні, вона так легко не закохується. Та от одного лютого вечора Тацуо раптом починає грати "До Сільви" Шуберта. Пісню, що сповнена пристрасті, схожої на розбурхане полум'я. Сидячи під великим листям кокосової пальми, Таеко уважно слухає. І тоді починає відчувати, що кохає його. Водночас усвідомлює, що перед нею з'явилася солодка спокуса. Ще п'ять хвилин... Ні, якби минула хоч одна хвилинка, Таеко, можливо, кинулася б в обійми Тацуо. Але тут...

Саме тоді, коли прозвучали останні акорди, в кімнату, на щастя, заходить чоловік.

Головний редактор. А що потім?

Ясукіті. А потім, всього через тиждень, кінець кінцем, не витримавши страждання, Таеко вирішує накласти на себе руки. Але вона вагітна, й тому не зважується на такий крок. Тоді ж щиро зізнається чоловікові, що в неї закохався Тацуо. Однак, щоб не завдати болю чоловікові, не відкриває йому, що й сама кохає Тацуо.

Головний редактор. І що, тоді доходить до дуелі?

Ясукіті. Та ні, просто чоловік не пускає Тацуо в дім, коли той приходить наступного разу. Стиснувши губи, Тацуо мовчить і не спускає очей з рояля. А Таеко завмирає за дверима й ледве стримує плач... Після того не минає і двох місяців, як несподівано за урядовим призначенням чоловіка відправляють у Китай, в Ханькоу, на роботу в консульстві.

Головний редактор. І Таеко їде з ним?

Ясукіті. Звичайно, їде. Але перед від'їздом посилає Тацуо листа. "У душі я Вам співчуваю. Але нічим зарадити не можу. Нам не залишається нічого, як змиритися з долею"... Ось, власне, що вона написала. Відтоді Таеко більше ні разу не бачилася з Тацуо.

Головний редактор. І на цьому роман закінчується?

Ясукіті. Ні, це ще не кінець. І після прибуття до Ханькоу Таеко часто згадує Тацуо. Ба більше, врешті-решт вона починає думати, що насправді кохає Тацуо сильніше, ніж чоловіка. Ну що, цікаво? Таеко оточує сумовитий краєвид Ханькоу – краєвид, якого танський поет Цуй Хао описав словами: "Край чистих і прозорих рік, прекрасних сосен на їхніх берегах, духмяних прохолодних трав та какаду". І от нарешті – минув лише один рік – Таеко знову посилає листа Тацуо. "Я Вас кохала. Кохаю і зараз. Прошу Вас, пожалійте жінку, яка сама себе одурила" – ось так пише вона в ньому. Отримавши цього листа, Тацуо...

Головний редактор. Мабуть, негайно їде до Китаю.

Ясукіті. Він ніяк не може цього зробити. Бо, щоб заробити собі на прожиток, йому доводиться грати на роялі в кінотеатрі на Асакуса.

Головний редактор. А чи не здається вам, що це трохи прозаїчно?

Ясукіті. Прозаїчно, але нічого тут не вдієш. За столиком кав'ярні на околиці міста Тацуо розкриває листа від Таеко. За вікном – похмуре від дощу небо. Тацуо, наче заглибившись у себе, вдивляється у листа. Між його рядками йому привиджується кімната Таеко, обставлена по-європейському. Привиджується освітлене електричною лампочкою "наше гніздечко", що відбивається у кришці рояля...

Головний редактор. Не все у вашому сюжеті мене задовольняє, але все-таки останнім часом подібний шедевр мені не траплявся. Обов'язково напишіть.

Ясукіті. А втім, я ще хотів би додати.

Головний редактор. А що, хіба це ще не кінець?

Ясукіті. Ні, раптом Тацуо починає сміятися. І з досади вигукує: "А щоб тебе чорт побрав!"

Головний редактор. Ого, невже збожеволів?

Ясукіті. Та що ви, просто розсердився на себе за власну дурість. І було чого. Бо насправді нітрохи не кохав Таеко.

Головний редактор. Але ж тоді...

Ясукіті. Тацуо навідувався в дім Таеко тільки для того, щоб пограти на роялі. Так би мовити, закохався тільки в рояль. Бо бідолаха не мав грошей на купівлю власного.

Головний редактор. Як це так?..

Ясукіті. Однак той час, коли Тацуо мав змогу грати на роялі в кінотеатрі, був для нього щасливим. Одразу після землетрусу він стає поліцаєм. І під час акцій руху на захист конституції його добряче духопелить натовп порядних громадян Токіо. Та коли, обходячи квартал Яманоте, він іноді чує звуки рояля в якомусь будинку, то зупиняється і згадує про своє коротке щастя.

Головний редактор. Отже, ваш вистражданий роман...

Ясукіті. Та послушайте далі. Таеко й після того думає про Тацуо у своїй оселі в Ханькоу. І не лише там. Щоразу, коли чоловік-дипломат дістає нове призначення – у Шанхай, Пекін чи Тяньцзін – і вони переїжджають у новий дім, Таеко постійно згадує про нього. Звісно, вже перед землетрусом в неї є діти. Після погодків вона народжує

близнят, тож тепер має їх аж четверо. До того ж, чоловік несподівано співається. Однак Таеко, розжирівши мов свиня, все ще вважає, що лише кохання з Тацуо взаємне. Що й казати, кохання – понад усе. Інакше взагалі не вдається стати такою щасливою, як Таеко. Або принаймні стерпіти ницості людського життя... Ну, то як вам такий роман?

Головний редактор. Хорікава-сан[132], ви це серйозно?

Ясукіті. Авжеж, серйозно. Та гляньте на сучасні любовні романи. Якщо їхня героїня не Марія, то Клеопатра, хіба ні? Але ж героїня в житті не обов'язково незаймана і так само не обов'язково розпусниця. Пошукайте серед серйозних читачок хоча б одну, яка сприйняла б подібні романи як правду. Одна річ, якщо кохання складається вдало, а зовсім інша – якщо людина, не зазнавши в ньому взаємності, вдається до самопожертви або, ще гірше, до помсти. Бо тоді вона свою самозакоханість видає за якийсь героїчний вчинок. Однак у моєму романі я нітрохи не схиляюся до того, щоб популяризувати такі погані приклади. До того ж, наприкінці я вихваляю щастя героїні.

Головний редактор. Та ви, напевне, жартуєте... В усякому разі, наш часопис не може його надрукувати.

Ясукіті. Невже? Ну, тоді його деінде надрукують. Адже в нашому широкому світі, мабуть, знайдеться хоч один жіночий часопис, готовий погодитися з моїми твердженнями.

Доказом того, що в своїх сподіваннях Ясукіті не помилився, є публікація тут цього діалогу.

У КРАЇНІ ВОДЯНИКІВ

Пролог

Кому тільки не доводилося чути цю розповідь від душевнохворого "23" одної психіатричної лікарні! Тому божевільному, мабуть, вийшло вже років тридцять, але з вигляду він був зовсім юний. Замолоду він зазнав... та годі про те, що він зазнав. А от тепер... Міцно обхопивши коліна руками, раз по раз кидаючи погляд крізь заґратоване вікно надвір, де самотній дуб розіслав по сірому тлі холодного неба своє безлисте віття, хворий довго оповідав нам – директорів лікарні доктору медицини З і мені – про свою дивну пригоду. Розповідаючи, неодмінно підсилював слова жестами, вигукував: "Ви уявляєте собі?!" і закидав назад голову...

Гадаю, я правдиво переказав його розповідь. А якщо хтось з вас засумнівається в моїх нотатках, то нехай навідається у передмістя Токіо до тої божевільні. Вас, напевне, зустріне хворий "23", вельми чемно привітає поклоном, запропонує сісти у крісло і, сумовито усміхнувшись, звільна почне оповідати. А наостанку... Я досі не можу забути його обличчя, коли він закінчив розповідь. А наостанку він схопиться і, розмахуючи кулаками, люто на вас зарепетує:

– Забирайся геть, негіднику! Ти, дурнувата, заздрісна, безсоромна, нахабна, пихата, жорстока й зажерлива потворо, геть мені з-перед очей!

I

Це було влітку десь зо три роки тому. Як личить мандрівникові, закинувши на плечі

рюкзак, я вирушив з гарячих мінеральних джерел у Камікоті з гадкою досягти гори Хотакаяма. Як самі добре знаєте, щоб вилізти на ту гору, треба піти проти течії вздовж річки Адзусаґава. Раніше я вже піднімався на вершину Яріґатаке, тож цього разу пустився в дорогу вздовж оповитої туманом долини понад річкою Адзусаґава без жодного провідника. От іду я берегом оповитої туманом річки... А туман не те, що не розвіюється, а навіть навпаки – дедалі густішає. Промандрувавши отак з годину, я надумав був вернутися до пансіонату. Однак вертатися назад можна було тільки тоді, як розвіється туман. А оскільки він дедалі густішав, я вирішив піднятися трохи вище і, не відходячи від долини, заглибився в низькі бамбукові чагарі.

Але й тут слався густий туман. Щоправда, іноді з нього виступало грубе ряснолисте гілля буків і густа ялицева глиця. Ачасом я натрапляв зненацька на коня чи корову, що попаски блукали поміж кущами – вони показувалися на одну мить і відразу поринали в тумані. Тим часом ноги мої притомилися, з голоду підтягло живота, а набрякла краплями туману ковдра та одяг поважчали. Нарешті я не витримав і подався туди, де бурунила вода.

Присівши край берега на камені, я відразу заходився їсти. Поки я розкривав бляшанку м'ясних консервів, збирав хмиз і розпалював багаття, минуло хвилин з десять. За той час підступний туман трохи розвіявся. Хрумаючи окраєць хліба, я одним оком зиркнув на циферблат годинника. Було двадцять на другу. Та що за диво! У круглому скельці на мить відбилося якесь обличчя, аж мороз пішов поза шкірою. Я злякано обернувся. І тут уперше в житті я навіч побачив водяника: він стояв поза мною на скелі, як намальований, однією рукою обхопив березу, а другу підняв над очима й зачудовано видивлявся на мене.

Якусь хвилю я стояв як укопаний. Водяник, мабуть, теж розгубився, бо не ворухив рукою, прикладеною до чола. Та вмить я оговтався – схопився на ноги й кинувся до водяника на скелю. А той відразу чкурнув. Він, власне, не чкурнув, а тільки спритно ухилився від мене і раптом кудись щез. Ще більш переляканий, я озирнувся. Недалечко, за два-три метри від мене, стояв водяник, готовий до втечі, й стежив за мною. Та не це було дивним. Чудернацьким видався колір його шкіри. Ще на скелі все тіло йому мінилося попелястою барвою, а тепер воно зовсім позеленіло. Голосно закричавши "ах ти, потворо!", я ще раз пустився навздогін за ним. Той, звісно, теж наліг на ноги. Десь з півгодини, гасаючи бамбуковими хащами, стрибаючи через каменюки, я відчайдушно намагався спіймати водяника.

Та він був прудкий, як мавпа. Ганяючись за ним, як навіжений, я кілька разів губив його з очей, спотикався і падав сторчака. А коли опинився під рясним гіллям здорового каштана, дорогу йому заступила корова, рогата, люта, з налитими кров'ю очима. Вздівши її, водяник зойкнув і млинком покотився у бамбукові зарості. Я зраділо шурхнув услід. Та тут, видно, була яма, бо не встиг я торкнутися рукою слизької спини водяника, як зненацька сторчма звалився у темну безодню. У такі хвилини у голову лізе казна-що. Йойкнувши, я нараз згадав, що поблизу гарячих мінеральних джерел у Камікоті є міст Каппабасі – "міст водяників". А потім... а потім я

вже нічого не пам'ятав. Я тільки відчув, як з очей шугонули іскри, – і я зомлів.

II

Опритомнів я, дивлюся: лежу горілиць на землі, навколо ж великий натовп водяників. Один з них, у пенсне на грубезному дзьобі, схилився наді мною і вислуховує стетоскопом мої груди. Помітивши, що я розплющив очі, він помахом лапи дав знак не ворухитися, а до водяників позаду гукнув: "Quah! Quah!" Тут же два водяники поклали мене на ноші й неквапом пронесли крізь велику юрбу, минаючи кілька кварталів. Обабіч вулиця нічим не відрізнялася від Гіндзи[133]: в затінку букової алеї виднілися ряди полотняних дашків перед крамницями, вулицею мчали автомобілі.

Носії звернули у вузесенький завулок і відразу внесли мене у якийсь будинок. Як я пізніше довідався, то була домівка лікаря в пенсне, на ймення Чак. Мене поклали на неохайне ліжко і дали випити склянку якоїсь прозорої мікстури. Простягтись на ліжку, я дозволив лікареві робити з собою все, що йому заманеться. Бо мені несила було й ворухнутися – так нестерпучо боліли всі кості.

Чак оглядав мене кілька разів на день. А що три дні до мене навідувався той водяник – рибалка, на прізвище Баґ, що я з ним перше здибався. Водяники далеко більше знають про нас, аніж ми про них. Може, завдяки тому, що водяникам вдається впіймати людей частіше, ніж людям – водяників. Зрештою, нас, людей, і не треба ловити, – ми самі часто попадаємо в країну водяників. Буває, що й вік зживаємо в їхнім краю. А чому? Бачте, користуючись привілеєм, що ми не водяники, а люди, ми можемо тут жити не працюючи. Баґ розповідав мені про молодого шляховика, що випадково заблукав до цієї країни, оженився і прожив тут до скону. Жінка була найперша красуня, тож легко напустила туману в очі.

Минув тиждень. Згідно з чинним у тій країні законодавством мене було зараховано до почесних громадян і поселено поряд з Чаком. Оселя моя була хоч і мала, але чепурна. Певна річ, між цивілізацією країни водяників і нашою, людською, – тим паче японською, – помітної відміни не було. У кутку вітальні з вікнами на вулицю стояло маленьке піаніно, на стінах у рамцях висіли гравюри. А що меблі були припасовані до зросту водяників, то могло здатися, ніби ви в дитячій кімнаті.

Тільки-но западали сутінки, Чак і Баґ приходили навчати мене своєї мови. І не тільки вони одні. Чисто всі водяники зацікавилися мною, такою вельмиповажною персоною. Навіть власник фірми скляних виробів Гер, який щодня викликав Чака вимірювати свій кров'яний тиск, іноді відвідував мою оселю. Однак протягом першого півмісяця я найближче сприязнився з рибалкою Баґом.

Згасав теплий день. Я сидів край столу віч-на-віч з Баґом. Раптом Баґ замовк – може, над чимось задумався? Витріщив на мене свої банькаті очі. Я, певна річ, здивувався і спитав: "Quah, Bag, quo quel quan?" Що означало: "Гей, Баґу, що сталося?" Баґ ні пари з уст, схопився на ноги, висолопив язика й заходився стрибати, як жаба. Я не на жарт злякався, тож тихцем підвівся з крісла й за одним скоком опинився біля дверей. На щастя, прийшов лікар Чак.

– Гей, Баґу, що ти робиш? – Чак з пенсне на дзьобі пильно глянув на Баґа.

А той, видно, перелякався, бо, хапаючись за голову, став просити вибачення перед Чаком.

- Пробачте. Настрій у цього пана так псувався, що я вирішив його розважити, утявши блазенську штуку. Прошу вас, вибачте і йому.

III

Перше ніж розповідати далі, треба пояснити, хто такі водяники. Досі люди сумнівалися, чи насправді вони існують. Та після того, як я сам пожив між ними, такого сумніву вже не повинно бути. Що ж до їхнього вигляду, то вони не дуже відрізняються від того, як їх описав автор "Трактату про водяників": на голові мають коротке волосся, між пальцями рук і ніг - перетинки. Пересічний зріст досягає одного метра, за даними лікаря Чака вага їхнього тіла коливається у межах двадцяти-тридцяти англійських фунтів, водяник завважки п'ятдесят фунтів - рідкісний випадок. На маківці голови продовгувата тарілка, що потроху твердішає, як водяник старіє. Приміром, тарілка літнього Баґа на дотик цупкіша за тарілку молодого Чака. Та найдивніша у водяників шкіра. У водяників вона не прибирає, як у нас, людей, постійної барви, а кольором не відрізняється від оточення: у траві водяники зеленіють, на камені - попелявіють. Таке помічено не лише у водяників, а й у хамелеонів. Мабуть, епідерма водяників схожа на хамелеонову. Відкривши цю дивину, я пригадав, що за етнографічними даними водяники на заході зелені, на північному сході - червоні, згадав, що там, у чагарнику, Баґ раптом зникав, ставав невидимим. Під шкірою водяників, очевидячки, досить грубий шар сала, бо, хоч температура у цьому підземному царстві порівняно низька (пересічно п'ятдесят градусів за Фаренґейтом), їм невямки, що таке одежа. Всі вони, безперечно, напинають на носа пенсне, носять при собі цигарниці, гаманці. Носити з собою такі речі їм не клопітно, бо на животі у них, як у кенгуру, торбинки. Мене дуже здивувало, що вони ходять голі. Одного разу я спитав Баґа, звідки такий звичай. А він як зарегоче... Нарешті вгамувався і відповів:

- А от мені дивно, що ти своє тіло ховаєш од чужого ока.

IV

Помалу я почав розуміти їхню мову. Тож збагнув і їхні звичаї. Найкумеднішою видалася мені ота безглузда звичка вважати серйозні для нас, людей, думки смішними, а на смішні для людей речі дивитися поважно. Наприклад, ми, люди, всерйоз беремо собі до серця ідеї справедливості, людяності, а водяники, - тільки нагадай їм про це, - регочуть, аж животи надривають. Одне слово, їхні і наші уявлення про смішне цілковито розходяться. Одного разу я завів з лікарем Чаком мову про контроль над дітородінням. Почувши про це, Чак як зарегоче, мало пенсне йому з дзьоба не впало. Я, звісно, обурився і наполягав пояснити, що ж тут смішного.

- Смішно, що ви турбуєтеся, аби лиш батькам було вигідно. Це ж чистісінький егоїзм.

Приблизно так сказав лікар Чак. Може, я деяких подробиць не второпав. Адже на той час я ще не знав усіх їхніх слів.

Натомість з нашого, людського, погляду народження водяника зовсім не викликає

сміху. Невдовзі по тому, як я опинився в країні водяників, мені випала добра нагода бачити в хатині Баґа пологи його дружини. Водяники народжують так само, як і люди: породіллі допомагає лікар і акушерка. Однак перед появою на світ дитини батько, наблизивши рота до материнського лона, наче по телефону, голосно промовляє:

– Ти добре поміркуй, чи хочеш уродитися, чи ні. Але не квапся відповідати.

Так було й цього разу. Баґ став навколішки, показав це застереження, а потім сполоскав рота дезинфікуючою рідиною. Незабаром з материнського лона озвався сором'язливий голос маляти:

– Я не хочу з'являтися на світ. Бо, по-перше, батько передав мені у спадок душевну хворобу. А по-друге, вважаю життя водяників жалюгідним.

Зачувши таку відповідь, Баґ знічено почухав потилицю, а акушерка негайно встромила в лono склянну цівку і впорснула якоїсь рідини. Баґова дружина глибоко зітхнула, а її великий живіт зм'як, наче аеростат, з якого випущено водень.

Якщо діти водяників ще з материнського лона вміють так відповідати, то ясна річ, появившись на світ, уміють і ходити, і балакати. Траплялось навіть таке маля (про це мені розповів Чак), що за двадцять шість днів після народження виступало з лекцією на тему: "Чи існує Бог?" Щоправда, на другому місяці життя воно вмерло.

Коли вже зайшла мова про народження, то я розповім про великий плакат, що здибався мені на розі одної вулиці на третій місяць мого перебування в країні водяників. Унизу плаката було намальовано з десять водяників – хто з сурмою, з мечем, – а вгорі текст, виписаний в'яззю, схожою на годинникову пружину. Я, мабуть, не все втямив, але принаймні занотував те, що продиктував мені студент Рап, мій супутник. У перекладі зміст об'яви такий: "Вступайте в лави добровольців для боротьби з поганою спадковістю! Здорові громадяни, одружуйтеся з кволими водяниками!"

Я, певна річ, попросив пояснити, навіщо потрібні такі незвичайні заклики. Та враз не тільки Рап, але й водяник поблизу зареготали.

– Незвичні? Але ж і ви так робите – ви самі казали. Хіба ваші синки не закохуються у покоївок, а доньки – у шоферів? Адже так, підсвідомо, вони хочуть позбутися поганої спадковості. А зрештою, невже наші загони добровольців за добру спадковість не благородніші за ваших, що вибивають до ноги один одного, коли хочуть захопити залізницю?

Рап промовляв цілком серйозно, але його огрядний живіт утішливо трусився. Однак мені було не до сміху – я хотів наздогнати водяника, який, скориставшись з моєї необачності, потягнув у мене авторучку. Та спіймати гладенького бешкетника було не легко: він вислизнув з рук і пустився навітікача, але послизнувся і своїм щуплим тільцем хляпнув на землю.

V

Не лише Батові, але й Рапові я багато чим завдячую. Передусім це він познайомив мене з Током, поетом водяників. Тут, як і в нас, поети теж запускають довге волосся. Я іноді навідувався до Тока розвіяти нудьгу. Усе поетове життя безтурботно минало в тісному покійчику, обставленому горщиками високогірних квітів. Тут він, попихкуючи

цигаркою, складав вірші. У куточку кімнати сиділа за плетінням Токова коханка (поет найдужче любив волю, тому й не одружився).

- О, як добре, що ти прийшов. Сідай ось на стілець, - усміхаючись, промовляв Ток. (Щоправда, його усмішка не дуже приємна. Принаймні спершу від неї ставало моторошно).

Ток розповідає мені про життя водянників, про їхнє мистецтво. На його думку, життя простого водяника не зовсім безглузде. Однак єдина розвага для батьків і дітей, жінки й чоловіка, братів і сестер - це допікати одне одному. Ясна річ, дурніших родинних стосунків і не придумаєш. Одного разу, показуючи рукою надвір, Ток випалив:

- Поглянь лишень на отих дурноверхих!

Під вікном проходили водяники, мабуть, батьки із дітьми. Одного з них, ще досить молодого, по самі вуха обсіло десь з восьмеро малюків, - самців і самиць, - що той ледве плентався. Однак я, захоплений самовідданістю водяника, тільки похвалив його за мужність.

- Гм... А ти дістав право громадянства в цій країні? До речі, ти часом не соціаліст?

Я, звісно, відповів: "диа". (У мові водянників це означає "авжеж").

- Справді, заради простих людей можна пожертвувати одним талантом.

- А ти яких принципів дотримуєшся? Хтось казав, що ти - анархіст.

- Я? Я - надлюдина (буквально "надводяник"), - згорда промовив Ток.

Ток і про мистецтво мав окрему думку. Мистецтво, мовляв, нікому не підвладне: мистецтво для мистецтва. Значить, митець передусім надлюдина, що стоїть по той бік добра і зла. І так думав не тільки Ток. Його друзі-поети загалом теж були такої думки. У товаристві Тока я вчашав до клубу надлюдей, де збиралися поети, романісти, драматурги, критики, малярі, композитори, скульптори, ба й просто дилетанти. Та кожен з них - надлюдина. Вони жваво вели розмову в залі, осяваній яскравим електричним світлом, іноді хизувалися один перед одним манерами надлюдини. От хоча б скульптор: впіймавши між вазонами гінкої папороті юного водяника, віддався содомському гріху. Якась жінка-романіст, зіп'явшись на стіл, хвацько дудлила ганусівку, але за шестидесятим ковтком звалилася на підлогу й сконала.

Одного місячного вечора разом з Током я вертався з клубу додому. Ток мовчав, поринувши у глибоку, як ніколи, задуму. Тим часом ми проходили мимо невеличкого, яскраво освітленого вікна. У світлиці край столу вечеряло двоє дорослих, - либонь, батьки, —і трое дитинчат. Несподівано Ток зітхнув і проказав:

- Хоч я і вірний ідеалам надлюдини, та мимоволі заздрю такій родині. Правда, що така моя поведінка суперечлива?

Застигши у місячному світлі, Ток міцно згорнув на грудях руки і втупив погляд у вікно, за яким мирно вечеряла п'ятірка водянників.

- Так чи сяк, а яєчня за вікном пожиточніша, ніж якась там любов.

VI

Бо й справді, любов водянників цілковито відрізняється від людської. Як тільки самиця вподобала собі якого водяника, то не гребує нічим, аби його заплонити -

навіть найчесніша з них на одчай душі кидається за ним у погоню. Я на власні очі бачив таке. Та це ще нічого. А то ж бувало, що водяника ловила юна самиця разом зі своїми батьками і братами. Становище такого водяника було жалюгідне. Бо навіть якщо після виснажливої погоні його не впіймають, то все одно через два-три місяці він плюне на все і скапітулює. Одного разу я сидів удома й читав збірку Токових поезій, як раптом у кімнату вбігає студент Рап, падає і захекано волає:

– Ой, рятуйте! Пропадаю!

Я миттю кинув книжку, замкнув двері і крізь замкову шпарину побачив, як коло порога нишпорить приземкувата самиця з обсипаним сірковою пудрою лицем. Відтоді кілька тижнів Рап спав у мене. Але чомусь його дзьоб зогнив і геть-то відвалився.

Щоправда, іноді доводилось мені спостерігати також, як водяники кидалися навздогін за самицями. Та, ніде правди діти, до цього їх спонукували вони самі. Я на власні очі бачив, як одного разу самець шалено бігав за самицею. А вона тікала, коли-не-коли зумисне спинялася і повзла рачки. Врешті, при добрій нагоді прикидалася втомленою і легко віддавалася в руки водяникові. Обнявши її, водяник якийсь час качався по землі, а коли підводився, то на його обличчі проглядало щось незбагненне – чи то розчарування, чи то каяття, – що аж гидко було дивитися. Та це ще півбіди. А ще доводилося бути свідком того, як невеличкий водяник бігав за самицею, а вона, як звичайно, заваблювала його втечею. Та під той час, сопучи носом, дорогу переходив високий водяник. Самиця, вздрівши його, наче підстьобнута якоюсь думкою, як зарепетує:

– Пробі! Рятуйте! Мене хочуть убити!

Певна річ, здоровань негайно хапає малого за загривок і б'є об землю. Той, дригнувши перетинчастими лапками, віддає Богові душу. І в ту ж хвилину самиця усміхається і цупко обхоплює здорованя за шию.

За всіма моїми знайомими ганялися самиці. Немов змовившись, нікого не обминали. Певна річ, не залишали в спокої навіть жонатого Баґа. І кілька разів ловили. Тільки філософ Маґ (сусід поета Тока) ще не попадався їм у руки. І то, мабуть, через те, що, по-перше, таких гидких водяників світ не бачив, а, по-друге, що він і носа не потикав з дому. Я інколи навідувався до нього на розмову. Маґ завжди, сидячи край високого столу, читав грубезну книгу в напівтемряві при світлі семиколірного скляного ліхтаря.

Якось зайшла мова про любов водяників.

– Чого уряд серйозніше не клопочеться тим, що самиці не дають спокою водяникам?

– Мабуть, тому, що серед урядовців мало самиць. Звісно, якби число самиць, набагато ревнивіших за самців, у державному апараті побільшало, то водяники зажили б спокійніше. Однак це не врятувало б становища. Чому? А хоч би тому, що урядовці-самиці чіплялися б до колег-самців.

– Виходить, ваше життя найщасливіше.

Тут Маґ відсунув стілець і, потискаючи мені руку, зітхнув:

- Ви не водяник і, природно, не все розумієте. Та іноді мені кортить, аби ті жахливі самиці побігали й за мною.

VII

Часто з поетом Током я ходив на музичні концерти. Найяскравіший спомин залишив у мене третій концерт. До речі, тамтешні концертні зали не дуже відрізняються від японських. Одна така зала вміщає чотириста-п'ятсот водяників обох статей. Слухачі тримають у руках програму вечора і, насторчивши вуха, блаженно насолоджуються музичними чарами. На тому третьому концерті я сидів у першому ряду з філософом Маґом, поетом Током та його коханкою. Як тільки скінчився виступ віолончеліста, на сцену, тримаючи під пахвою ноти, жваво піднявся водяник з вузькими, як щілини, очима. У програмі було зазначено, що це славетний композитор Крабак. У програмі відзначалося також... А втім, мені не треба було дивитися в програму, бо Крабака я знав принаймні з вигляду. Адже він був членом клубу надлюдей, куди й Ток учашав.

Lied [134]— Craback

(Концертні програми в тій країні пишуть здебільш по-німецькому).

Під бурхливі оплески Крабак уклонився публіці, неквапом підійшов до рояля і розпочав майстерно грати власну мелодію. Як казав Ток, з-поміж тутешніх композиторів Крабак, безперечно, найобдарованіший. Його музика сповнена почуття, тому я не міг відірватися від звуків рояля. Ток і Маґ, напевне, були ще в більшому захваті. А вродлива (звісно, за водяниковою міркою) Токова коханка, міцно стиснувши в руках програму, іноді роздратовано аж довгий язик висолоплювала. Щось десять років тому, розповідав Маґ, їй не пощастило заповонити композитора, отож вона і досі на нього важким духом дише.

Вкладаючи всю пристрасть у музику, Крабак і далі майже відчайдушно грав на роялі. Та несподівано у залі, наче грім, прогрімало:

- Перестань грати!

Я розгублено оглянувся. Кричав, безперечно, дебелий поліцай з останнього ряду. Стрівшись зі мною поглядом, він ще раз зарепетував: "Перестань грати!" - поволі опустився на крісло. Тут як зчиниться буря!

- Це поліцейська сваволя! Крабаку, грай!

- От дурбас! Потвора поліцейська! Ушивайся звідси! - лунало звідусіль.

Перевертом котилися крісла, літали концертні програми, хтось шпурнув порожню пляшку з-під яблучного соку, на голову посипалося каміння, огірчані недогризки. Я дивом дивувався. Отож і спитав Тока, в чому річ. Але збуджений Ток став на стілець і собі заверещав: "Крабаку! Грай! Грай!" Токова коханка, позабувши свою досаду, вторила Токові: "Це поліцейська сваволя! Сваволя!"

Мені урвався терпець, і я спитав Маґа:

- Що сталося?

- У нас це звична річ. Здавна відомо, що в нашій країні книжки та картини зрозумілі всім, - скулившись від удару каменя чи недогризка, спокійно пояснював Маґ.

- Тим-то в нас не траплялося випадків заборони книжок або художніх виставок. Натомість заведено забороняти привселюдні концерти. Бо, бачте, немусичні вуха водянників, мовляв, не здатні відрізнити доброї музики від поганої, а це підриває суспільну мораль.

- А отой поліцай розуміється на музиці?

- Навряд. Мабуть, слухаючи музику, він оце пригадав собі, як б'ється серце його дружини, коли вона лежить поруч нього.

А гамір тим часом дужчав. Крабак гордовито стояв біля рояля і позирав на публіку. Щоразу, як хтось цілився у нього, Крабак ухилявся від удару, знову прибирав гідної постави видатного композитора і сердито блимав вузькими очима. Побоюючись, що перепаде й мені, я ховався за Тока. Але цікавість моя переважувала, і я далі допитувався Маґа:

- Хіба така цензура - не беззаконня?

- Якраз навпаки - у цьому ми випередили інші країни. От хоча б...

Саме тої миті об Маґову голову хряснула пляшка; він зойкнув: "quack!" (це їхній вигук) і знепритомнів...

VIII

З директором фірми скляних виробів Гером я зав'язав удивовижу приязні стосунки. То був капіталіст з капіталістів. Іншого такого в країні водянників годі й шукати. У товаристві судді Пепа і лікаря Чака я інколи вечорами навідувався до нього в гостину і щоразу заставав його, задоволеного, у м'якому кріслі, оточеного дружиною кольору черепахи і дітьми, зеленавими, як огірки. З рекомендаційним листом від Гера я дістав нагоду оглянути чимало заводів, що з ними мав зв'язки сам Гер або його друзі. З усіх підприємств мене найбільше вразила автоматична книгодрукарня. Зайшовши в супроводі молодого інженера-водяника усередину фабрики і побачивши, як працюють величезні машини, приведені в рух струмом гідроелектростанції, я вельми здивувався поступом машинобудування в країні водянників. На тій фабриці за один рік виготовляють сім мільйонів примірників книжок. Та не тираж дивував мене. А те, що видання такої сили книг зовсім не клопітна справа. Бо, щоб виготовити книжку, в лійкоподібний отвір треба накидати паперу, налити чорнила й насипати попелястого порошку. Потрапивши в машину, ця сировина за яких п'ять хвилин перетворюється на безліч книжок в одну восьму, одну дванадцятую і одну шістнадцятую аркуша. Спостерігаючи отой водоспад літератури, я поцікавився у стрункого інженера-водяника перед чорно-блискучою машиною, що то за попелястий порошок сиплють в отвір, і той байдужо відповів:

- Це ослячий мозок. Його висушують і перемелюють на борошно. Ціна тепер на нього - два-три сени[135] за тонну.

Певна річ, таке промислове чудо доводилось бачити не тільки у книгодрукуванні, але й при виготовленні картин і музичних нот. Гер казав, що в країні водянників щомісяця винаходять пересічно яких сімсот-вісімсот нових машин. І вони без допомоги людських рук виробляють гори продукції. Отже і число безробітних за місяць зростає

не менше, ніж на сорок-п'ятдесят тисяч. А проте, гортаючи вранці газету, ви ані разу не натрапите на повідомлення про страйк. Я був тим просто приголомшений. Якось, вечеряючи у Ґера, я завів розмову на цю тему з Пепом і Чаком.

- Безробітних пускають на з'їжу, - попихкуючи сигарою, байдуже пояснив Ґер. "Як це так - на з'їжу?" - подумав я, нічого не второпавши. Побачивши моє збентеження, озвався лікар Чак в пенсне:

- Усіх безробітних ріжуть, а їхнє м'ясо з'їдають. Ось погляньте. Цього місяця звільнено шістдесят чотири тисячі сімсот шістдесят дев'ять робітників, отже ціна на м'ясо спала.

- І безробітні коряться цьому?

- Їх ніщо не може врятувати. Навіть бунт. Бо є закон про різання безробітних, - мовив похмурий Пеп, стоячи за вазоном з диким персиком. Мені зробилося моторошно. А от Ґер, Пеп і Чак уважали це зовсім природним. Чак жартома провадив далі:

- Зрештою, через це у державі менше самогубств, менше водянників умирає голодною смертю. А так - ковтнуть отруйного газу і жодної муки не зазнають...

- Але ж їсти оте м'ясо...

- Киньте жарти. Якби Маг почув, то, напевне, за живіт схопився б. А хіба у вашій країні дівчата з четвертого стану[136] не продають свого тіла? Обурюватись, що в нас їдять м'ясо безробітних - сльозливий сентименталізм.

Ґер, слухаючи цю бесіду, спокійно вказав на тарелю з бутербродами.

- Пригощайтесь. Це з м'яса безробітних.

Я не витерпів - прожогом гайнув з вітальні надвір, а услід мене летів регіт Пепа й Чака. В небі над будинком Ґера - жодної зірки, ніч віщувала бурю. По дорозі додому я безперестану блював.

IX

Директор фірми скляних виробів Ґер справді подружив зі мною. Часто вечорами ми ходили до клубу розважити душу. В його клубі було набагато затишніше, ніж у клубі надлюдей, до якого вчащав Ток. І хоч Ґерові розповіді не відзначалися глибиною думки, як міркування Мага, та вони відчиняли мені двері у зовсім інший широкий світ. Ґер полюбляв розповідати, помішуючи каву золотою ложечкою.

Пригадую один такий вечір. Надворі густий туман. На столі перед нами глек зимових троянд. Обстановка в кімнаті вся в модерному стилі. На обличчі у Ґера вирає усмішка задоволення, коли він розповідає про кабінет міністрів од партії "Quarax", що схилила до себе усе суспільство. Слово "кворакс" - це вигук, у перекладі означає тільки "гей!". Але ця урядова партія своїм гаслом виставила: "За всенародний добробут".

- Керівник партії - відомий політичний діяч Роп. Біс-маркові слова "Чесність - найкраща дипломатія" Роп поширив на внутрішню політику.

- Але ж його промова...

- Воно-то так. Але послухайте. Ця промова, безперечно, - жива брехня. І кожен це знає. Отже виходить, що Роп каже правду. Ви називаєте таку політику облудою, а я гадаю, що ви не маєте рації - ви надто упереджено на це дивитеся. Як і ви, ми,

водяники... та годі про це. Я тільки хочу розповісти про Ропу. Так от, цей Роп, керівник партії, дістає вказівки від директора газети "Пу-фу" (це слово теж звичайнісінький вигук - означає "о!"). Звісно, директор газети Квікві у своїх задумах не вільний. Він підвладний мені.

- Пробачте. Але ж газета "Пу-фу", здається, друг робітників. І, одержуючи від вас директиви, сам Квікві...

- Безперечно, журналісти газети "Пу-фу" обстоюють робітничі права. Але ж вони звітують перед директором Квікві. А цей директор без моєї підмоги і дня не втримається, - пояснюючи, всміхнений Гер забавляється щирозлотою ложечкою.

Позируючи на Гера, я замість ненависті до нього відчув співчуття до журналістів газети "Пу-фу". Гер, мабуть, не помітив, бо, роздувши живота, повів далі.

- Не думайте, що журналісти газети "Пу-фу" так вже й побиваються над долею робочого люду. Принаймні, у нас, водяників, кожен думає, як би спершу засягти собі чийсь поміч. А втім, як ви гадаєте? Хто правує мною у цих клопітних справах? Дружина, чарівна моя половина, - і Гер зареготався.

- Бачу, вас це втішає...

- Що не кажіть, а я таки задоволений. Я тільки перед вами такий відвертий, бо ви не водяник.

- Значить, кабінет міністрів від партії "Стогах" підпадає під владу пані Гер?

- Так, але сім років тому війна вибухла через іншу жінку.

- Війна! І тут вона була?

- Атож, була. А коли буде ще, невідомо. В усякому разі, прилегла країна...

Оце вперше я дізнався, що держава водяників не ізольована. Гер витлумачив мені, що водяники мають видра за ворогів і завжди з ними воюють. Але видри завжди підготовлені до війни, а тому ще не знали поразок. Та розповідь про ворожнечу між водяниками й видрами дуже мене зацікавила. (Адже й автор "Трактату про водяників", і Куніо Янагіда[137], укладач "Збірника народних легенд Японії", про це не знали).

Перед тою війною обидві країни позирали одна на одну косо. Бо кожна побоювалася супротивника. Якось видра-самець завітав у гості до подружжя водяників. І от під ту пору водяникова дружина надумала вбити свого чоловіка за те, що він, мовляв, розпусник. А може, премія страхової компанії її привабила - чоловік був застрахований.

- А ви те подружжя знали?

- Тільки чоловіка. Моя дружина обзивала його негідником. Та, ймовірно, він хворів на манію переслідування - казали, дуже боявся самиць... Отож, жінка сипнула йому до какао ціаністого калію. Але якось сталося, - може, й помилково, - що той трунок випив видра-самець. І, ясна річ, дав дуба. І тоді...

- Вибухла війна?

- Еге ж. Бо, на лихо, той видра-самець був високого стану й мав великі заслуги.

- І хто переміг у тій війні?

- Звісно, наша країна. За ту перемогу на бойовищі наклало головами триста

шістдесят дев'ять тисяч п'ятсот хоробрих водяників. Але порівняно з ворогом наші втрати мізерні. Хутра в нашій країні здебільшого з видр. Під час війни моя фірма не тільки виготовляла скляні вироби, але й поставляла фронту вугільну жужелицю.

- Навіщо?

- Ясна річ, замість страви. Нам, водяникам, коли животи з голоду позатягає, аби що-небудь кусати.

- Даруйте, але в нас без скандалу не обійшлося б.

- У нашій країні було б те саме, якби ми, я і філософ Маґ, не переконували: "Признайся у гріхах, і зло само щезне". Та, зрештою, моя фірма не тільки шукала зиску, а й палала любов'ю до батьківщини.

Саме тої миті прибіг кельнер. Чемно вклонившись, він, немов вичитуючи, мовив:

- У вашого сусіди пожежа!

- Пожежа? - Гер злякано підвівся, а за ним і я. Тим часом кельнер, оговтавшись, докинув:

- Але її уже погашено.

Гер крізь сльози радів. Поглянувши на нього, я відчув ненависть до цього директора фірми скляних виробів. Такий багач, а так і зостався нікчемним водяником! Я витяг з глека троянду.

- Хоча й пожежу загашено, а все ж ваша дружина, певне, ще й досі з переляку труситься. Передайте їй від мене оцю квітку.

- Дякую, - Гер потис мені руку і, захихотівши тоненько, вів далі: - Сусіда наймає у мене будинок, а тому від страхової компанії й мені перепаде.

У мене ще й досі перед очима той Герів усміх, огидний і ненависний.

Х

Наступного дня зайшов до мене студент Рап. Умостившись на кріслі у вітальні, він закинув ногу на ногу й понуро втупився у поміст, що навіть не видно було гнилого дзьоба.

- Рапе, що сталося? Чого ти сьогодні такий засмучений?

- Та пусте, дрібниця... - ледь-ледь підвівши голову, зажурено прогугнявив Рап.— Сьогодні я визирнув з вікна й ненароком прошепотів: "О, вже розцвіла ловимуха!" А сестра те почула - та як зарепетує: "То це я, виходить, ловимуха? !" А тут ще й мати - вона геть-то розпестила сестру - напосілася на мене.

- Чому твоїй сестриці не сподобалося, що ловимуха розцвіла?

- Мабуть, вона подумала, що я натякаю на неї: мовляв, ти вже дозріла ловити водяників. У сварку встряла й тітка, що не ладнала з матір'ю, і зчинилася буча. А п'яний, мов чіп, батько, зачувши крик, як візьметься поспіль усіх кулаками молотити! Тим часом молодший брат викрав мамин гаманець і подався чи то на кінофільм, чи куди інде... А я... а мені... - обхопивши голову руками, Рап зайшовся плачем. Мені, звісно, стало його жаль. Водночас я пригадав Токову огиду до сімейного життя. Тому поплескав Рапа по плечу, намагаючись утихомирити.

- Не журися. Таке з багатьма трапляється.

- Якби хоч дзьоб був цілий...
- Що ж тут удієш? Скорися долі. Піди до Тока.
- Ток мене зневажає. Бо я не зважився покинути родину, як він.
- То, може, звернешся до Крабака?

Від того пам'ятного концерту я подружив із Крабаком, тож вирішив одвести Рапа до видатного композитора країни во-дяників. Крабак жив куди розкішніше, ніж Ток. Але, безперечно, не так заможного, як капіталіст Ґер. У його покої, заставленому старожитностями - ляльками "танаґура", перським череп'яним посудом, канапою в турецькому стилі, - завішаному власними портретами, завжди гралися діти. А от того дня він сидів, обхопивши груди руками, сам-один, засмучений і похмурий, під ногами валялися клапті паперу. Рап з Током, напевне, часто бували у Крабаковому товаристві. Однак тепер, побачивши композитора в пригніченому стані, студент Рап, видно, розгубився і, привітавшись поклоном, мовчки присів у кутку світлиці.

- Що сталося, пане Крабак? - замість привітання спитав я.
- Питаєте, що сталося? Ох, ті критики - ідіоти! Вони сміють заявляти, що моя лірика ніщо порівняно з Токовою.
- Але ж ви знаменитий композитор...
- Це ще нічого. Ато ж вони базікають, що порівняно з Роком мене не варт і композитором називати.

Композитора Рока часто порівнювали з Крабаком. Та, на превеликий жаль, він не був членом клубу надлюдей, тому я не мав нагоди хоч раз з ним поговорити. Мені тільки доводилось бачити на фото його самовпевнене обличчя із задертим дзьобом.

- Рок, звісно, обдарований. Але його музиці бракує новочасного запалу, який переповнює твою музику.

- Ти справді так думаєш?
- Далєбі, що так.

Умить Крабак схоплюється на ноги, бере ляльку "танаґура" й розбиває її об підлогу. Рап, очевидячки, злякався, бо, щось закричавши, хотів було дременути. Та Крабак дав знак, аби ми не лякалися, і вів далі:

- Ти так думаєш, бо не розумієшся на музиці, як і простолюд. А я побоююсь Рока...
- Ти? Не прикидайся.
- Я? Анітрохи. Ні перед вами, ні перед критиками.
- Адже у мене, у Крабака, талант. Через це я не боюся Рока.
- А чого ж ти боїшся?
- Я побоююсь чогось непевного... от хоч би зірки, під якою Рок народився.
- Я щось нічого не второпаю.
- Гадаю, ти зрозумієш. Бачиш, Рок ніяк не підпадає під мій вплив, а я непомітно переймаю його думки.
- Просто в тебе вразлива душа...
- Але ти слухай. Тут не вразливість. Рок повсякчас щось вигадує, і ніхто не може його перегнати. І це мене дратує. На його думку, нас відділяє один крок, а для мене це

десять миль.

- Але ж ваша героїчна кантата, сенсей[138]...

Крабак жалісно позирнув щілинками очей на Рапа.

- Постривай. Що ти у цьому тямиш? Я знаю Рока, як облупленого.

- Заспокойся трохи.

- Аби ж то я міг... Завжди якась нечиста сила зводить мене з Роком. Мені на поглум. Навіть філософ Маґ, здатний хіба що читати при ліхтарі книги, і той збагнув, що до чого...

- Як це так?

- Ну, заглянь хоча б у його останню книжку "Афоризми ідіота", - Крабак не передав, а майже кинув мені ту книжку. Відтак, усе ще згорнувши на грудях руки, випалив: - На сьогодні з мене досить! Бувайте!

Рап трохи оговтався, і ми вийшли надвір. Уздовж гомінкої вулиці у затінку буків тяглася низка крамниць. Ішли мовчки. Аж гульк - здибали пейзажного поета Тока. Побачивши нас, він витяг хусточку з торбинки на череві й став витирати лоба.

- Ох, і давненько я вас не бачив. Оце сьогодні надумав завітати до Крабака.

Розуміючи, що не гаразд зводити на сварку двох митців, я наздогад сказав, що Крабак не в гуморі.

- Невже? Тоді я не піду до нього. У Крабака, напевне, нервові виснаження... Я теж два тижні не міг спати і цілком знесилів.

- Може, з нами погуляєте?

- Ні, сьогодні я вже нікуди не піду. Гей! - вигукнув Ток і схопив мене за руку. І враз його облив холодний піт.

- Що сталося?

- Що таке?

- Мені здалося, начебто з он того автомобіля виглянула зелена мавпа.

Я трохи захвилювався, хотів було відвести Тока до лікаря Чака. Ток не згоджувався, а пильно, якимось підозріливо глянув на нас і проказав:

- Я зовсім не анархіст, майте на увазі. До побачення. А бачити Чака - крий Боже.

Ми зчудовано подивилися йому услід. Та де там ми! Лише я. Бо студент Рап посеред вулиці взяв голову між ноги і так позирав на світ. Подумавши, що він збожеволів, я смикнув його:

- Що це за жарти? Що з тобою?

Рап протер очі й напрочуд спокійно відповів:

- Мені стало сумно, тож я і глянув на світ навиворіт.

Але й це не зарадило.

XI

Ось уривки з книжки філософа Маґа "Афоризми ідіота":

Якби-то щастя йшло в парі з мукою, а спокій - з утомою...

Ідіот усіх, крім себе, вважає ідіотами.

Себе обороняти важче, ніж когось. Не віриш – глянь на адвоката.

Ми любимо природу, бо вона не почуває до нас ні ненависті, ані заздрощів.

З пихи, пристрасті й сумніву одвічно постають усі злочини. А мабуть, і всі чесноти.

Жити найрозумніше – це зневажати звичаї епохи, але нітрохи їх не порушувати.

Угамування матеріальних прагнень ще не приносить спокою. Щоб його дознати, треба стримати й духовні бажання. (Під цим уривком Крабак провів нігтем).

Найдужче нам кортить гордитися тим, чого не маємо.

Кожен ладен трошити божків. Водночас він не від того, щоб і собі стати на їхнє місце. Але, щоб сидіти на ідолівському троні, з ласки Божої треба бути ідіотом, злочинцем або героєм. (Під цим уривком Крабак залишив позначку нігтем).

Ми не щасливіші за людей. Люди не еволюціонують так, як водяники.

Творити – значить могти, могти – значить творити. Зрештою, наше життя не виринає з цього замкнутого логічного кола, тобто стає безглуздом.

Може, потрібні нам у житті ідеї вичерпались уже три тисячі років тому, а ми лиш роздмухуємо давнє вогнище.

Наша особливість: ми звикли шукати чогось поза нашою свідомістю.

Коли Бодлер збожеволів, його уявлення про людське життя замкнулося у слові "жінка". Та цим не все сказано. З довіри до його незрадливого поетичного таланту забувають про слово "шлунок". (Під цим уривком Крабак залишив позначку) .

Якщо до кінця слухатися доказів розуму, то, природно, ми мусили б заперечити своє існування. Вольтер, зробивши розум своїм богом, прожив цілий вік щасливо, і це тільки показує, що люди не набагато випередили водяників.

XII

Одної вельми прохолодної днини пополудні, коли вже обридло читати "Афоризми ідіота", я вирішив провідати філософа Маґа. На розі безлюдної вулиці під муром я побачив змарнілого, як скіпка, водяника. Виявилось, це був той самий водяник, що недавно поцупив у мене авторучку. "Ну, – думаю, – попався, братику!" Не гаючись, я гукнув дебелого поліцая, що якраз проходив.

– Будь ласка, допитайте цього водяника. Місяць тому він потяг у мене авторучку.

Поліцай підняв угору праву руку з тисовим кийком (у цій країні замість шаблі у поліцаїв кийки) й гукнув водяника:

– Гей, ти!

Я потерпав, що той дремене. Але дивна річ! Водяник спокійнісінько підступив до поліцая і, згорнувши на грудях руки, пихато витріщився на нас. Поліцай, зовсім не сердито, вийняв з торбинки на животі записник і негайно взявся за допит.

– Твоє прізвище? – Гурук.

– Фах?

– Кілька днів тому був поштарем.

– Гаразд. Оцей громадянин каже, що ти вкрав у нього авторучку. Це правда?

– Атож, украв місяць тому.

- Чому ти це зробив?
- Я гадав, що вона буде дитині за іграшку.
- Якій дитині? - поліцай кинув на водяника колючий погляд.
- Тій, що вмерла тиждень тому.
- Посвідку про смерть маєш?

Щупленький водяник витяг якусь цидулку. Тільки-но поліцай перевів погляд на той папірець, як лице його розпливлося в усмішці, і він поплескав злодійчука по плечі.

- Гаразд. Вибач, що потурбував.

Я збентежено глянув на поліцаю. А тим часом миршавий водяник, щось бурмочучи, уже повіявся. Ледь опам'ятавшись, я запитав:

- Чому ви його не затримали?
- Він безневинний.
- Але ж він украв мою авторучку.

- Він узяв її для дитини. Але ж маля померло... Якщо у вас якісь сумніви, прочитайте, будь ласка, тисяча двісті вісімдесят п'яту статтю кримінального кодексу, - докинув через плече поліцай і зник. Що ж вдієш? Повторюючи в пам'яті номер статті, я хутко подався до Магової оселі. Філософ Маґ завжди радо приймав гостей. Тож і цього дня у напівтемній кімнаті, попихкуючи цигарками, при столі у світлі кольорового ліхтаря сидів суддя Пеп, лікар Чак і директор фірми скляних виробів Гер. Найдужче я радів нагоді поговорити з суддею.

- Пане Пеп, скажіть, у цій країні злочинців карають? - замість розпитувати про ту статтю з кодексу, почав я, присівши на крісло.

Пеп знехотя пустив клубок диму, а потім байдуже відповів:

- Так, карають. Бува, й на горло.

- Але ж місяць тому... - я докладно розповів про свій випадок, а потім вже запитав про тисяча двісті вісімдесят п'яту статтю кримінального кодексу.

- Ось ця стаття: "Якщо злочин учинено, але обставини його зникли, звинувачений не підлягає покарі". Стосовно до вашого випадку це означає, що той водяник невинний. Він узяв у вас авторучку ще батьком. А тепер, по смерті дитини, він перестав ним бути.

- Але ж це нелогічно.

- Ну, годі балакати. Адже безглуздо вважати водяника однаковим до і після смерті дитини. Як мені відомо, саме на цю нелогічність опирається японське правосуддя. Нам це видається кумедним, - виплюнувши недопалок, Пеп байдуже захихотів.

- А в Японії запроваджено смертну кару? - поправивши пенсне, у розмову втрутився необізнаний із законами Чак.

- Так, запроваджено. В Японії стратенців вішають, - я відчув до холоднокрівно статечного Пепа огиду, а тому вирішив відігратись на ньому. - А хіба смертна кара у вас гуманніша, ніж у Японії?

- Звісно, гуманніша, - спокійно відповів Пеп. - У нас людей не вішають і не садять на електричний стілець. їм тільки в живі очі кажуть їхній злочин.

- І від цього вони гинуть?

- Авжеж. Наша ж нервова система чутливіша за вашу, людську.

- Цим користуються не лише у правосудді, до цього вдаються і вбивці, - синювате при світлі ліхтаря обличчя директора фірми Гера осяяв приятний усміх. - Оце недавно одного соціаліста я обізвав злодієм, і його схопив серцевий приступ.

- Такі випадки трапляються на диво часто. Один знайомий адвокат теж умер від цього, - вставив слово філософ Маґ.

Я позирнув на нього, а він, як завжди, глузливо посміхаючись, понурив очі і вів далі:

- Всяк обзивав мого знайомого жабою, а в нашій країні це все одно, як називати нелюдом. Щодня роздумуючи над тим, чи він нелюд, чи ні, мій знайомий не витерпів і помер.

- Але ж це явне самогубство.

- Однак ті, що його обзивали жабою, прагнули його смерті. І, по-вашому, це самогубство?..

Маґ не встиг доказати, як за стіною, мабуть, у Тока, повітря розітнув сухий пістолетний постріл.

XIII

Ми кинулись до Тока. Він лежав горілиць серед горщиків з високогірними рослинами, - права рука стискала пістоль, з голови цебеніла кров. Припавши головою до грудей, ридма ридала над ним коханка. Я підвів її (щоправда, торкатися її слизької шкіри досить неприємно) і спитав:

- Що сталося?

- Я сама не знаю. Він щось писав - і раптом пустив собі кулю в скроню. Кр-р-р-р, кр-р-р-р. (Це так водяники хлипають).

- Всьому виною - свавільна й примхлива Токова вдача, - скрушно похитуючи головою, директор фірми скляних виробів озвався до судді Пепа. А той ні пари з вуст, лише запалив цигарку з золотим мундштуком. Як справжній лікар, Чак навколішках обслідував небіжчикову рану й сповістив:

- Вже не зарадиш. Віддавна Ток слабував шлунком, тому-то не дивно, що занепав духом.

- Він начебто щось писав, - бурмочучи сам до себе, філософ Маґ узяв зі столу папірець. Усі, крім мене, через широкі Маґові плечі зазирали в аркушик паперу.

Піду я в долину, далеко від світу, Між скелі величні, де води прозорі, Де пахощі линуць квіткові...

Обернувшись до нас, Маґ зажурено мовив:

- Це плагіат Ґетевої "Міньйон". Мабуть, до самогубства призвела втома й зневіра в своєму таланті.

Зненацька до будинку підкотив на автомобілі композитор Крабак. Побачивши такий натовп, він на мить став як укопаний. А коли підступив до нас ближче, роздратовано кинув:

- Це його заповіт?

- Атож, це його останній вірш.

- Вірш?

Незворушний Маг передав розкуйовдженому Крабакові Токів рукопис. І той, забувши про все, ревно перечитував вірш, коли-не-коли кидаючи слово у відповідь на Магові зауваження.

- Як ви сприймаєте Токову смерть?

- Піду я в долину... Я теж не знаю, де мене чекає смерть... далеко від світу.

- Ви, здається, його близький приятель?

- Приятель? Ток завжди був самотній... далеко від світу... Тільки на лихо... Між скелі величні...

- Чому на лихо ?

- Де води прозорі... А от ви щасливі... Між скелі величні...

Токова коханка ніяк не могла погамувати плачу, і мені стало її жаль. Обнявши за плечі, я відвів її у куток на канапу, де сиділо дворічне дитя й безтурботно сміялося. Забувши про Токову коханку, я заходився розважати маля. І вперше і востаннє за час перебування в країні водяників на очі навернулися сльози.

- Тяжко, мабуть, жити з таким примхливим водяником?

- Хоч би про майбутнє своїх близьких подумав, - запаливши нову цигарку, озвався суддя Пеп на питання капіталіста Гера.

Несподівано Крабак, затиснувши в руці Токів рукопис, ні до кого не звертаючись, вигукнув:

- Чудово! Вийде прекрасна похоронна мелодія!

Його щілинка-очиці заблищали, він потиснув руку філософові й умить опинився біля дверей. Там вже позбігалися водяники з суміжних будинків. Недовго думаючи, Крабак протиснувся крізь натовп до автомобіля. Почувся гуркіт, і авто зникло.

- Чого повитріщувалися? - як поліцай, суддя Пеп відтиснув юрбу і зачинив двері. У кімнаті запанувала тиша, і в тиші, серед пахоців високогірних квітів і запаху крові, ми учинили раду, що його робити. Лише філософ Маг замислено втупився в мерця.

- Про що думаєте? - я поплескав Мага по плечу.

- Про водяницьке життя.

- Ну і як?

- Щоб гідно прожити, - Магів голос сором'язливо притих і зійшов на шепіт, - нам, водяникам, не треба вірити у надприродне.

XIV

Магові слова нагадали мені про релігію. Я, звісно, матеріаліст, тож ніколи всерйоз не замислювався над релігією. Але під враженням Токової смерті я поцікавився у студента Рапа, яку ж релігію вони визнають.

- Дехто визнає християнство, буддизм або мусульманство, а деякі поклоняються вогню. Та найвпливовішою є новочасна релігія, так звана "релігія життя".

(Переклад "релігія життя", можливо, не підходить до слова "quemocha". Бо, хоч

"cha" і відповідає закінченню "ізм", але "qуето" означає скоріше не просто жити, а їсти, пити і злягатися).

- Виходить, у вашій країні є церкви та храми?

- Найвеличніша споруда в нашій країні - це храм новочасної релігії. Може, завітаєте туди?

Пополудні одного погідного дня разом з гордим Рапом я подався до того храму. Той величезний храм - мабуть, удесятеро більший за собор св. Миколая в Токіо - поєднував у собі різні архітектурні стилі. Коли я опинився перед таким громаддям і поглянув на його височенні шпилі й бані, мені зробилося моторошно - зіп'яті в небо шпилі скидалися на щупальця. Стоячи перед дверима (якими ж мізерними здавалися наші постаті на їхньому тлі), ми якусь хвилю оглядали той дивовижний храм, більше подібний до якоїсь неznаної потвори, ніж до витвору архітектури.

Усередині було просторо. Поміж його корінфськими колонами походжало кілька прочан, таких же мізерних, як і ми. Серед них ми здибали горбатого водяника.

- Отче, здорові були! - чемно вклонившись, звернувся до дідугана Рап.

Водяник і собі привітався поклоном, лагідно питаючи:

- Невже це ви, Рап ? І ви...— він запнувся на мить, очевидячки, запримітивши гнилий Рапів дзьоб, - либонь, на здоров'я не нарікаєте. Але чому ж сьогодні...

- Сьогодні я прийшов не сам. Оцей добродій, як ви, мабуть, знаєте... - І Рап хутко розповів про мене. Та розповідь, видно, знімала з нього провину за нечасте відвідування храму. - А чи не погодитеся бути цьому гостеві за провідника?

Настоятель гречно всміхнувся, привітався зі мною і вказав рукою на вітвар.

- Та який з мене провідник... От перед вами "Дерево життя" - ми йому поклоняємося. Як бачите, на ньому золотаві й зелені плоди. Золотаві - плоди добра, зелені - зла...

Від його пояснень мене раптом занудило. Слова лагідного дідка надто скидалися на стару затерту алегорію. Я, звісно, вдавав, що пильно слухаю, а сам раз по раз окидав оком храм, корінфські колони, готичні склепіння, мавританську кахляну підлогу, пюпітри (імітація кінця XVIII століття). Від храму віяло спокоєм, вражала первісно дика краса. Та найбільше привертала мою увагу ніші обабіч стін з мармуровими погруддями. Мені здалося, ніби я вже деь бачив їх. Та найдивовижніше чекало на мене згодом. Тільки-но настоятель скінчив оповідь про "Дерево життя", як ми підійшли до погруддя у стіні праворуч.

- Стріндберг, один з наших святих, що повстав проти всього на світі. Кажуть, випивши ківш лиха, він знайшов порятунк у Сведенберговій філософії. А насправді він там його не знайшов. Цей святий, як і ми, вірив у "релігію життя" і тільки. Прочитайте залишені нам його "Легенди", і ви дізнаєтеся, що він пробував заподіяти собі смерть.

Мені зробилося трохи сумно, і я звернув погляд на суміжну нішу. Там стояло погруддя вусатого, круглоликого німця.

- Це Ніцше, співець Заратустри. Він шукав порятунку в створених уявою надлюдей. А не знайшовши його, збожеволів. Якби він не збожеволів, то, мабуть, не був би святим,

- дідок трохи помовчав, потім підвів мене до третьої ніші.

- Третій святий - Толстой. Ревніше за всіх дотримувався аскетизму. Бо, буди з діда-прадіда дворянином, не виставляв перед жадібним до видовиськ людям своїх мук. Намагався вірити Христовим проповідям, що їх життя підринає. Він навіть привселюдно заявляв, що вірить Христу. Однак на схилі життя не міг подарувати собі того, що став жалюгідним брехуном. Відомо, що і цей святий іноді лякався сволоків у кабінеті. А що записано його до сонму святих, то, очевидно, він не заподіяв собі смерті.

У четвертій ніші стояло погруддя японця. Побачивши обличчя земляка, я, певна річ, зрадів.

- Це Додзю Кунікіда[139]. Поет, що глибоко збагнув душу чорнороба, який кинувся під поїзд. Гадаю, що більше розвинутий про нього нема потреби. Отже, п'ята ніша.

- Та це, здається, Вагнер.

- Він приятель кайзера й водночас революціонер. На схилі віку молився навіть перед обідом. Ясна річ, дотримувався не християнської релігії, а "релігії життя". З листів, залишених по смерті, важко дізнатися, чи страждання на цьому світі гнали його в обійми смерті, чи ні.

Тим часом я спинився перед шостою нішею.

- Оце Стріндберґів друг, французький маляр, з купців. Замість годувати велику сім'ю у Франції, оженився з таїянкою. У міцних жилах цього святого вирувала матроська кров. Але погляньте на його зуби. На них сліди миш'яку чи ще якоїсь отрути. У сьомій ніші... та, я бачу, ви притомилися. Тоді зайдіть ось сюди.

Я таки справді втомився. Тож радо пішов з Рапом услід за настоятелем по коридору, виповненому запахом ладану, до світлички. У кутку під чорнолакованим портретом лежав кетяг дикого винограду. Мені на хвилю здалося, ніби я в убогій чернечій келії. Дідок, видно, здогадався, що в мене на душі, бо, не давши й присісти, трохи докірливо повчав:

- Не забудьте, наша релігія - "релігія життя". Наш бог - виписані на "Дереві життя" слова: "Живіть повно". Пане Рап, ви повідали вашому приятелеві про наших святих?

- Та де там, я сам майже нічого про них не чув, - чухаючи потилицю, щиросердечно признався Рап.

А настоятель тим часом, лагідно усміхаючись, вів далі:

- Вам, може, важко зрозуміти, але наш бог створив світ за один день. (Виходить, і дерево може творити). А згодом він витворив самицю. З превеликої нудьги вона почала домагатися водяника до пари. Наш бог пожалів самицю, взяв у неї дрібок мозку, створив водяника й обох благословив таки ми словами: "їжте, плодіться і живіть на втіху".

І тут я згадав поета Тока, на лихо, такого ж атеїста, як і я. Природно, що я не розумів "релігії життя" - я ж бо людина, а не водяник. А от Ток, уродженець країни водяників, мав би знати про "Дерево життя". Жалкуючи за Током, який всупереч приписам "релігії життя" заподіяв собі смерть, я перебив настоятелеву розповідь і нагадав про небіжчика.

- О, бідолашний поет, - важко зітхнув дідок. - Нашу долю визначає віра, середовище й випадок. А у вас, я чув, долучають і спадковість. На жаль, Ток був атеїстом.

- Ток, либонь, вам заздрих. І я заздрю. Хоч Рап і молодий...

- Якби мені здоровий дзюб, я б, напевне, став оптимістом.

Слухаючи нас, настоятель ще раз зітхнув. Його сльозливі очі часом утуплювалися в чорний лак.

- Власне, я теж... це моя таємниця, то ви про неї нікому не кажіть... Я теж не вірю в нашого бога. І моя молитва...

Не встиг настоятель докінчити, як двері розчахнулися і на нього наскочила велика самиця. Ми, ясна річ, намагалися її спинити, але вона одним махом звалила настоятеля на поміст.

- Ах ти ж, луб 'я старе! Знову сьогодні витрусив гаманця на пиятику!

За якусь хвилю ми нарешті спекались подружжя й вийшли на паперть перед храмом.

- Значить, і настоятель не вірить у "Дерево життя", - по кількох кроках мовив Рап. Замість відповіді, я несамохіть кинув очима на храм. Шпилясті вежі й круглясті бані тяглися щупальцями в сіре хмарне небо, скидаючись на моторошне марево в пустелі...

XV

Тиждень по тому в лікаря Чака я почув дивовижну історію. Подейкували, ніби в домі покійного Тока з'являється привид. Отож тільки-но Токова коханка кудись виїхала, як дім нашого приятеля-поета обернувся у фотолабораторію. Якщо вірити Чакові, то на фотознімку, зробленому в Токовому домі, неодмінно відбивається і блідавий образ небіжчика. Сам Чак - матеріаліст і, звісно, не вірив у потойбічне життя, але, оповідаючи про ту дивовижу, зловтішно всміхнувся і зауважив:

- Виходить, начебто душа матеріальна.

Мої погляди на це не дуже різнилися від Чакових - я теж не вірив в існування душі. Але я прихильно ставився до небіжчика, тому-то, не гаючи часу, подався до книгарні й накупив газет і часописів з фотознімками й матеріалами про нього. І справді, на кожному знімку разом з образом малого чи старого, самця чи самиці, вбачалась блідава, ледь помітна, постать водяника, схожого на Тока. Однак найдужче вразили не фотознімки, а статті про Токову душу, особливо повідомлення спіритичного товариства. Нижче я подаю буквальный, дуже скорочений, переклад того звіту. В дужках мої зауваження.

"Звіт про розмову з душею пана Тока. (Вісім тисяч двісті сімдесят четвертий випуск часопису спіритичного товариства).

Недавно в колишній оселі покійного поета Тока на вулиці Н. під номером 251 (у теперішній фотостудії фотографа М.) відбулося засідання тимчасової дослідницької ради спіритичного товариства. Присутні: (прізвища я поминаю).

Сімнадцятого вересня о десятій годині тридцять хвилин вечора ми, сімнадцять членів спіритичного товариства на чолі з головою, зібралися в згаданій фотостудії

разом з надійною віщункою панею Хоп. Тільки-но прийшла пані Хоп, як ми відчули, що кімната виповнюється спіритичною атмосферою: віщунку засудомило й почало млоїти. Пані Хоп пояснила, що покійний Ток любляв міцний тютюн, а тому спіритична атмосфера просякла ще й нікотинном.

Разом з панею Хоп ми посідали навколо круглого столу. Збігло три хвилини двадцять п'ять секунд, і пані Хоп, обернувшись у сновиду, стала посередником між нами і Токовою душею. А ми по черзі, за віком, через віщунку стали розпитувати небіжчикову душу.

Питання: Чому ви з'являєтеся привидам?

Відповідь: Бо по смерті не зажив слави.

Питання: Невже привиди жадають слави?

Відповідь: Принаймні я б від неї не відмовився. Правда, я тут здибав одного японського поета, що знехтував посмертною славою[140].

Питання: А ви не пам'ятаєте його імені?

Відповідь: На жаль, призабув. Лише згадую уривок з його віршика.

Питання: Якого?

Відповідь:

Старий ставок. Стрибнула жабка - У тиші хлюпнулась вода.

Питання: Ви вважаєте, це талановитий твір?

Відповідь: В усякому разі, не поганий. Тільки б замість "жабки" написати "водяник" - було б барвистіше.

Питання: Ви так гадаєте?

Відповідь: Ми, водяники, жагуче прагнемо бачити себе у різних мистецтвах.

Тут голова ради Пек зауважив усім нам, сімнадцятьом членам ради, що ми на засіданні спіритичного товариства, а не літературного клубу.

Питання: Як ведеться душам?

Відповідь: Так як і за життя.

Питання: А ви жалкуєте, що заподіяли собі смерть?

Відповідь: Ні. Якби мені обридло тутешнє життя, я б узяв пістоль і воскрес би.

Питання: Невже це так легко?

На це питання Токова душа відповіла запитанням. Такої відповіді й сподівалися усі, хто знав Тока.

Відповідь: А заподіяти собі смерть легко?

Питання: Ваше життя там вічне?

Відповідь: Про наше життя є багато теорій, але жодна з них не заслуговує на довір'я. Не забувайте, що, на превелике щастя, серед нас є представники різних релігій: християнської, буддійської, мусульманської; є також вогнепоклонники.

Питання: А ви у що вірите?

Відповідь: Я завжди був скептик.

Питання: Однак принаймні в існуванні душі ви не сумніваєтеся?

Відповідь: Так твердо вірити в неї, як інші, я не здатен.

Питання: Хто ваші знайомі?

Відповідь: Якщо брати з минулого і сучасного, зі Сходу і Заходу, тодесь із триста. А найславніші – це Христос, Майнлендер, Віннінгер...

Питання: І всі вони вкоротили собі віку?

Відповідь: Звісно, не всі. Такі, як от Монтень, що захищав право на самогубство, мої найшановніші побратими. А от з мізантропами з компанії Шопенгауера, які не заподіяли собі смерті, я не знаюсь.

Питання: Як поживає Шопенгауер?

Відповідь: Закладає основи спиритичного песимізму, зважає всі за й проти стосовно воскресіння. Коли зачує, що на землі лютує холера чи ще яка моровиця, здається, вельми радіє.

Згодом ми почали розпитувати про душі Наполеона, Конфуція, Достоевського, Дарвіна, Клеопатри, Будди, Демосфена, Данте й багатьох інших. Але, на жаль, Ток не бажав відповідати докладно на наші питання, а натомість захотів дізнатися, які чутки про нього ширяться на цім світі.

Питання: Яка слава ходить про мене по смерті?

Відповідь: Один критик назвав вас посереднім поетом.

Питання: То, напевне, з тих, кому я не подарував своєї збірки поезій. Гнівається. Повну збірку моїх поезій уже видано?

Відповідь: Видано, але попит на них слабкий.

Питання: Їх купуватимуть мільйони читачів через триста років, коли я втрачу авторське право. А як живе моя коханка?

Відповідь: Вийшла заміж за книгаря Рака.

Питання: Вона, мабуть, ще не помітила, що в Рака штучне око. А дитина?

Відповідь: Кажуть, її віддано в державний сирітський притулок.

Ток на хвилину змовк, потім знову спитав:

Питання: А що з моїм будинком?

Відповідь: Править за студію одному фотографові.

Питання: Куди дівся мій стіл?

Відповідь: А хто його зна.

Питання: Що з моїми дорогоцінними листами у шухляді?.. Та це, мабуть, вас не цікавить. Наш світ уже сутінки вкривають, тож пора прощатися. Бувайте здорові, панове.

На останніх словах пані Хоп ураз прокинулася. Усі ми, сімнадцятеро членів спиритичного товариства, присягаємось, що все сказане – щира правда. (Пані Хоп заплачено відповідно до денного заробітку, який вона одержувала, працюючи актрисою)".

XVI

Коли я дочитав статтю, мене охопила страшна туга. Я подумав, що було б добре вернутися в нашу, людську країну. Я шукав-шукав ту яму, через яку скотився в країну водянників, але не міг її віднайти. І тоді я вирішив удатися до літнього водяника (про

нього я довідався від рибалки Баґа), що живе тихомирно у передмісті і тільки те й робить, що читає і грає на сопілці. Сподіваючись, що, може, він покаже вихід з країни водяників, я негайно подався на околицю міста. Однак коли я туди добрався, в низенькій хижці здибав не літнього водяника, а молодого, з м'якою тарілкою на тім'ї, щонайбільше тринадцятирічного. Я, звичайно, засумнівався, чи туди потрапив. Задля певності спитав його ім'я – виявилося, саме цього водяника радив мені Баґ.

– Але ж ви зовсім підліток.

– Невже ви не чули про мене ? Заледве я з'явився на світ, голова моя вже посивіла. З роками я відмолодів і тепер став дитиною. Рахуючи, що в материнському лоні я був шістдесят років, то на світі живу яких сто п'ятнадцять літ.

Я окинув поглядом кімнату. Чомусь мені здалося, що тут, серед простих стільців і столу, панує щасливий спокій.

– Ви, мабуть, щасливіші за інших водяників?

– Можливо. Змалку я був літнім водяником, в старості я молодий. Отже, я не зазнав старечої скнарості й не віддавався молодечій хтивості. Може, моє життя не зовсім щасливе, та принаймні спокійне.

– Таки справді спокійне.

– Крім цього, я здоровий, і мені усе життя вистачало їжі. Та, гадаю, найщасливіші дні, коли я з'явився на світ.

Я став розповідати про Тока, що вкоротив собі віку, про Ґера, який щодня викликав лікаря, але чомусь водяника це не цікавило.

– Значить, ви не претендуєте на особливе становище, як інші водяники?

– Як усі, я з'явився на світ за власним бажанням – батько запитував мене, чи хочу народитися.

– А от я зовсім випадково потрапив у вашу країну. Тож чи не покажете мені дороги звідси?

– Звідси є тільки одна дорога.

– Яка?

– Якою ви сюди прибули.

Почувши таку відповідь, я злякався – аж у п'ятах похололо.

– На жаль, я не помітив тої дороги.

Водяник глянув на мене блискучими очима, неквапом підвівся, ступив у закут кімнати й потягнув за мотузку, що звисала зі стелі. Непомітно досі вікно відхилилося, і над ним розіслалося блакитне-блакитне небо, а на його тлі – соснове й кипарисове галуззя. У небо стрілою тяглася вершина гори Яріґатаке. Я на radoщах застрибав, наче хлоп'я, що загляділо в небі літака.

– Отут можна вилізти, – проказав водяник, показуючи на мотузку. Мені здавалося, що то мотузка, а насправді то була мотузяна драбина.

– Значить, мені можна вилізати?

– Передусім добре зважте. Щоб потім не жалкували.

– Гаразд, не жалкуватиму, – відповів я й поліз по драбині вгору, поглядаючи вниз на

водяникову тім'яну тарілку.

XVII

Вернувшись з країни водяників, я довго не міг зносити людського духу. Порівняно з нами, людьми, водяники й справді охайніші й чистіші. Я надивився на голови водяників, а тому людські видалися мені чудернацькими. Може, вам це і вдивовижу. Але людські очі, носи, роти таки викликають острах. Ясна річ, тому-то я і не показувався нікому на очі. Та людина поступово до всього звикає, тож і я за півроку вже з'являвся між люди. Однак завдавало мені клопоту те, що я іноді прохоплювався словом з мови водяників.

- Ти будеш завтра вдома?

- Qua!

- Що?

- Кажу, що буду.

Минув рік, і я, зазнавши невдачі в одній справі... (Тут хворого перебив доктор медицини S. Він розповідав, ніби щоразу, коли заходить мова про цю невдачу, хворий зчиняє таке, що його жоден доглядач не може зупинити).

Ну, гаразд, про це не буду. Так от, зазнавши невдачі в одній справі, я поміркував собі, чи не вернутися в країну водяників. Не піти, а вернутися в країну водяників – вона тоді вже стала мені батьківщиною. Крадькома вислизнувши з дому, я подався на центральний вокзал з наміром сісти на поїзд. На превеликий жаль, мене спіймала поліція і допровадила в лікарню. Але й тут, у лікарні, я не перестав думати про країну водяників. Що поробляє лікар Чак? Філософ Маґ, напевне, зараз над чимось задумався при світлі кольорового ліхтаря. Та найчастіше мені наvertався на пам'ять мій найщиріший товариш гнилодзьобий студент Рап. Одного похмурого, як і нині, дня, пополудні, я був поринув у спогади, аж гульк – переді мною виринула постать рибалки Баґа. Від несподіванки я мало не зойкнув. А коли отямився, то вже не пам'ятаю, чи сміявся, чи плакав. Певна річ, мене зворушили слова водяникової мови, якої я так давно не чув.

- Гей, Баґу, яке лихо тебе сюди привіяло?

- Забіг тебе відвідати. Ти, кажуть, захворів?

- Як ти про це довідався?

- З останніх новин по радіо, – і Баґ гордовито засміявся.

- Невже сюди легко добратися?

- Не важко. Бо ж ріка й канали в Токіо правлять нам засобами сполучення.

Я знову пригадав, що водяники, як і жаби, земноводні тварини.

- Але ж поблизу нема річки.

- Так. А я добувся сюди водогоном. І виліз через пожежний кран.

- Ти відкрутив пожежний кран?

- А хіба ти забув, що серед водяників є механіки?

По тому кожні два-три дні до мене навідувався хтось із водяників. Доктор медицини S каже, що я хворий на ранню недоумкуватість. А от лікар Чак пояснив, що доктор

медицини S наговорює, і що він сам, і ви разом з ним, хворі на ранню недоумкуватість, а не я. До мене завітав не лише Чак, але і студент Рап, і філософ Маґ. Та, крім рибалки, опівдні ніхто не приходить. Найчастіше місячної ночі мене відвідує двоє-трьох водяників. От і минулої ночі у місячному світлі я розмовляв з директором фірми скляних виробів Гером і філософом Маґом. Навідувався до мене й композитор Крабак, грав мені на скрипці мелодію. Ось погляньте, на столі букет чорних лілей. Мені їх подарував учора вночі Крабак. (Я озирнувся, але не побачив на столі жодного букета). А от цю книжку дав мені філософ Маґ. Погляньте на останній вірш. Ой, я забув, що ви не розумієте мови водяників! Дайте-но я прочитаю. Це недавно видрукований томик повної збірки Токових поезій. (Він розгорнув потерту телефонну книжку і гучно почав):

У листі пальм, серед бамбуків Будда сном міцним заснув.

Край дороги, під посохлим віттям фіговим,

Христос, здається, мертвий впав.

А нам перепочити треба

Хоч би й на сцені перед декораціями.

А як поглянемо поза лаштунки, то що побачимо? Полатану ряднину?

Однак я не такий песиміст, як цей поет. Поки водяники обдаровують мене своєю ласкою... Але стривайте, ви, мабуть, пригадуєте суддю Пепа. Втративши роботу, він таки насправді з'їхав з глузду і ще й досі перебуває в божевільні країни водяників. Якби пан лікар S дозволили, я б його відвідав...

ЖИТТЯ ІДІОТА

1. Епоха

То було на другому поверсі одної книгарні. Він, двадцятирічний юнак, стояв на драбині, приставленій до полиці, й шукав нових книжок. Мопассан, Бодлер, Стріндберг, Ібсен, Шоу, Толстой...

Уже й сутінь запала, а він і далі уважно переглядав спинки книжкових оправ. На полицях стояли скорше не книги, а сам кінець століття: Ніцше, Верлен, брати Гонкури, Достоевський, Гауптман, Флобер...

Змагаючись з присмерком, він перечитував прізвища авторів. Поволі книжки огортала сумовита пітьма. Нарешті він не витримав й уже ладен був спускатися вниз, та несподівано над головою запалала електрична лампочка без абажура. Стоячи на драбині, він глянув на продавців і відвідувачів, що ворушилися у шпарах між полицями з книжками. Люди були навдивовижу дрібні й, далєбі, якісь жалюгідні.

"Людське життя не варте й одного рядка Бодлерового", - подумав він, позираючи згори на людей...

2. Мати

Усі божевільні були в сірому. Тим-то просторий покій здавався ще похмурішим. Один хворий сидів перед фісгармонією і запально грав псалми, а інший посеред палати чи то підстрибував, чи то пританцьовував.

Він стояв поряд з рум'яним лікарем і приглядався до того видовища. Його мати вже десять років анітрохи не різнилася від тих хворих. Анітрохи - в їхньому запаху він

відчув материн запах.

- Ну, ходімо.

Лікар ступив уперед і повів його коридором до іншої палати. Там у кутку у великих банках плавали у спирті людські мозки. На одному з них він запримітив краплі чогось білого, схожого на яєчний білок. Розмовляючи з лікарем, він ще раз пригадав матір.

- Оцей мозок належав інженерові електролампової фірми. Йому завжди видавалося, ніби він велика чорно-лискуха динамомашини.

Уникаючи лікаревого погляду, він поглянув крізь шибку надвір. На цегляному мурі видніли скалки розбитої пляшки, подекуди купками білів мох.

3. Родина

Він мешкав на околиці міста у двоповерховому осібному будинку. Земля під фундаментом була м'яка, тому будинок дивно скособочився.

У тій оселі тітка часто йому допікала. І не через те, що не дістала прав названої матері. Однак дужче за всіх він любив саме її. Тепер, коли йому сповнилося двадцять, його тітці, що свій вік звікувала старою дівою, бралось до шістдесяти.

Не один раз у тому двоповерховому будинку на околиці міста він подумки запитував себе, чи завжди взаємна любов – обопільна мука. І водночас відчував, як зловісно перехилився будинок.

4. Токіо

Над Сумідаґавою[141] пливло імлисте марево. З вікна пароплавчика, що мчав річкою, він споглядав вишні на острові Мукодзіма. Кучми вишневого цвіту тяглися перед очима, як краї старого руб'я, інавівали журбу на серце. Іутихвишняхз острова Мукодзіма, що пам'ятали часи Едо, він упізнав себе.

5. Я

Він сидів з товаришем[142] край столу в кав'ярні й безперестанку попихкував цигаркою. Він мовчав, але до товаришевих слів уважно прислухався.

- Сьогодні я півдня проїздив на автомобілі.

- У якійсь справі?

- Та де там, просто закортіло поїздити, - легко відповів товариш, підпираючи обличчя рукою.

Ті слова відкрили перед ним досі незнаний, майже потойбічний світ чужого "я", і він відчув біль, змішаний з радістю.

Кав'ярня була малесенька, під образом бога Пана з каучукового кущика у червоному горщику звисало грубе листя.

6. Хвороба

З моря без упину дмухав вітер, а він розгорнув здоровенний англійський словник і пальцем водив по рядках:

talaria – взуття з крильцями,

tale – оповідання,

talipot – пальма, що росте у Східній Індії, висота стовбура 50-100 футів, з її листя виробляють парасольки, віяла та брилі, цвіте раз на сімдесят років.

В його уяві яскраво вимальовувався цвіт тої пальми. Несподівано в горлі, як ніколи, нестерпно залоскотало, й ненароком на словник упала крапля слини. Власне, то навіть не була слина. Згадуючи своє коротке життя, він ще раз уявив собі цвіт, що за далеким морем у підхмар'ї витає на вершечку пальми...

7. Картина

Зненацька, – таки справді зненацька, – розглядаючи за вітриною книгарні зібрання Ван-Гогових картин, він збагнув, що таке картина. Ясна річ, то були лише репродукції. Але вони вразили його яскравими барвами природи.

Захоплений картиною, він бачив перед собою тільки звивисте гілля дерев й округлі жіночі щоки.

Восени, одного дощового дня надвечір він проходив у передмісті попід залізничним віадуком. Унизу, під насипом, на другому кінці віадука стояла підвода. Проходячи мимо, він раптом відчув, ніби хтось раніше тут проходив. Хто? Та чи варто було про це питати? Десь у глибині молодого серця (йому було тоді двадцять три) він уявив собі, як, затиснувши в зубах довгий цибух люльки, фламандець з обрізаним вухом гострим поглядом вдивляється у сумний краєвид на картині...

8. Іскри

Вимоклий, він брів асфальтом. А дощ таки добряче припустив. У повітрі, виповненому дощовими краплями, він відчував запах прогумованого макінтоша.

Несподівано перед собою на електричному дроті він побачив лілові іскри. Вони якось дивно його зворушили. У кишені піджака стирчав рукопис, що його мали опублікувати друзі у своєму часописі.

Чалапаючи по дощу, він ще раз озирнувся на електричний дріт, що безперестанно випромінював навколо себе колючі іскрини. У людському житті він не бачив нічого, чого б душа прагла. А от ті лілові іскри, шалені спалахи в повітрі, – щоб їх спіймати, він ладен був і життям важити.

9. Труп

На великих пальцях трупів були прив'язані дротиком таблички з прізвищами й віком. Його приятель зігнувся над одним із них і, майстерно орудуючи скальпелем, почав здирати шкіру з обличчя. Під нею прослався ніжно-жовтий шар сала.

Він розглядав цього трупа. Той досвід, безперечно, знадобився йому для оповідання з давньоісторичним тлом[143]. Від мерця відгонило неприємним духом гнилого абрикоса. Насупивши брови, приятель зосереджено орудував скальпелем.

– Тепер і трупів не вистачає, – проказав товариш. І вмить йому на думку сплила відповідь: "Якби мені бракувало трупів, я без жодного лихого наміру вдався б до вбивства". Звісно, та відповідь лишилася невисловлена.

10. Учитель[144]

Він сидів під розлогим дубом і читав учителеву книжку. Жоден листок на дереві не шелестів у промінні осіннього сонця. Він читав, а йому ввижалося, ніби високо в небі непорушно повисла скляна шалька терезів.

11. Світанок

Потім настав світанок. Він стояв на розі вулиці й споглядав широку торговлицю. Люди й вози забарвилися темним пурпуром. Запаливши цигарку, він спокійно рушив углиб торговлиці. Несподівано худющий пес загавкав на нього. Та він його не злякався, а навіть полюбив.

Посеред торгу, розіславши на всі боки своє віття, стояв платан. Він спинився під його стовбуром і крізь гілля позирнув на високе небо: над головою мерехтіла зірка.

Тоді йому було двадцять п'ять, того березня він познайомився з учителем.

12. Військовий порт

Усередині підводного човна – напівтемрява. Затиснутий звідусіль розмаїтою машинерією, він удивлявся у маленьке скельце перископа. У тому скельці яскраво відбивався військовий порт.

– Он там, здається, видніє "Крицевий", – пояснив йому морський офіцер.

Спостерігаючи через чотирикутну лінзу маленький військовий корабель, він раптом чогось пригадав селеру. Ту, що злегка пахне на порції біфштекса за тридцять сенів.

13. Учителева смерть

Щойно перестав дощ. Він ішов крізь вітер уздовж нової станційної платформи. Небо ще облягали хмари. По той бік платформи кілька чорноробів улад гупали кирками й про щось уголос співали, а вітер рвучко розкидав їхню пісню і його почуття. Затиснувши в губах запалену цигарку, він відчував у серці щемливу, як радість, печаль. З кишені його пальта виглядала телеграма: "Вчитель тяжело хворий".

З-за гори Мацуяма, звиваючись гадюкою, виповз ранковий восьмигодинний поїзд на Токіо. Над ним слався легенький димок.

14. Одруження

Наступного дня, після весілля, він дорікнув дружині: "Якщо ти так тринькатимеш гроші, то ми опинимось у скруті". Власне, він не хотів цього казати, але так його напоумила тітка. Ясна річ, дружина попросила вибачення і в тітки, і в нього. Перед глечиком з жовтими нарцисами, що їх вона купила для нього.

15. Вони

Вони жили тихомирно. Під широкою тінню розлогого бананового дерева. Бо їхня оселя була у містечку над морем, на відстані одної години поїздом від Токіо.

16. Подушка

Вмостившись на подушечці скептицизму, що пахла виноградним листям, він читав Анатолія Франса. Та невтямки йому було, що в тій подушці заховався кентавр.

17. Метелик

У повітрі, напоєному духом водоростей, пурхав метелик. Лише на мить він відчув на спраглих губах дотик його крилець. Минуло чимало років, а пилوک з тих крилець ще й досі зблискує на його губах.

18. Місяць

Піднімаючись сходами готелю, він випадково стрівся з нею. Навіть удень її обличчя, здавалось, осявав місяць. Озираючись їй услід (вони анітрохи не знали),

він відчув не знаний досі смуток...

19. Штучні крила

Від Анатолія Франса він перейшов до філософів вісімнадцятого століття. Та до Руссо не дійшов. Мабуть, тому, що наполовину, – своєю запальністю, – він скидався на нього.

Холодним розумом він став близько до філософа, автора "Кандіда".

У двадцять дев'ять років він уже не бачив просвітку в житті. І тільки Вольтер подарував йому, безпорадному, штучні крила.

Змахнувши ними, він легенько майнув у піднебесся. І тої ж миті потонули вниз людські радощі й горе, залиті світлом розуму. На жалюгідні людські оселі посилаючи свій насміх та іронію, він безперешкодно полинув до сонця. Бо забув, що й стародавній грек обпалив на сонці свої штучні крила, впав у море й загинув...

20. Кайдани

Молоде подружжя оселилося у будинку його названих батьків. На краще вони не спромоглися, бо він щойно дістав посаду в газетному видавництві. Він покладав усю надію на авторський примірник угоди, написаної на жовтому папері. Однак згодом виявилось, що та угода ні до чого не зобов'язувала видавництво, а на нього лягла важким тягарем.

21. Донька божевільного

Два рикші мчали безлюдним путівцем під безхмарним небом. Свіжий вітерець давав узнаки, що дорога ця пролягає до моря. Сидячи на задній колясці, він здогадувався, що та зустріч не принесе радості, і раз по раз питав себе, яка сила несе його туди.

Адже це не була любов. А якщо не любов... Уникаючи відповіді, він мусив заспокоювати себе словами: "Принаймні ми однакові".

На передній колясці сиділа донька божевільного. Її молодша сестра з ревності укоротила собі віку.

"Тепер уже нічим не зарадиш".

До божевільної, підвладної лише матеріальним інстинктам, тепер він почував якусь ненависть.

Тим часом обидві коляски котилися повз цвинтар на піщаному березі. З-поміж живоплоту, обсіпаного черепашками устриць, виглядали чорні надгробки. Дивлячись на блискуче море за тими надгробками, він раптом відчув зневагу до її чоловіка, котрий не заволодів її серцем.

22. Маляр

То була ілюстрація в якомусь часописі. Але намальований тушшю півень свідчив про незвичайну обдарованість автора. Про того маляра він безперестанку розпитував своїх друзів.

Минув лише тиждень, і той маляр завітав до нього в гості. На все життя залишили ті відвідини яскравий спомин у його серці. У тому маляреві він відкрив не знаного ніким поета, розкрив перед собою не відому навіть маляреві його власну душу.

Якось восени одного прохолодного надвечір'я стеблина маїсу зненацька нагадала

йому про того маляра. Високі маїсові стебла, настовбурчивши шорстке листя, розпускали навколо себе тонке, як нерви, коріння. Безперечно, це був автопортрет його вразливої натури. Таке відкриття навіяло смуток.

"Уже пізно. Та в останню хвилину..."

23. Вона

На майдан опускалися вечірні сутінки. Він переходив тим майданом, у тілі ще жевріла крихта денного тепла. Високі будинки на тлі сріблястого спокійного неба мерехтіли квадратами осяяних електричним світлом вікон.

Очікуючи на неї, він став край дороги. Збігло тільки п'ять хвилин, а вона, змарніла, змучена, підійшла до нього й, глянувши у вічі, всміхнено сказала: "Ви, мабуть, притомилися". Потім вони пліч-о-пліч пішли присмерковим майданом. Такого раніше з ними не було. Він почував, що заради неї ладен пожертвувати усім.

Коли вони вже сіли в авто, вона пильно глянула йому в обличчя і спитала:

- А ви не жалкуєте?

На те він рішуче відказав:

- Ні, не жалкую.

Вона схопила його руку й промовила:

- Я теж не жалкую, однак...

У ту мить її обличчя здавалося наче осяяне місяцем.

24. Пологи

Він стояв коло фусума[145] й стежив, як акушерка в білому халаті купала немовля. Щоразу, як в око дитині потрапляло мило, вона жалібно кривила личко й пищала тонким голосочком.

Відчуваючи, як від дитини віддає запахом мишеняти, він у думці мимоволі запитував себе: "Для чого з'явилось оте маля на цей світ, повний горя і страждань? Чому доля так нерозважно вибрала йому такого батька, як я? "

Дружина народила йому першу дитину - сина.

25. Стріндберг

Він стояв на порозі будинку й споглядав, як у місячному світлі, що сіялося крізь розквітле віття граната, кілька замурзаних китайців грали в мадзян[146]. Потім він повернувся у покій і при світлі низько підвішеної лампи взявся читати "Зізнання ідіота". Не дочитавши й двох сторінок, він гірко посміхнувся. У листі до коханки-графіні Стріндберг писав таку саму брехню, якої допустився і він...

26. Старожитність

Збляклі фігури Будди, святих, коней, зів'ялі квіти лотосу його пригнічували. Дивлячись на них, він забував усе на світі. Навіть про радість, що розлучився з донькою божевільного.

27. Спартанське виховання

Він проходив з приятелем глухим завулком. Назустріч йому наближався рикша. Зненацька він побачив, що в колясці сиділа дівчина, з якою він учора ввечері зустрічався. Її обличчя здавалось осяяне місячним світлом. Ясна річ, перед своїм

товаришем він навіть з нею не привітався.

- Красуня, правда? - сказав товариш.

- Справжня красуня, - не вагаючись, відказав він, споглядаючи весняну гору в глухому куті вулиці.

28. Вбивця

Над путівцем, осяяним світлом сонця, плинув запах коров'ячого лайна. Витираючи піт, він брався вгору. Ячмінь обабіч путівця розпускав духмяні пахощі. "Забий! Забий!" - невідступно дзвеніло йому в голові. Кого - йому було відомо. Мимохіть на думку спав нищий коротко стрижений чоловік.

Незабаром з-під пожовклого ячменю вигулькнула кругла баня католицького костелу.

29. Форма

Глечик на саке з карбованим візерунком явив йому красу форми.

30. Дощ

На ліжку він розмовляв з нею про всяку всячину. За вікном спальні хлюпотів дощ. Під тим дощем квіти, мабуть, уже погнили. Її ж обличчя наче місяць осявав. Та від розмови з нею йому ставало нудно. Лежачи долілиць, він запалив цигарку і пригадав, що прожив з нею сім років, як один день.

"Чи люблю я цю жінку? - запитав він себе. - Все ще люблю".

Навіть його, що так пильно слідкував за своїми думками, ця відповідь здивувала.

31. Великий землетрус[147]

Він ходив по згарищу. В повітрі пахло перестиглими абрикосами. "Дивно, трупи під спекотливим сонцем навіть не смердять", - подумав він, злегка приносячись до того запаху. Та дійшовши до ставка, заваленого мерцями, він відкрив собі, що слово "жахіття" - анітрохи не перебільшення для такого видовища. Та найдужче вразили його трупи підлітків. Поглядаючи на них, він почував щось схоже на заздрість. "Праведні душі Бог замолоду бере до неба", - наверталось на думку. Його старша сестра і зведений брат згоріли у будинку. А шурякові, позиваному за кривоприсягу, тимчасово відклали вирок.

"Краще б усі загинули", - стоячи на згарищі, подумав він.

32. Сварка

Між ним і зведеним братом часто доходило до бійки. Через нього брат легко зазнавав кривди. Водночас і він через брата позбавлявся волі. Батьки завжди казали братові: "Наслідуй його". Йому самому ті слова - що лещата на руки. Схопивши один одного за попереки, вони борюкалися, аж поки не котилися під ганок. У саду біля ганку буяв індійський бузок - він ще й нині це пам'ятає. Під захмареним небом його віття палахкотіло червоним цвітом.

33. Герой

З вікна Вольтерової оселі він позирав на високу гору. Над закрижаним гірським верхів'ям навіть не було видно яструба. Лише гірською стежкою угору вперто піднімався приземкуватий росіянин.

Як у Вольтеровім будинку споночіло, при яскравій лампі він сів писати тенденційний вірш, пригадуючи собі постать росіянина, що брався вгору.

Найревніш ти Божу заповідь обороняєш,

Та частіш за всіх її ламаєш.

Ти найбільш народ кохаєш,

Та найбільш його під себе підгинаєш.

Ти найдужче прагнеш ідеалу,

Та за будні ти не забуваєш.

Ти у нас, на Сході, народився,

Ти цвітом пахнеш польовим,

Ти – електровоз.

34. Барви

Чомусь у тридцять років він уподобав собі пустир. Там валялася замшіла цегла й уламки черепиці. Та в його очах той краєвид нічим не різнився від Сезанового.

Несподівано йому пригадалася пристрасть, що полонила його душу сім років тому, і він відкрив, що тоді не помічав барв.

35. Манекен

Він вирішив жити бурхливим життям і до смерті не каятися. Однак жив сумирно в своїх названих батьків і тітки. І це роздвоювало його почуття. Уздрівши в крамниці готового вбрання манекен, він подумав, що й сам дуже скидається на нього. А друге, підсвідоме "я" уже давно вкладало те почуття у нове оповідання.

36. Втома

Разом із одним студентом він проходив галявиною, порослою сусукі.

– У вас, здається, ще досить жадоби до життя, правда?

– Атож, та й у вас не менше.

– Е, ні. У мене більше її немає. Тільки залишилося бажання писати, та й більш нічого.

То була щира правда. Бо й справді, якось непомітно він утратив охоту до життя.

– Але ж бажання писати – це жадоба до життя.

Він промовчав. Зненацька над червоними остюками сусукі вигулькнув вулкан. До того вулкана він почував щось схоже на заздрість. Хоч і не міг збагнути чому...

37. Надлюдина

Він випадково стрівся з жінкою, яка талантом могла з ним позмагатися. Та він написав вірш "Надлюдина" й уник небезпеки. Серце болісно щеміло – так болить дереву, коли з нього обсипається блискуча крижана кірочка.

За вітром покотилась сугегаса[148], Щось упало на курну дорогу... Навіщо жаліти за іменем своїм? Оплакувать твоє лиш ім'я треба...

38. Помста

В одному готелі на балконі, вкритому пагінням дикого винограду, він малював на втіху хлопцеві, синові доньки божевільного, що з нею розлучився сім років тому.

Запаливши цигарку, донька божевільного споглядала їхню забаву. На серці йому каменем лежав якийсь тягар, а він усе малював і малював поїзди, літаки. На щастя,

хлоп'я не доводилося йому сином. Однак слухати, як хлопчина називає його "дядечком", йому було нестерпно.

Згодом, як хлопець кудись подався, донька божевільного, попихкуючи цигаркою, влесливо почала:

- А хіба хлопець не схожий на тебе?

- Ні, не схожий. По-перше...

- Але ж недарма кажуть, що і в материнському лоні на дитя можна впливати.

Він мовчки відвернувся. А десь глибоко в душі зародилась звіряча жадоба її задушити.

39. Дзеркала

Він сидів у кутку кав'ярні й розмовляв з товаришем. Його приятель, ласуючи печеним яблуком, говорив про погоду. В їхній розмові він швидко виявив суперечності.

- Ти ще не одружився?

- Ні. Думаю оженитися наступного місяця.

Він мимохіть замовк. У дзеркалах на стіні відбилося безліч таких, як він. Від того у нього аж мороз пішов поза шкірою.

40. Діалог

- Чому ти нападаєш на теперішню соціальну систему?

- Бо бачу зло, породжене капіталізмом.

- Зло ? А я гадав, що ти не помічаєш відміни між добром і злом. А як же тоді твоє життя?..

Так розмовляв він з ангелом у новенькому циліндрі.

41. Хвороба

Його мучило безсоння. І він почав слабнути. Кілька лікарів ставили йому різні діагнози: кислотний катар, кишкову атонію, сухий плеврит, неврастенію, хронічний кон'юнктивіт, мозкове виснаження...

Та він знав причину своєї хвороби. Соромлячись себе, він боявся. Боявся суспільства, що зневажало його!

Якось пополудні, коли небо облягали олов'яні хмари, віщуючи снігопад, він сидів у кутку кав'ярні, затиснувши між губами запалену цигарку, і прислухався до музики, що линула з патефона навпроти. Звуки музики на диво глибоко просотувалися у душу. А коли патефон перестав грати, він підійшов й оглянув наліпку на пластинці:

"Magic Flute" - Mozart[149].

Він умить збагнув. Порушуючи десять заповідей Божих, Моцарт, напевне, теж страждав... Але, мабуть, не так, як він... Похнюпивши голову, він неквапом вернувся до свого столика.

42. Регіт богів

Одного весняного погідного дня, коли йому було тридцять, він проходив бором, пригадуючи власні слова, написані два чи три роки тому: "На жаль, боги не можуть так, як ми, заподіяти собі смерті..."

43. Ніч

Знову настала ніч. Море перед бурею хлюпотало об берег, ненастанно розсипаючи у тьмяному світлі хмари бризок. У таку пору просто неба він удруге взяв шлюб зі своєю дружиною. Для них то була й радість, і мука. Трійко дітей разом з ними стежило за спалахами блискавиць над морем. Притуливши до грудей маля, дружина, здавалось, ледве вгамовувала сльози.

- Ти бачиш корабель?..

- Бачу.

- Корабель з поламаними щоглами.

44. Смерть

Радий, що спить сам-один, він надумав був повіситися на поясі на віконних ґратах. Але, торкнувшись підборіддям пояса, він раптом злякався смерті. Ні, він не боявся страждання у мить смерті. Він двічі виймав кишенькового годинника й спробував прослідкувати, як настає непритомність. Помучившись трохи, він збайдужів до всього і дивився на світ невидючими очима. Якби він ще раз спробував затягти зашморг, то напевне б умер. Він поглянув на годинника й виявив, що мучився одну хвилину й двадцять з чимось секунд. За віконними ґратами було темно, хоч в око стрель. Десь хрипко заспівав півень.

45. "Диван"

"Диван" ще раз наснажив його душу. То був Гетевський "Західно-Східний диван". Поглядаючи на Гете, що стояв на межі добра й зла, він до відчаю заздрихав йому. В його очах Гете-поет був величніший за Христа. У серці того поета знайшли собі місце не тільки Акрополь і Голгофа, але й розквітала аравійська троянда... Якби він годен був вступити у слід Гете... Дочитавши "Диван" і заспокоївши страшно схвильовану душу, він мимоволі відчув до себе зневагу зате, що вродився непридатним до життя євнухом.

46. Омана

Самогубство швагра зненацька перевернуло його життя. Тепер він мусив клопотатися про сестрину родину. Його майбутнє - принаймні так йому здавалось - потьмарилося, примеркло. Почуваючи на собі насмішку за своє духовне банкрутство (свої вади він знав геть усі), він і далі читав розмаїті книжки. Та навіть "Сповідь" Руссо була повна-повнісінька героїчної облуди. Що ж до "Нового життя"[150], то такого лицеміра, як головний герой роману, йому ніде не доводилося зустрічати. А от Франсуа Війон припав йому до серця. Серед кількох віршів у збірці він натрапив на "Прекрасного бика".

У сні йому ввижалася постать присудженого до повішення Франсуа Війона. Кілька разів він намагався, як Війон, спуститися на саме дно людського життя. Але на перешкоді йому стало оточення і власна фізична кволість. Поступово він підупав, як обсохле на вершку дерево, що його колись бачив Свіфт...

47. Гра з вогнем

Її обличчя світилося прекрасним блиском, наче тонкий лід, осяяний вранішнім сонцем. Він був до неї прихильний, але любові не почував. А її тіла він і пальцем не торкнувся.

- Це правда, що ви хочете вмерти?

- Власне, не смерті я хочу. Просто життя над усе остогидло.

По такій розмові вони постановили собі разом умерти.

- Platonic suicide[151].

- Double platonic suicide[152].

Він мимоволі зауважив, що, хоч як дивно, а на душі йому відлягло.

48. Смерть

Він не вмер з нею. Тільки ще й досі чомусь шкодує, що не торкнувся і пальцем її тіла. Вона деколи розмовляла з ним так, буцімто й нічого не сталося, а передаючи йому пляшечку ціаністого калію, ще й промовила:

- А цього, мабуть, вистачить, щоб нас обох покріпити.

І справді, після того його душа зміцніла. Сидячи у плетеному кріслі, він споглядав молоді листочки дуба і все думав про мир і супокій, що йому подарує смерть.

49. Лебедине опудало

Безсилий, він узявся писати автобіографію. Та писати було навдивовижу важко. Бо ще лишилася у нього і власна гордість, і скептицизм, і тверезий розрахунок. Такого себе він не міг зневажати. Однак мимоволі приходила в голову думка, що кожна людина в душі така, як він. Серед різноманітних автобіографій йому часто пригадувалась "Поезія і правда"[153]. Він ясно збагнув, що художній твір не кожного може зворушити. З голови йому ніяк не виходило, що його твори звернуті лише до близьких душею людей, які прожили життя, подібне до його власного. Атому він вирішив негайно написати свою "Поезію і правду".

Закінчивши писати "Життя ідіота", він якось випадково у крамниці старих речей натрапив на лебедине опудало. Хоч лебідь ще стояв, гордовито піднявши дзьоба, та його зжовклі крила вже міль точила. Пригадуючи своє життя, він відчув на очах сльози, а на губах гірку посмішку. Попереду його чекало тільки божевільня або ж самогубство. Ідучи самотньо крізь вечірній натовп, він змирився з тим, що нещадна доля поволі доведе його до загибелі.

50. Бранець

Збожеволів його товариш. До нього він відчував завжди щиру прихильність. Бо він душею збагнув товаришеву самотність, захovanу під машкарою веселості. Він кілька разів заходив до товариша, коли той уже був божевільний.

- У тебе і в мене вселилася нечиста сила, "злий дух кінця століття", - пошепки казав йому товариш.

Через кілька днів по дорозі до санаторію його товариш, кажуть, навіть їв виноградні пуп'янки. Коли товариша забрали до лікарні, він раптом згадав про подароване товаришеві погруддя письменника, автора "Ревізора", якого той дуже любив. Згадавши, що Гоголь умер божевільним, він мимоволі відчув злу силу, що грається їхньою долею.

Цілком знемігши, він прочитав передсмертні слова Радіге[154]: "Господні воїни вже йдуть по мене" - й почув регіт богів.

Він намагався збороти свою забобонну сентиментальність. Але тіло його вже не

було здатне на таку боротьбу. Безперечно, "злий дух кінця століття" мучив його нещадно. Він заздрих середньовічним людям, що здавалися на Божу ласку. Однак він уже не міг вірити навіть у того бога, в якого вірив Кокто!

51. Поразка

Рука з пером затремтіла, з рота потекла слина. В голові йому прояснялося лише після дози 0,8 вероналу і то на пів-години-годину. Він жив у сутінках, день у день без надії на майбутнє, спершись на тонкий пощереблений меч.

[1]

Расьомон - найбільша брама в місті Хейан (сучасне Кіото), побудована в 789 році.

[2]

Ітімеґаса - популярний в епоху Хейан (794-1192), плетений з осоки, лакований жіночий капелюх з широкими спадистими крисами; момієбосі - стародавня м'яка чоловіча шапка з нахиленим уперед верхом.

[3]

Сібі - архітектурна оздоба на дахах храмів і палаців у вигляді двох симетрично розміщених риб'ячих хвостів.

[4]

Четверта година пополудні.

[5]

Дзорі - сандалі з соломи або бамбукової кори.

[6]

Кебіісі - стародавня посада, що поєднувала в собі функції поліції та суду.

[7]

Один сун - 3см.

[8]

Один сяку - 30см.

[9]

Каннон - богиня милосердя у буддистській релігії.

[10]

Суйкан - верхній чоловічий одяг з вибіленого на сонці, некрохмаленого шовку, поширений в епоху Хейан.

[11]

Катабіра - літній одяг з полотна.

[12]

Мокурєн і Сяріхоцу - учні Будди.

[13]

Родзю і Мемьо - проповідники буддизму в Індії в II-III ст.

[14]

Шуханське царство на півдні Китаю існувало в 221 —262 рр.

[15]

Юган Август Стріндберг (1849-1912) - відомий шведський критик, прозаїк і

драматург.

[16]

Гіфу - головне місто префектури Гіфу.

[17]

Бусідо - моральний кодекс феодалної Японії, що вимагав безперечної вірності васалів своєму сюзеренові.

[18]

Хітоє - літнє кімоно

[19]

Хаорі - верхнє коротке кімоно.

[20]

Табі - полотняні шкарпетки з окремим великим пальцем.

[21]

У буддійській релігії ріка, через яку переправляються на той світ душі померлих.

[22]

Один рі - міра довжини, 3,9 км.

[23]

Дайітокумьоо - буддійське божество, що своїм грізним виглядом оберігає людей від злих духів.

[24]

Ші Хуаньді - китайський імператор з династії Цін (246-207 рр. до н. е.), "уславився" спаленням книг і винищенням конфуціанців. Янді - китайський імператор з династії Суй (589-619 рр. н. е.).

[25]

Садайдзін - "Лівий міністр", одне з трьох найвищих урядових і придворних звань у VIII-XII ст.

[26]

Ідеться про стародавній звичай віддавати в жертву богам людину при побудові палаців, мостів тощо.

[27]

Карігіну - буденна одежа придворних.

[28]

Сару - мавпа (япон.).

[29]

За стародавнім японським етикетом листа подавали з гілкою сливи або сакури - японської декоративної вишні.

[30]

Хакама - шаровари.

[31]

Акоме - стародавнє ошатне жіноче вбрання.

[32]

Фудо – одне з божеств Мьоо, найпопулярніше в японському буддизмі (по-санскритському злий демон Акаланатха), захищає людей від злих духів, визволяє від земних пристрастей

[33]

Сюжет розпису в буддійському храмі, мета якого відвернути людину від життя й допомогти їй досягнути найвище блаженство – нирвану.

[34]

Мондзю – бог мудрості.

[35]

Мандзі – буддійський символ вічності й блаженства у вигляді свастики із загнутими наліво кінцями.

[36]

Асіда – дерев'яне взуття на високих підставках.

[37]

В японському фольклорі лисиця володіє чарами: може обертатися в упира, вовкулаку, зачаровувати людей тощо.

[38]

В середньовічній Японії ніч ділилася на п'ять рівних частин.

[39]

Наосі – стародавнє придворне вбрання, що його одягали підчас урочистостей особи найвищих рангів.

[40]

П'ять принципів Конфуція – п'ять основних типів взаємин між людьми у феодальному Китаї та Японії: між володарем і підданим, батьком і дітьми, чоловіком і жінкою, старшим і молодшим і між товаришами.

[41]

Мейдзі – період новітньої історії Японії (1868-1911).

[42]

1603-1867 рр.

[43]

1878 р.

[44]

Хаорі— накидка.

[45]

1879 р.

[46]

Ґета – дерев'яне взуття.

[47]

Ітьоґаесі – зачіска дівчат з простолюду

[48]

Фуросікі – барвиста хустина.

[49]

Рокумейкан - палац в Токіо, в якому міністр закордонних справ щороку влаштовував бал на честь імператора для японських політичних діячів і закордонних гостей.

[50]

Ні, дякую (франц.).

[51]

Ж. А. Ватто (1684-1721) - французький художник, змальовував життя королівського двору.

[52]

Тайсьо - період японської історії (1912-1925). 2Камакура - курортне містечко недалеко від Токіо.

[53]

Жюльєн Віо - літературний псевдонім французького письменника П'єра Лоті (1850-1923), який багато подорожував, бував у Японії і присвятив їй роман "Панна Окіку" і щоденник вражень "Осілля Японія".

[54]

Один тьо - приблизно 109м.

[55]

Ебосі - висока м'яка шапка

[56]

Хагі - леспедеца двоколірна, улюблена квітка в японській поезії.

[57]

Сусукі - колюча трава на японських луках і пустирях.

[58]

Бодісатва - друге за вагомістю після Будди божество буддистського пантеону.

[59]

...наше життя куплено. (Тут і далі замість викресленого цензурою подано ймовірний варіант тексту).

[60]

...його імператорської величності.

[61]

...його імператорської величності, заради держави.

[62]

...навіть заради імператора.

[63]

... слугування імператорові

[64]

...справу імператора.

[65]

...можна купити ?

[66]

...купили.

[67]

...розбійник

[68]

... благородну смерть ?

[69]

Кани – система опалення, застосовувана в Китаї: ogrівається підлога й лежанки.

[70]

Ні – ти (кит.).

[71]

Секіканто – камені з двома-трьома ієрогліфами, поставлені на роздоріжжі, мали відганяти від людей нечисту силу.

[72]

Фундосі – пов'язка на стегна.

[73]

Князь Міто (Токуґава Міцукуні) – феодал-політик ХІХ ст.; Като Кійомаса – феодал ХVІ ст. Обоє офіційна японська історіографія підносила як узірець освіченого й гуманного володаря.

[74]

Послухай мене, Мадлено... (франц.)

[75]

Тайсьо – період японської історії (1912-1925).

[76]

Отець Органтіно (італ.) – італійський місіонер, що прибув до Японії 1570 р., заснував там духовну семінарію й будував католицькі храми. Храм Намбандзі (в перекладі – "Храм південних варварів") у Кіото – один з них.

[77]

Ребек – старовинний струнний смичковий музичний інструмент.

[78]

Японська вимова слова "Deus", тобто Бог.

[79]

Сакакі – сінтоїстське священне дерево, клеєра японська.

[80]

Охірумемуті, або Аmaterасу – сінтоїстська богиня сонця, що вважається праматір'ю імператорської родини; в японській міфології розповідається, що, розгнівавшись на витівки свого молодшого брата Сусаноо, бога вітру, вона замкнулася в печері, й заспокоїла її та виманила звідти лише богиня Аmanoудзуме своїми танцями.

[81]

Від 11 —ї вечора до 1 —ї ночі.

[82]

Конфуцій (по-кит. – Кунцзи) (551-479р. до н. е.), Менцзи (372-289 р. до н. е.), Чжуанцзи (369-286 р. до н. е.) – видатні китайські мислителі.

[83]

Хітомаро Какіномото (VII-VIII ст.) – перший великий японський поет.

[84]

Кукай (VII-VIII ст.) – поет і засновник буддійської секти Сінгон; Тофу Оно (894-966), Сукемаса Фудзівара (944-998), Юкінарі Фудзівара (972-1027) – японські каліграфи.

[85]

Ван Сичжі (307-365), Чу Суйлян (596-658) – китайські каліграфи.

[86]

Сіддхартхі – Історичний Будда, якого в Японії називають Сяка-муні, або Сяка-ньорай.

[87]

Дайніті (по-санскр.-Магавайрочана) – космічний Будда.

[88]

Сінран(1173— 1262) – засновник буддійської секти Дзьодо; Нітірен (1222-1282) – засновник буддійської секти Нітірен.

[89]

Шорея (по-санскр. – сала) – буддійське священне дерево.

[90]

Принц Дзьогу, або Сьотоку (574-622) – великий реформатор державного управління, творець першої японської конституції і будівничий буддійських храмів.

[91]

У грецькій міфології бог лісів, пізніше – покровитель пастухів, мисливців, рибалок, зображався з цапиними ногами, рогами та борідкою.

[92]

Даймьо – удільні князьки в часи японського середньовіччя.

[93]

Юрівака – герой однієї японської драми, воєначальник, який після розгрому монгольського війська не з власної волі опинився на безлюдному острові, насилу врятувався й, повернувшись на батьківщину, помстився своїм зрадливим васалам.

[94]

Південними варварами японці колись називали європейців.

[95]

Натяк на те, як 1853 р. американська ескадра під проводом Метью Перрі з'явилася в затоці Урага, а через рік у Токійській бухті з вимогою до Японії відкритися для торгівлі із зовнішнім світом.

[96]

Японська вимова слів "падре Орґантіно".

[97]

Один кен – 1,81 м.

[98]

Йдеться про шлюбну подорож принцеси Кадзу, доньки імператора Комей, в 1861 р. з Кіото (резиденції імператора) до Едо (столиці сьоґунів – військових диктаторів з династії Токуґава). Одруження принцеси з передостаннім сьоґуном Іемоті – спроба досягти компромісу між імператорським двором і сьоґуном.

[99]

Інкьо – голова сім'ї після відмови від своїх юридичних прав; користується повагою і шаною молодших.

[100]

Котацу – кімнатна жаровня, накрита ковдрою.

[101]

Го – стародавня японська гра на зразок шахів, але набагато складніша.

[102]

Куге – придворний імператорського двору до реставрації Мейдзі в 1868 р.

[103]

Юкіті Фукудзава (1834-1901) – видатний японський громадський діяч, просвітитель, прихильник європейської культури й науки.

[104]

Рожева й біла вата – традиційний весільний подарунок.

[105]

Сямісен – триструнний щипковий японський інструмент.

[106]

Ойран – повія високого ґатунку.

[107]

Момоваре – святкова дівоча зачіска.

[108]

Хьобунотайфу – заступник начальника управління військового відомства імператорського двору.

[109]

Кото – тринадцятиструнний музичний інструмент.

[110]

Танка – класичний японський вірш.

[111]

Сугороку – гра на дошці, в якій супротивники по чергово кидають кісточки й пересувають фігурки на чужу територію.

[112]

Тен'якуносукє – заступник начальника медичного управління імператорського двору.

[113]

Будда Аміда (по-санскр.-Амітабха) – володар раю.

[114]

Куя (903 —972) - відомий буддистський діяч епохи Хейан (VIII-XII ст.).

[115]

Свято "Семи трав" припадало на 7 січня.

[116]

Сен - одна сота ени, основної грошової одиниці Японії.

[117]

Бенто - їжа в коробочці.

[118]

Варадзі - солом'яні сандалі.

[119]

Тан - міра площі, приблизно 0,1 га.

[120]

Тьо - міра площі, приблизно 1 га.

[121]

О, дякую (англ.).

[122]

Прочитане з кінця слово Parnassus, тобто Парнас.

[123]

Стиль у мистецтві, започаткований молодими художниками 1897 р. у Відні на чолі з Отто Вагнером (1841-1918).

[124]

Харуо Сато(1892— 1964) - відомий японський письменник.

[125]

Знавець вишуканого смаку (лат.).

[126]

Котацу - жаровня.

[127]

Ідзанагі та Ідзанами - перші боги японської міфології про створення світу.

[128]

"Мімікакусі" - жіноча зачіска, при якій закриваються вуха.

[129]

Суміко Курісіма (1902-1987) - одна з перших японських кінозірок.

[130]

Гіндза - одна з центральних вулиць Токіо.

[131]

Великий землетрус стався в Токіо 1923 р.

[132]

Сан - суфікс ввічливості

[133]

Гіндза - центральна вулиця в Токіо

[134]

Lied – пісня (нім.).

[135]

Один сен – одна сота ени, основної грошової одиниці Японії.

[136]

Четвертий стан – робітники і селяни.

[137]

Куніо Янагіда (народ. 1875 р.) – відомий японський етнограф, засновник японського етнографічного інституту.

[138]

Сенсей – вчитель; часто вживається як вираз шаноби до старших віком, посадою тощо (япон.).

[139]

Доппо Кунікіда (1871-1908) – відомий японський новеліст. Далі йдеться про головного героя Бунко з оповідання "Жалюгідна смерть" (1907).

[140]

Йдеться про Басьо (1644-1694), славетного японського поета пізнього середньовіччя.

[141]

Сумідаґава – ріка в Токіо.

[142]

Йдеться про Дзюнітіро Танідзакі, відомого японського письменника.

[143]

Ідеться про оповідання "Расьомон".

[144]

Ідеться про Нацуме Сосекі (1867-1916), класика новочасної японської літератури.

[145]

Фусума – внутрішня розсувна стіна в японському будинку.

[146]

Мадзян – китайська гра в кості.

[147]

Землетрус в Токіо й п'ятьох суміжних префектурах 1 вересня 1923 р., коли тільки в столиці загинуло 70 тис. людей.

[148]

Сугеґаса – схожий на парасольку плетений бриль.

[149]

"Чарівна флейта" Моцарта.

[150]

"Нове життя" – твір Сімадзакі Тосона (1872-1943), творця японського реалістичного роману.

[151]

Platonic suicide – платонічне самогубство (англ.)

[152]

Double platonic suicide – подвійне платонічне самогубство (англ.)

[153]

"Поезія і правда" – автобіографічний твір Гете.

[154]

Т. Радіге (1903-1923) – французький письменник.